# อนุสรณ์

ในงานฌาปนกิจศพ

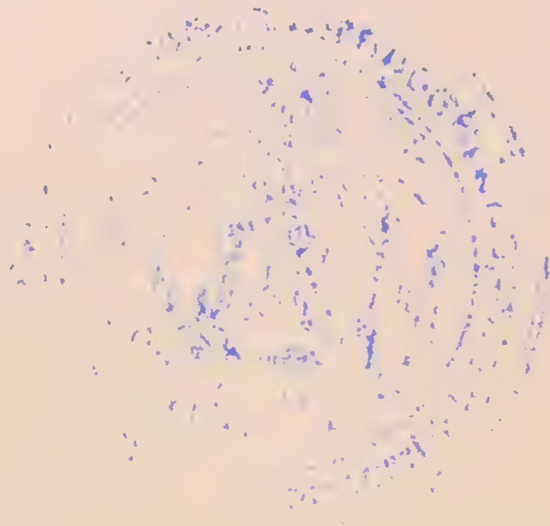
## คุณหญิงนรนาถภักดี

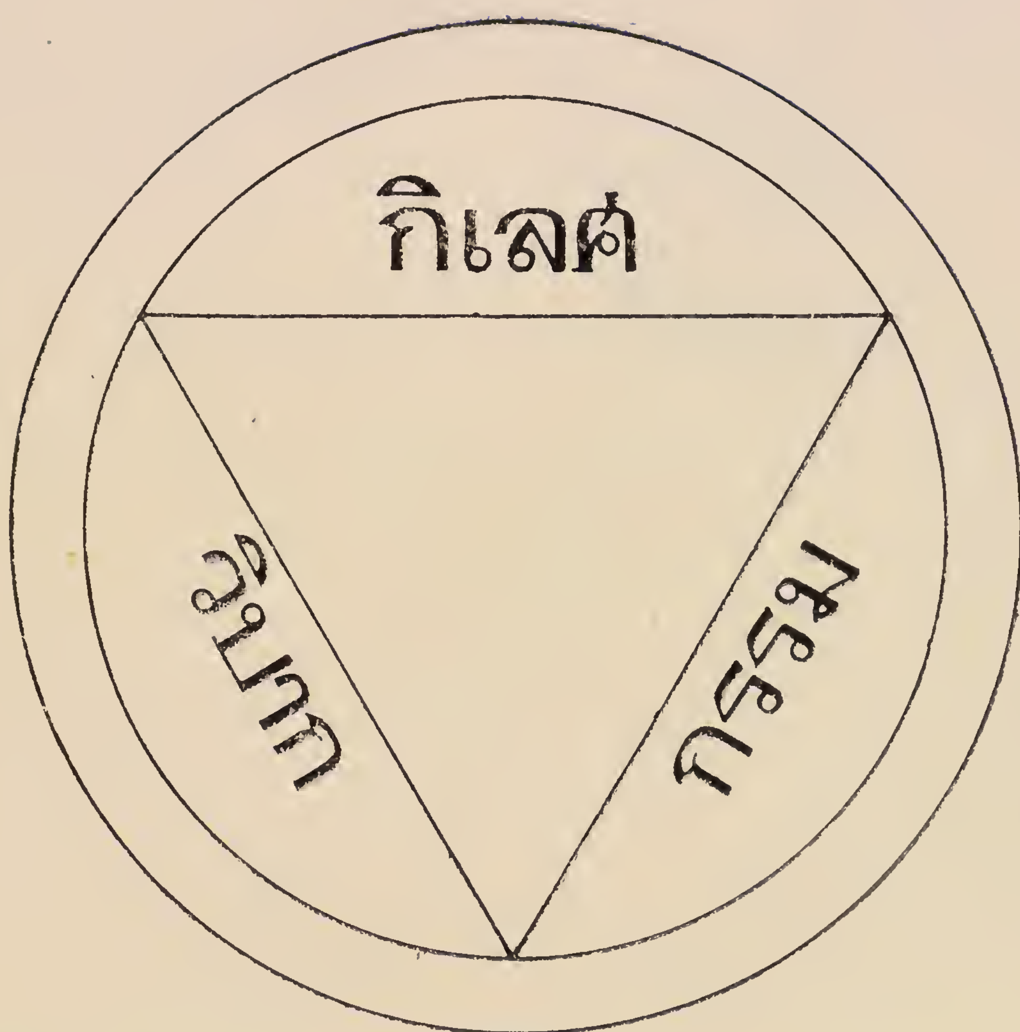
(เจียร บุนนาค)



ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม

วันที่ ๑๘ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๓๒




กิเลศ
วิบาก
กรรม



คุณหญิงนรนาถภักดี (เจียร บุนนาค)

ชาตะ ๗ พฤษภาคม ๒๔๓๖

มรณะ ๖ สิงหาคม ๒๕๐๘

# คำปรารภ

ลูก ๆ ได้ปรึกษาหารือกันว่าจะเลือกหนังสืออะไรเพื่อพิมพ์แจกในงานฌาปนกิจศพคุณแม่ครั้งนี้ดี เห็นพ้องต้องกันว่า หนังสือซึ่งหลวงพ่อแต่งไว้ คือเรื่อง "กรรมในวน ๓" เป็นเหมาะที่สุด

"ธรรมทาน" เป็นยอดของทานทั้งหลาย จึงตกลงพร้อมใจกันให้กระผมตรวจสอบข้อความใดที่ยังไม่กระจ่างพอแล้วสอบถามหลวงพ่อดูอีกครั้งหนึ่ง ปัจจุบันหลวงพ่อเจ็บออดแอดอยู่เสมอด้วยวัยชรา ท่านไม่สามารถจะขีดเขียนหรืออ่านทานข้อความใด ๆ ได้ ภาระนี้จึงตกหนักอยู่ที่กระผมมาก เพราะเรื่องของธรรมะเป็นเรื่องละเอียด ผู้คงแก่เรียนเท่านั้นที่จะชี้แจงแยกแยะได้ถูกต้อง กระผมผู้มีความรู้น้อยในเรื่องธรรมะ จึงรู้สึกหนักใจเหลือเกิน แต่ด้วยความระลึกถึงพระคุณของคุณแม่อยู่เสมอ แม้จะหนักหนาเพียงใดก็ต้องพยายามเท่าที่สมองจะอำนวยให้ และขอรับผิดแต่ผู้เดียวหากข้อความตอนใดผิดพลาดไปเพราะสติปัญญาไม่เพียงพอ หรือคัดลอกข้อความเดิมของหลวงพ่อผิดไปก็ดี

เรื่อง "กรรม" เป็นเรื่องสำคัญยิ่งในคำสอนทั้งมวลของพระพุทธศาสนา การศึกษาให้เข้าใจเรื่องกรรม จึงเป็นแก่นของพระธรรมคำสั่งสอนของพระบรมศาสดา ก่อนที่จะเข้าใจเรื่องกรรมได้พอสมควรจะต้องศึกษาขันธ์ ๕ ให้เข้าใจเป็นเบื้องต้น การเข้าใจขันธ์ ๕ จะต้องศึกษาพระอภิธรรม พระไตรปิฎก ๓ อย่าง พระสูตร, พระวินัย,

พระอภิธรรม ถ้าเข้าใจพระอภิธรรมดีพอ จะคลุมไปถึงพระสูตรและพระวินัยได้เป็นอย่างดี จึงสมควรที่สาธุชนทั้งหลายซึ่งมีความสนใจในพระพุทธศาสนาจะได้หันมาเอาใจใส่ในคัมภีร์พระอภิธรรมนี้ให้มาก หาไม่ก็จะหลงเข้าใจผิดในคำสอนของพระพุทธศาสนาอย่างไขว้เขว จึงบางครั้งดูเหมือนว่าคำสอนขัดกันอย่างที่บางท่านเข้าใจ เลยยิ่งทำให้เกิดความสงสัยลังเลไปต่าง ๆ นานา ธรรมะที่พระพุทธเจ้าทุกพระองค์แสวงหากันยิ่งนักนี้ คือธรรมชาติของโลก เมื่อบุคคลใดเข้าใจแลเห็นธรรมชาติอันนี้ได้ บุคคลนั้นจะพ้นทุกข์ อันเป็นสิ่งที่ทุกคนปรารถนา การที่เรายังประกอบกรรมไม่ดีกันอยู่นั้น เพราะยังไม่แลเห็นกรรม และการที่ยังไม่เข้าใจเรื่องกรรม เพราะยังมิได้ศึกษาเรื่องขันธ์ ๕ ให้ดีพอ ขันธ์ ๕ คือธรรมชาติอันยิ่งใหญ่ของโลก ดูคล้ายกับธรรมชาติในทางวิทยาศาสตร์ ซึ่งอำนวยทั้งประโยชน์และโทษให้แก่มนุษย์ ซึ่งแล้วแต่ผู้จะใช้อย่างไร ธรรมชาติทางวิทยาศาสตร์เป็นเพียงส่วนน้อย ซึ่งก็มีอยู่พร้อมมูลในขันธ์ ๕ ทั้งสิ้น ในคำสอนของพระพุทธองค์มุ่งหนักไปทางให้พ้นทุกข์ ไม่ให้ติดอยู่กับทุกข์ ฉะนั้น พระองค์จึงมิได้เน้นทางวิทยาศาสตร์มากนัก แต่เน้นไปทางที่จะให้พ้นทุกข์ บางท่านที่ศึกษาวิทยาศาสตร์มาก ๆ จึงมักจะอยู่ในวงแคบ ไม่ยอมรับว่าวิทยาศาสตร์ตามความเข้าใจของโลกวิทยาศาสตร์นั้น ที่แท้ก็เป็นส่วนน้อยนิดเดียวแตกแขนงมาจากคำสอนของพระบรมศาสดานั่นเอง ถ้าศึกษาคำสอนของพระองค์อย่างกว้างขวางเพียงพอ จะแลเห็นได้เองว่าวิทยาศาสตร์ที่เข้าใจกันนั้นเป็นเหมือนจุดเล็ก ๆ จุดเดียวบนผืนผ้าใหญ่ ๆ เหมือนกับเราขึ้น

เครื่องบิน ๆ อยู่สูง ๆ จะแลเห็นเมืองใหญ่ ๆ เป็นจุดเล็ก ๆ บนผิวโลกเท่านั้น

การศึกษาเรื่องขันธ์ ๕ จะทำให้เราเข้าใจตัวของตัวเองดีกว่าเดิม แม้จะเข้าใจเพียงเป็นทฤษฎีก็ตาม เพราะการจะเข้าใจอย่างแจ่มแจ้งจะต้องเจริญวิปัสสนากรรมฐาน และก็ไม่แน่นักเพราะถ้าขาดบารมีมาก่อนก็คว้าน้ำเหลว เหมือนกับนักศึกษาที่เรียนวิชาคำนวณหรือวิทยาศาสตร์แม้จะเข้าใจทฤษฎีดีพอ แต่เมื่อเข้าห้องทดลองอาจทำไม่ได้ผลตามที่เข้าใจก็ได้ เพราะความสามารถไม่พอ รู้แต่ทฤษฎี แม้การรู้ทฤษฎีที่ถูกต้องก็ยังดีกว่าผู้ที่ไม่ได้ศึกษาทฤษฎีเสียเลย ในการศาสนาก็เช่นเดียวกัน การรู้ศาสนาไม่ดีพอแม้แต่ทฤษฎีคำสั่งสอน (ไม่จำเป็นต้องถึงขั้นปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน) จะทำให้ปฏิบัติกันผิด ๆ บางครั้งจึงดูเหมือนว่านับถือศาสนาอื่นนอกจากศาสนาพุทธไปก็มี เรื่องต่าง ๆ เหล่านี้เราจึงควรจะได้สนใจและจะทำให้เราเข้าใจพระพุทธเจ้าดีขึ้น ไม่ใช่เป็นการนับถือตามประเพณี พระพุทธศาสนาจะค่อย ๆ สูญไปเมื่อพุทธศาสนิกชนขาดความเข้าใจในพระพุทธศาสนา ความจริงธรรมะมิได้สูญไปไหน แต่ผู้เข้าใจคำสอนที่จะให้เข้าใจธรรมะหมดไป กว่าจะมีผู้มาสอนกันใหม่ก็อีกนาน ซึ่งหมายถึงพระพุทธเจ้าองค์ใหม่จะมาบังเกิดในโลกก็ไม่รู้ว่าอีกกี่ล้าน ๆ ปี

ปัจจุบันสำนักวิปัสสนากรรมฐานมีหลายแห่ง แต่ละแห่งเจ้าสำนักมีเจตนาจะให้ผู้มาศึกษาได้บรรลุจุดประสงค์คือการพ้นทุกข์ด้วยกันทั้งนั้น ก่อนที่จะเข้าศึกษาวิปัสสนากรรมฐานจึงควรวางพื้นฐานไว้บ้าง และ

ก็ไม่จำเป็นนักที่จะต้องเข้าสำนักกรรมฐานเพื่อนั่งขัดสมาธิบริกรรม หากแต่ว่าถ้าศึกษาพระธรรมให้ละเอียดเข้าใจดี จะทำให้จิตใจนิ่มอ่อนแก่การปฏิบัติธรรมไม่ว่า ณ ที่ใด ๆ ได้ทั้งสิ้น เหมือนกับว่าเราจะเดินทางไปเชียงใหม่ตามทางเท้าธรรมดา จะต้องศึกษาแผนที่ซึ่งผู้รู้ได้วางไว้เสียก่อน ยิ่งมีคนนำทางที่รู้แผนที่ดีก็ยิ่งง่ายเข้า ถ้าผู้นำทางไม่รู้แผนที่ดีหรือแผนที่ไม่ละเอียดพอ ก็จะทำให้หลงทางไปไม่ถึงจุดหมายได้ การศึกษาธรรมะเพื่อบรรลุการพ้นทุกข์ก็เช่นเดียวกัน การใช้วิจารณญาณพิจารณาแผนที่ให้สมเหตุสมผล จึงเป็นเรื่องที่น่าใคร่ครวญมากกว่าจะหลงเชื่อใครง่าย ๆ ทุกท่านทราบดีว่าธรรมะไม่ได้สอนให้เชื่ออะไรง่าย ๆ จนกว่าจะพิสูจน์เห็นจริงแล้ว การได้ยินได้ฟังผู้รู้มาก ๆ การได้อ่านมาก ๆ และนำมาใคร่ครวญมาก ๆ แล้ว จะเป็นหนทางที่เหมาะที่ควร การเชื่อความเห็นไม่ใช่เป็นสิ่งควรยึดถือ เพราะอาจเป็นความเห็นที่ผิดก็ได้ ถ้าใช้ความสังเกตมาก ๆ จากผลการศึกษาหลักธรรมมาอย่างดีพอควรแล้ว จะเห็นว่ากรรมเป็นเรื่องที่น่าประหลาด เป็นธรรมชาติที่ให้ความยุติธรรมที่สุด นักวิทยาศาสตร์จะตอบปัญหาทางวิทยาศาสตร์ได้ถูกต้องเพราะรู้ธรรมชาติทางวิทยาศาสตร์ดี วิทยาศาสตร์คือธรรมชาติ ธรรมะก็คือธรรมชาติ พระพุทธเจ้าศึกษาและสำเร็จธรรมชาตินี้หมด จึงได้นำมาชี้แจงไว้ให้พวกเราเดินตามทางจะได้พ้นทุกข์ ธรรมชาติอันยิ่งใหญ่นี้ลึกซึ้งสุขุมมาก แม้พระองค์เองยังท้อใจกลัวจะสอนบุคคลทั่วไปไม่ได้ แต่เล็งเห็นว่าบุคคลบางจำพวกพอจะรับคำสอนนี้ได้ เหมือนกับผงธุลีที่ติดนัยน์ตา หากเขี่ยออกนัยน์ตาจะแจ่มใสมองเห็นธรรมชาตินี้ได้ จึงทรง

เริ่มตั้งพระทัยดำเนินการสอน และก็เป็นจริงตามที่พระองค์คาดหมายไว้

เท่าที่กระผมได้กล่าวมาแล้วคงจะเห็นว่า การศึกษาธรรมะเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องกรรมเป็นเรื่องเข้าใจยาก หลวงพ่อเองยังปรารภกับกระผมเสมอถึงความละเอียดยุ่งยากของเรื่องกรรม ทั้ง ๆ ที่หลวงพ่อเองได้อุทิศเวลาเพื่อศึกษาโดยเฉพาะ คำบรรยายต่าง ๆ ที่มีอยู่ในเรื่องกรรมนี้บางคำเป็นภาษาทางพระ ซึ่งจำต้องสงวนไว้เพื่อรักษาความหมายเดิม แม้จะแปลข้อความออกมาบางครั้งอาจยังเข้าใจยากอยู่อีก กระผมต้องขออภัยไว้ ณ ที่นี้ การศึกษาพระอภิธรรมจึงเป็นสิ่งจำเป็นเพื่อเป็นพื้นฐานให้เข้าถึงความจริงต่าง ๆ ของโลก และจะเข้าใจเรื่องของกรรมได้เพียงพอ แม้จะไม่ปรากฏเป็นความรู้ขึ้นในมโนก็ตาม เช่นเมื่อกล่าวถึงกิเลสก็จะเข้าใจทันทีว่าหมายถึงอะไรบ้าง คำว่า สังขาร มีความหมายแค่ใด มิใช่หมายถึงร่างกายอย่างเดียวตามที่ส่วนมากเข้าใจกัน ดังนี้เป็นต้น เมื่อศึกษาขันธ์ ๕ ในพระอภิธรรมจะพบความละเอียดสงบของจิตหรือวิญญาณ จะพบ สังขาร หรือ เจตสิก บางอย่างเข้าเกลือกกลั้วกับวิญญาณ กล่าวคือเกิดพร้อมกัน ดับพร้อมกัน ต่อเนื่องกันไปไม่ขาดสาย ทุกภพทุกชาติ จนกว่าจะบรรลุจุดหมายปลายทางคือพระนิพพานจึงจะดับไปหมด ก็ในระหว่างที่ขันธ์ ๕ ยังวนเวียนอยู่ในวัฏฏสงสารอยู่นี้ เรามาสมมุติว่าเป็นเขาเป็นเราเป็นสัตว์เป็นบุคคล ภวังคจิตผู้ทำหน้าที่ให้เป็นสัตว์เป็นบุคคลเป็นเทวดา ฯลฯ เป็นพัสดุมหึมาทำหน้าที่เก็บผลกรรมไว้และจะแสดงผลออกเมื่อมีปัจจัยมาเกื้อหนุน เพราะฉะนั้นถ้าไม่มีพัสดุเก็บกรรม คือกรรมมีน้อยและลดลงเรื่อย ๆ ก็ไม่จำเป็นอะไร

ที่จะต้องมีพัสดุสำหรับเก็บกรรม เมื่อนั้นภวังคจิตจะไม่มีอยู่ต่อไป ในเรื่องของเจตนา เป็นตัวการสำคัญในการที่จะบันทึกกรรม ไว้ในภวังคจิต ถ้าขาดเจตนา การบันทึกกรรมจะไม่มี ผลของกรรมก็ไม่เกิดติดตามมา ฉะนั้น ท่านจึงกล่าวว่า เจตนาคือกรรม เจตนายังแบ่งตามกาลเวลาอีก

ประเภทของกรรมที่ติดตามให้ผลหนักแน่นตลอดกาลได้แก่ อาจิณกรรม ตามชื่อก็บอกอยู่ชัดแล้วว่าให้ผลเป็นอาจิณ กรรมชนิดนี้นับแต่วาระก่อนตายจนมีภพชีวิตขึ้นมาใหม่ ตลอดจนจวบกาลเวลาที่มีชีวิตอยู่ จะติดตามให้ผลเสมอ จึงจัดเป็นกรรมชนิดสำคัญมาก สามารถลิขิตชีวิตให้เป็นต่าง ๆ นานา ได้ ฉะนั้น จึงควรปฏิบัติกรรมกุศลให้สม่ำเสมอจะได้เป็นเครื่องค้ำจุนชีวิตให้ราบรื่น ก่อนชีวิตจะหลุดจากร่าง กรรมชนิดนี้จะตามส่งตกแต่งหนทางในอนาคตว่าจะไปดีหรือร้าย และเมื่อเกิดแล้วยังตามตกแต่งต่อไปอีก

ปัญหาสำคัญที่มีเสียงกล่าวกันอยู่เสมอว่า ทำดีไม่เห็นได้ดี เรื่องนี้ผู้พูดมิได้ศึกษาเรื่องกรรมให้ดีพอ เพราะหารู้ไม่ว่าความดีที่ทำนั้นเป็นความดีถูกต้องหรือไม่ จิตทำหน้าที่บันทึกข้อมูลตามความเป็นจริง และการบันทึกข้อมูลเหล่านี้เป็นเรื่องละเอียดสุขุม ในใจผู้กระทำความดีหาเป็นใจที่ดีจริง ๆ ไม่ จิตก็จะบันทึกข้อความที่แท้จริงลงไป ผลก็จะตอบสนองออกตามความเป็นจริง ยกตัวอย่างเช่นทำบุญกุศลเพราะเห็นแก่ประโยชน์หรือเพื่อประโยชน์ให้ตนเองด้วยประการใด ๆ ก็ตาม จะเห็นว่าบุญกุศลนั้นประกอบด้วยกิเลสไปเสียแล้ว จะให้เกิดผลดีได้อย่างไร อาจได้ผลดีบ้างแต่ก็น้อยเต็มที ฉะนั้น จึงเห็นว่าทำดีไม่ได้ดี ดังนั้นการ

ทำบุญกุศลจึงไม่ควรมีความหวังอะไรตอบแทนเข้าไปปนอยู่ด้วย เพราะฉะนั้น ถ้าเข้าใจสภาวะของขันธ์ ๕ จะเห็นว่าทุกชีวิตเป็นอันเดียวกัน ที่แตกต่างกันอยู่เพราะความเกิดดับของนามธรรมต่างวาระกัน ประกอบกับกรรมสนองต่างกันเพราะทำกรรมไว้ไม่เหมือนกัน จึงแลดูเป็นเขาเป็นเราไป ถ้าประมวลความคิดได้ดังนี้ การทำความชั่วจะไม่มี จะมีแต่การทำความดี เพราะการทำความชั่วหรือความดีเท่ากับทำให้ตัวเองทั้งสิ้น เวลาประกอบกรรมดีหรือชั่วผู้อื่นมิได้มารับรู้ด้วย เจตนานั้นบังเกิดที่ตัวผู้กระทำ ไม่ใช่ที่ผู้ถูกกระทำ พลังงานจิตจะบันทึกกรรมนั้นไว้ในตัวผู้กระทำฝ่ายเดียว จึงบังเกิดผลสนองขึ้นเมื่อมีเหตุปัจจัยชักนำ

บุคคลหรือสัตว์ที่ใกล้จะตาย กรรมจะติดตามส่งผลให้ทราบ เพราะกรรมติดอยู่ในจิตของผู้นั้นอยู่แล้ว ภวังคจิตจะเป็นผู้ถ่ายทอด ถ้าพิจารณาดูภาพแสดง วิถีจิตของผู้ใกล้จะตาย เรียกว่ามรณาสันนวิถี อารมณ์ที่เกิดครั้งหนึ่งจิตจะเกิดดับ ๑๗ ครั้ง รับหน้าที่ถ่ายทอดกรรมจากภวังคจิตจนถึงโยงเข้าสู่จิตที่เกิดในภพใหม่ ฉะนั้น ความว่างหรือระหว่างจึงไม่มี หมายความว่าการหยุดรับการต่อเนื่องไม่มี จิตเกิดดับโยงกันไปเรื่อย ถ้าจิตดับไม่มีการต่อเนื่องไปอีก นั่นก็หมายถึงพระนิพพาน ซึ่งเป็นจุดหมายปลายทางของทุกชีวิตที่มีขันธ์ ๕ ดังนั้นผู้ตายเมื่อตายแล้วต้องเกิดแต่จะเกิดเป็นอะไรอยู่ภพใดก็เป็นอีกเรื่องหนึ่ง ตายแล้วไม่เกิดไม่มี เว้นแต่พระนิพพานเท่านั้น การที่ต้องเกิดเพราะกรรมยังมีอยู่ยังไม่หมด ถ้าหมดกรรมก็ไม่เกิด จิตจะดับไม่มีการต่อเนื่อง ในวิถีจิตจะเห็น

มีชื่อว่า ชวนะ ๕ ขณะ ชวนะนั้นมีเจตนาเกิดประจำ เจตนาอันนี้สำคัญมาก เป็นตัวการ ถ้ามันจะกล่าวออกมาดัง ๆ ให้เราได้ยิน ก็จะตะโกนออกมาว่าฉันต้องการอย่างนี้อย่างนั้น เช่นทำกรรมชั่วไว้ก็จะตะโกนออกมาว่า ฉันต้องการความชั่ว นั่นเป็นของฉัน ถ้าทำกรรมดีไว้ก็จะตะโกนออกมาว่า ฉันต้องการความดีของฉันไว้ และนี่เป็นเหตุชักโยงเข้าสู่ภพใหม่ ชาติใหม่ พร้อมด้วยสิ่งที่เขาปรารถนา เมื่อตายแล้วจิตที่เกิดใหม่ในภพใหม่ ภวังคจิตก็เข้ารับหน้าที่รับมอบกรรมดีชั่วต่อไปอีก เรื่องวิถีของจิตตามอารมณ์ต่าง ๆ ขอให้ศึกษาในพระอภิธรรม ซึ่งแสดงไว้ชัดเจนทุกอารมณ์ เท่าที่ชี้แจงในที่นี้เพื่อชี้ให้เห็นว่าเวลาตายนั้นอารมณ์เป็นอย่างไร มีวิถีจิตอย่างไรเท่านั้น จิตจะมีวิถีต่อเนื่องกันไม่ขาดสายดังกล่าวแล้ว กรรมก็จะต่อเนื่องตามไปเช่นเดียวกัน เพราะยังไม่หมดกรรม มีบางท่านกล่าวอ้างว่าสามารถเฝ้าพระพุทธเจ้าได้ ทั้งที่ตนเองยังไม่หมดกรรม จึงเป็นเรื่องน่าแปลกประหลาด คงจะฝันไปกระมัง ฉะนั้น คำที่ว่าผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นเห็นตถาคต คงจะหมดความหมาย การเห็นธรรมในความหมายนี้ หมายความว่ากิเลสหมดแล้ว เท่ากับเห็นตถาคต เพราะตถาคตคือธรรม ส่วนอโหสิกรรมที่เราใช้กันเสมอ ๆ นั้นผิดจุดมุ่งหมาย ควรใช้ว่าขอขมาจะดีกว่า อโหสิกรรมหมายถึงกรรมไม่มีแล้ว ไม่ใช่การขออภัย ซึ่งไม่มีใครให้อภัยในเรื่องกรรมกันได้นอกจากตัวของตัวเอง อโหสิกรรมเป็นเรื่องของพระอรหันต์เท่านั้น กรรมถูกตัดขาดด้วยอำนาจของญาณ (ไม่ใช่ฌาน) อันเป็นผลให้ไม่มีกรรมใหม่เกิดขึ้นอีก แต่ผลของกรรมเก่ายังตามสนองอยู่อีก แต่จะตาม

สนองจนหมดในภพนั้นเท่านั้น ไม่สามารถติดตามไปยังพระนิพพานได้ ในภาพวิถีจิตชวนะ (อ่าน ชะวะนะ) ๗ ขณะแสดงให้ทราบถึงการกระทำกรรมที่พร้อมด้วยเจตนา จิตจะทำหน้าที่บันทึกการกระทำทั้งฝ่ายบุญและบาปไว้ตามความหนักเบา แล้วแต่ว่าจะกระทำที่ชวนะอันใดได้แบ่งไว้เป็นสามส่วน ชวนะที่ ๑ ให้ผลชาตินี้ ชวนะที่ ๒, ๓, ๔, ๕, ๖ ให้ผลในชาติที่ ๓ ต่อไป ชวนะที่ ๗ ให้ผลชาติหน้าหรือชาติที่ ๒

ได้แสดงสายสัมพันธ์ "เรื่องกรรม" ไว้ให้เห็นว่ามีเค้าโครงเกี่ยวโยงกันอย่างไร ขอให้พิจารณาทีละขั้นคงจะเข้าใจได้โดยไม่ยากนัก หมายเหตุกากะบาท × ๑ และ × ๒ อธิบายครุกรรม หรือกรรมหนัก จิตเป็นโลภะ หรือโทสะ มีความเห็นผิดเป็นที่ตั้ง จึงให้ผลเร็วในชาตินี้เพียงชั่ว ๗ วันก็ว่าได้ แต่ครุกรรมนี้มิได้มีเฉพาะทางบาปอกุศลอย่างเดียว ในด้านกุศลก็มีด้วย ในจิตของพวกพรหมรูปาวจรและอรูปาวจรก็มีได้ และให้ผลในชาตินี้เพียงชั่ว ๗ วันเหมือนกัน

กรรม ๔ ประเภทอันได้แก่ ๑. ครุกรรม ๒. อาจิณกรรม ๓. อาสันนกรรม ๔. กตัตตากรรม ทั้ง ๔ นี้จะเรียกว่า "กรรมลิขิต" แทน "พรหมลิขิต" ได้ เพราะจะติดตามคอยตอบสนองอยู่เรื่อย ๆ ไป แล้วแต่เหตุปัจจัยใดมากระทบแล้วก็จะแสดงออกมาทันที การที่สนองให้ผลเรียก วิบาก

เมื่อสรุปดูแล้วจะเห็นว่า ไม่มีใครหลีกหนีกรรมของตนไปได้ และไม่มีใครมาช่วยแก้ไขให้ได้เลย เพราะผู้กระทำกรรมเองเป็นผู้เก็บผลกรรมไว้เอง และตอบสนองด้วยตนเอง การบวงสรวงพลีกรรมต่าง ๆ

จึงเปล่าประโยชน์ ไม่ใช่เรื่องที่ตรงตามความเป็นจริงของธรรมชาติ เรื่องจริงมีว่า อย่าประกอบกรรมโดยหาอุบายต่าง ๆ มาช่วยยับยั้งการประกอบกรรมเสีย ผลก็จะไม่เกิด แม้อุบายง่าย ๆ ซึ่งทำยากตามที่พระพุทธองค์ได้กล่าวไว้ ขันติ เป็นเรื่องง่ายแต่ทำยาก นี้เป็นอุบายยอดเยี่ยมที่จะขัดขวางการประกอบกรรมชั่วต่าง ๆ และอุดหนุนให้ประกอบกรรมดีต่าง ๆ อำนาจการเกิดดับของจิตในวิถีจิตรวดเร็วมาก ยิ่งกว่าความเร็วทั้งหลายในโลก ยกอุทาหรณ์ที่เราเห็น ๆ กันอยู่ทุกวันนี้ ไฟฟ้าที่ให้แสงสว่างแก่เรานั้น ทางวิทยาศาสตร์เราว่ามีไซเกิล ๕๐ ครั้งต่อวินาที หมายความว่าไฟดับและเปิด ๕๐ ครั้งใน ๑ นาที ตาปุถุชนอย่างเรามองไม่เห็นการเกิดดับนี้ เห็นว่าไฟสว่างอยู่ตลอดเวลา ในเรื่องของการเกิดดับของขันธ์ ๕ มีการเกิดดับคล้ายไฟฟ้านี้แต่รวดเร็วมากกว่ามาก จนมนุษย์มองเห็นไปว่า เป็นตัวตนอยู่หรือเป็นอัตตา อันที่จริงแล้วขันธ์ ๕ เกิดดับอยู่ตลอดเวลา สัพพัญญุตญาณเท่านั้นที่เห็นอาการเกิดดับนี้โดยละเอียด ดังแสดงวิถีจิตการเดินทางของจิตไว้ว่าต่อเนื่องอย่างไรในอารมณ์หนึ่ง ๆ ความรวดเร็วถ้าจะพูดเป็นกำลังงานแล้วประมาณมิได้ เพราะฉะนั้น ไม่แปลกอะไรที่กำลังงานของจิตที่เก็บผลกรรมไว้จะสนองออกมาอย่างแรง ท่านที่ประสงค์จะศึกษาเรื่องนี้จึงควรสนใจเรื่องขันธ์ ๕ ให้มากก็จะพบความกระจ่างแห่งธรรมะที่พระบรมศาสดาได้ทรงบำเพ็ญเพียรมาหลายชาติเพื่อประสงค์ธรรมชาติความหลุดพ้นอย่างยิ่งใหญ่คือพระนิพพาน ตราบใดที่ขันธ์ ๕ ยังไม่ดับสูญไป วัฏฏสงสารก็จะมีอยู่เรื่อยไป พระองค์จึงได้ชื่อว่าเป็นผู้ชี้ทาง ไม่ใช่

ผู้บันดาล ผู้ใดประสงค์จะทราบก็เดินตามทางที่ท่านชี้ไว้ ไม่ใช่บนบานอย่างเดียว การกราบไหว้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ใด ๆ เป็นเพียงการแสดงออกซึ่งคารวะ เป็นการลดทิฏฐิมานะทำให้กุศลเกิดหรือทำลายจิตอกุศลชั่วขณะ ไม่ใช่เป็นการขอร้องให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ช่วยเหลือ เพราะอำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์ยังอยู่ในขีดจำกัด ยังเป็นผู้ต้องรับกรรมอยู่ ยังมีกรรมเป็นลิขิตอยู่ จึงไม่ใช่สิ่งที่พุทธศาสนิกชนพึงปฏิบัติ ถ้าจะปฏิบัติก็ควรมีความคิดดังกล่าวแล้ว จึงจะเป็นผลดีเท่ากับพยายามทำลายกิเลสของตัวเองลงไปทีละน้อย ๆ เพราะฉะนั้น หากครั้งใดที่ความคิดที่เกิดมี "มานะ" ในจิตใจขึ้น (มานะ หมายความว่า ความรู้สึกเหนือผู้อื่น ในด้านเกียรติยศในด้านความรู้ เป็นต้น อันนี้เป็น กิเลส ที่ร้ายแรง) น่าจะได้พยายามข่มเสียด้วยอำนาจปัญญาการรู้เท่าทัน ใช้อำนาจการถ่อมตัวกดไว้และพยายามระลึกเสมอว่าทุกคนเท่าเทียมกัน จะทำให้ตัวกิเลสมานะลดน้อยลง เมื่อนั้นจิตจะนุ่มนวลเหมาะแก่การภาวนาหรือเป็นทางแห่งกุศลทั้งหลาย

วาระสุดท้ายนี้ กระผมหวังว่าเรื่อง "กรรมในวน ๓" ซึ่งหลวงพ่อได้พยายามรวบรวมและค้นหาเหตุผลต่าง ๆ นำมาเพื่ออธิบายให้เข้าใจง่ายขึ้นเท่าที่ท่านจะทำได้นี้ คงจะมีประโยชน์แก่ท่านผู้ได้อ่านโดยตลอด แม้จะเข้าใจไม่หมดทุกถ้อยกระทงความก็ตาม หากมีข้อบกพร่องใด ๆ แล้วกระผมขอรับผิดแต่ผู้เดียวทั้งสิ้น หวังว่าคงได้รับอภัย และสิ่งใดซึ่งดีงามถูกต้องตรงตามความเป็นจริงดังที่มีอยู่ในเรื่องแล้ว ขอให้ผลบุญใน "ธรรมทาน" ของหลวงพ่อ จงแผ่ไปยัง

คุณแม่ที่รักและเคารพยิ่งของลูก ๆ ขอให้คุณแม่จงประสพแต่ความสุข ความเจริญ ในสุคติภพตลอดจนบรรลุมรรคผลนิพพานในอนาคตกาล เทอญ

**กุศ บุนนาค**

*วันที่ ๒๐ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๑๒*



พระภิกษุธารธมฺโม (พระยานรนาถภักดี ปุย บุนนาค) พร้อมด้วยบุตรธิดา

# รำลึกถึงคุณแม่

คุณแม่ได้จากไปแล้ว เมื่อค่ำวันที่ ๖ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๐๘ ท่ามกลางความเศร้าสลดของลูก ๆ ท่านสิ้นใจอย่างกระทันหันโดยไม่มีใครคาดมาก่อน ทีแรกเข้าใจว่าท่านเป็นลมธรรมดา ต่างก็ช่วยกันประคับประคองท่าน ยังมิทันที่แพทย์จะมาถึงท่าน ท่านก็หมดลมเสียก่อน โดยแน่นิ่งไปอย่างสงบ แพทย์ตรวจพบว่า เส้นโลหิตในสมองแตก เนื่องจากท่านมีโรคความดันโลหิตสูงอยู่เป็นประจำ อาการของความดันโลหิตสูงนี้ได้ทรมานท่านอยู่เสมอ การรักษาเยียวยามีแต่บรรเทาได้เพียงชั่วระยะเวลาหนึ่งเท่านั้น มักจะมีอาการปวดและเวียนศีรษะอยู่เรื่อย ๆ ครั้งสุดท้ายนี้ก็ได้จากลูกไปอย่างสงบ คำนวณอายุได้ ๗๒ ปีเศษ

ตลอดเวลาที่ท่านมีชีวิตอยู่ ท่านได้ปฏิบัติภารกิจความเป็นแม่แก่ลูก ๆ อย่างสมบูรณ์เท่าเทียมกัน เนื่องจากคุณพ่อได้สละเพศฆราวาสเพื่อประพฤติพรหมจรรย์ในบรรพชิตวิสัยมาเป็นเวลา ๒๐ กว่าปี คุณแม่จึงต้องรับภาระอบรมเลี้ยงดูบุตรทุกคนให้เป็นที่อุ่นใจของคุณพ่อตลอดมา การที่มาสูญเสียคุณแม่ครั้งนี้ ทำให้คุณพ่อเศร้าใจมาก แต่ด้วยบารมีความเป็นภิกษุผู้ทรงศีลของท่าน จึงเห็นเป็นของธรรมดา ของการเกิด แก่ เจ็บ ตาย ท่านได้ปลอบโยนและให้สติแก่ลูก ๆ อยู่เสมอ คุณพ่อจึงปรารภกับลูก ๆ ให้ช่วยกันจัดการฌาปนกิจคุณแม่ เพื่อเป็นการแสดงออกซึ่งความกตัญญูกตเวทีต่อคุณแม่ผู้ล่วงลับไปแล้ว ลูก ๆ ทุกคนก็พร้อมเสมออยู่แล้วที่จะรับเป็นธุระในเรื่องนี้

คุณแม่ชื่อเจียร ยินดีผล เป็นบุตรฝาแฝดชายหญิง ฝาแฝดชาย

ซึ่งเป็นพี่ได้เสียชีวิตเมื่อคลอด จึงเหลือแต่คุณแม่คนเดียว คุณแม่เกิดวันที่ ๗ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๓๖ ตรงกับปีมะเส็ง มารดาชื่อ จีด (สกุลเดิม เศรษฐบุตร) บิดาชื่อ แจ่ม นามสกุลยินดีผล คุณแม่ได้รับการศึกษาจากโรงเรียนสตรีวิทยาสมัยตึกดิน ตั้งแต่เยาว์วัย จนกระทั่งสำเร็จการศึกษาชั้นมัธยมบริบูรณ์ของโรงเรียนในสมัยนั้น ต่อจากนั้นก็ได้สมรส กับ นายปุย บุนนาค บุตรพระยาสมุทรสาครานุรักษ์ (สุด บุนนาค) และคุณหญิงปุก บุนนาค และครองชีวิตร่วมกันมาจวบจนนายปุย บุนนาค ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นพระยานรนาถภักดี มีบุตรธิดารวมทั้งสิ้น ๑๔ คน ปัจจุบันยังมีชีวิตอยู่ ๙ คน

๑. นางใย บุนนาค
๒. นายกุศ บุนนาค
๓. แพทย์หญิง ปทุมทิพย์ สาครวาสี
๔. นางสาวปัทมะ บุนนาค
๕. นายสุวรรณ บุนนาค
๖. นางแพรวพันธ์ ธรรมกุล
๗. นายปิฎฐะ บุนนาค
๘. นายกาจ บุนนาค
๙. นางสาวจันทรกานต์ บุนนาค

ตั้งแต่ลูก ๆ จำความได้ ลูกเห็นคุณแม่ทำบุญและตักบาตรเป็นนิจและได้กระทำโดยสม่ำเสมอตลอดมา หากคุณแม่ทราบว่ามีงานกุศลใด ๆ ท่านมักจะขอร่วมทำกุศลด้วย ตลอดจนงานสร้างซ่อมปูชนียสถานใน

พระบวรพุทธศาสนา พระอุโบสถบางแห่ง ท่านบริจาคเป็นรายเดือน ตั้งแต่เริ่มลงมือสร้างจนกระทั่งสำเร็จ ท่านยังอบรมสั่งสอนลูก ๆ ให้สนใจในการบุญกุศลและประพฤติตนให้สมกับเป็นพุทธศาสนิกชน นอกจากท่านจะทำบุญกุศลสาธารณะต่าง ๆ แล้ว ท่านยังปฏิบัติหลวงพ่ออยู่เสมอ มิให้ท่านต้องอนาทรร้อนใจ ท่านถวายภัตตาหาร ยาและสิ่งจำเป็นในการครองเพศบรรพชิต ตลอดเวลา จนกระทั่งวาระสุดท้ายแห่งชีวิต ภาระกิจอันหนักของคุณแม่ก็คือการเลี้ยงดูลูกให้มีความสุขทั่วหน้ากัน แม้ท่านจะจากลูก ๆ ไปแล้วก็ตาม ท่านก็ยังเป็นห่วงลูก ๆ ของท่านเสมอ ทุกครั้งที่จะมีเหตุการณ์ใด ๆ เกิดขึ้นแก่ลูก ท่านมักจะมาเข้าฝัน บอกกล่าวให้ทราบล่วงหน้าเสมอ และเรื่องที่เกิดขึ้นก็ปรากฏเป็นความจริงตามนั้น ลูกทุกคนจึงขอกราบคุณแม่ ขอให้ลูก ๆ มีวาสนาที่จะเป็นลูกของคุณแม่ในชาติต่อไปด้วยเถิด ผลบุญกุศลอันใดที่ลูก ๆ ได้กระทำไปแล้วก็ดี กำลังกระทำอยู่ก็ดี จะกระทำต่อไปในภายหน้าก็ดี ขอผลบุญอันนั้นจงดลบันดาลให้คุณแม่ จงประสพแต่ความสุขความเจริญจนจวบเท่าบรรลุมรรคผลนิพพานในอนาคตกาล ขอให้วิญญาณอันบริสุทธิ์ของคุณแม่ จงสู่สุคติ เสวยทิพยวิมานในสัมปรายภพเบื้องหน้าทุกประการ

**ลูก ๆ ของแม่**

# คำนำ

เรื่องกรรมนี้ แต่เดิม ๆ มาข้าพเจ้าก็รับเอาเป็นความเข้าใจอย่างคร่าว ๆ ตามแบบที่ท่านแยกหมวดแยกประเภทอธิบายไว้เท่านั้น ไม่ได้สนใจนึกถึงว่ากรรมจะมีบทบาทเกี่ยวเนื่องพัวพันกันมาอย่างไร ทั้งในทางเกิดเป็นพันธกรณียกรรม ให้ผู้กระทำต้องรับสำนองเข้ามาเป็นเผ่าพันธุ์พวกพ้องในกรรมโดยสถานใด และในทางอำนวยวิบากผลให้แก่ผู้กระทำ ตลอดถึงที่สุดแห่งจุดจบเป็นอโหสิกรรมไปในตอนไหน

ครั้นเมื่อพรรษาที่ ๑๐ ข้าพเจ้าออกไปอยู่วัดมหาชัยคล้ายนิมิตร ซึ่งเป็นวัดที่คุณยาย (ป้าของคุณแม่) สร้างขึ้นไว้ในพระศาสนา ณ จังหวัดสมุทรสาคร อันเป็นมาตุภูมิของข้าพเจ้า ทายกทายิกาทั้งหลายที่เป็นคนเก่าแก่คุ้นเคยกันมา ได้ขอร้องให้ข้าพเจ้ารับหน้าที่เป็นผู้จัดคัมภีร์เทศน์ และซ้อมพระเณรในวัดนั้นให้เทศน์ตอนบ่ายแห่งวันธรรมสวนะทุก ๆ วัน เมื่อได้รับอนุมัติจากท่านพระครู (สมณศักดิ์ในขณะนั้น) เจ้าอาวาสแล้ว ข้าพเจ้าก็ได้ดำเนินงานมาเป็นลำดับ

ในการเทศน์นั้นมติของข้าพเจ้ามีว่า ผู้เทศน์จำจะต้องทำความเข้าใจในข้ออรรถะธรรมะตามคัมภีร์นั้นให้แจ่มแจ้งก่อน จึงจะเป็นการภาวนามัยกุศล ให้ผลทางธรรมเทศนามัยได้ เพียงแต่เชิญเอาคัมภีร์ไปอ่านให้เขาฟังเท่านั้น เห็นไม่สมควรแก่สมณสารูป เมื่อมีมติอยู่เช่นนี้ ข้าพเจ้าจึงต้องตรวจดูเนื้อความในคัมภีร์เทศน์ก่อนทุกคัมภีร์ไป ความตอนไหนที่ท่านผู้รจนากล่าวไว้ไม่ต้องด้วยอรรถะธรรมะ พอจะแก้ไขได้ก็แก้ ที่แก้ไม่ได้ก็งดเสียบ้าง หรือเรียบเรียงเขียนลงบนกระดาษ

แทรกไว้บ้าง แล้วซ้อมความเข้าใจกับพระเณรผู้จะเทศน์เสียก่อนเป็นราย ๆ ไป

ผลที่ปฏิบัติมาดังนี้ ทำให้ข้าพเจ้าได้ผ่านคัมภีร์เทศน์มามาก ได้ย้อนกลับไประลึกถึงเรื่องกรรมที่ยังไม่สนใจมาแต่เดิมนั้น ว่ากรรมเป็นธรรมะเบื้องต้นแห่งพรหมจรรย์ ศาสนาสมควรที่เราและพุทธศาสนิกชนทั้งหลายจะพึงทราบ พึงเข้าใจให้ทั่วถึงกันโดยถ่องแท้ เพียงแต่ฟัง ๆ คำอธิบายกันเป็นปลีกย่อยตามตำรา "ธรรมวิภาค" ปริเฉทที่ ๒ ก็ดี หรือที่ท่านธรรมกถึกรจนาไว้ในคัมภีร์เทศน์ก็ดี ยังจับต้นชนปลายกันไม่ติด เมื่อเรายังจับบทบาทของกรรมว่า กรรมประเภทใดมีสัมพันธ์กันกับประเภทใด ประสมประสานกันมาอย่างไร ไปอย่างไร ตลอดจนอโหสิกรรมกันตอนไหนไม่ได้แล้ว ความรอบรู้ในเรื่องกรรมก็จะเข้าถึงเนื้อถึงแก่นไม่ได้ จึงทำให้ข้าพเจ้านึกอยากจะเขียนเรื่องกรรมนี้ขึ้นมา แต่จะทำอย่างไรเล่าในเมื่อตัวเองก็ไม่รู้ภาษาบาลีพอที่จะตรวจตราหาความรู้ในพระไตรปิฎกมาประกอบได้ จึงตกลงใจว่าในชั้นนี้จะบันทึกเรื่องตามคัมภีร์เทศน์นั้น ๆ เท่าที่ท่านแปลและอธิบายไว้พอเป็นหนทางไปก่อน เมื่อได้บันทึกเรื่องไว้มากแล้ว ก็ลงมือพิจารณาสอบสวนเทียบเคียงกับพระอภิธัมมัตถสังคหะที่เคยศึกษามาทีหนึ่งอีกชั้นหนึ่ง เห็นว่าพอจะเริ่มเขียนเป็นโครงขึ้นมาได้ ก็ลงมือเขียนมาตั้งแต่ครั้งอยู่วัดมหาชัย ฯ นั้น

ครั้นต่อมา ด้วยความเมตตากรุณาของท่านเจ้าคุณพระสุมงคลมุนี เจ้าอาวาสวัดบวรมงคล แนะนำให้ข้าพเจ้ากลับมาอยู่วัดบวรมงคลอีก

ข้าพเจ้าจึงย้ายกลับเข้ามาตามคำแนะนำ และความหวังดีของท่าน แต่เดือนมกราคม พ.ศ. ๒๔๙๗ ก่อนพรรษาที่ ๑๒ นั้น แล้วก็ได้มารับหน้าที่เป็นผู้จัดให้พระเณรในวัดเทศน์ในวันธรรมสวนะ เป็นหนทางให้ได้รับความรู้เพิ่มขึ้นอีก แต่เพราะเหตุแห่งความชรา มีโรคภัยเบียดเบียนอยู่เป็นเจ้าเรือน การเขียนเรื่องกรรมจึงต้องพักค้างมา แต่ก็ไม่ได้ทิ้งเสียทีเดียว คงยังได้บันทึกเรื่องไว้เป็นส่วนประกอบอยู่เรื่อย ๆ

ครั้นมาเมื่อสองเดือนมานี้ คุณจอมพุฒกับคุณอรพรรณได้มาพบทำความรู้จักกับข้าพเจ้า ขอคำอธิบายความในพระอภิธัมมัตถสังคหะบางข้อบางประการ และโดยความอุตสาหะพยายามของเธอทั้งสองอย่างขมักเขม้น ได้เพียรมาพบข้าพเจ้าเสมอ จึงมีโอกาสได้วิสาสะกันมากจนคุ้นเคย โดยเฉพาะคุณจอมพุฒเป็นผู้ใคร่จะรู้เรื่องของกรรมอยู่ไม่น้อย เมื่อได้วิสาสะกันมากแล้วก็รบเร้าให้ข้าพเจ้าพยายามเขียนเรื่องกรรมให้ตลอด ให้เป็นหนังสือขึ้นเล่มหนึ่ง เธอรับจะเป็นผู้จัดพิมพ์เอง ข้าพเจ้าเห็นความหวังดีของเธอที่จะเป็นหิตานุหิตประโยชน์แก่พุทธศาสนิกชนทั้งหลายอย่างจริงใจ ข้าพเจ้าจึงรับสนองความประสงค์นั้น ได้ตั้งต้นเขียนแต่ ๒ เดือนก่อนมาทีเดียว

การเขียนมีความลำบากอยู่มาก ที่จะบุกเบิกแนวทางขึ้นใหม่ เพื่อให้นักธรรมทั้งหลายได้ความรู้ถึงแก่นของกรรมอย่างตลอดปลอดโปร่งจริง ๆ ว่า กรรมโดยผลอันเกิดแต่การกระทำของบุคคลเป็นนามธรรมเป็นรอยจารึก เป็นพันธกรณีย์ ทำให้ผู้กระทำต้องรับสำนองเข้ามาเกี่ยวข้องเป็นเผ่าพันธุ์พวกพ้องในกรรม ติดตัวเป็นพื้นเพไปประดุจเงา

ตามตัวไปฉะนั้น ได้แก่กรรมมีชื่อว่ากระไร เกี่ยวเนื่องกับบุคคลโดยสถานใด และมีส่วนสัมพันธ์กับกรรมอื่น (กรรม ๑๒) ตามนัยแห่งธรรมวิภาคปริจเฉทที่ ๒ อย่างไร ตลอดถึงเป็นอโหสิกรรรมอันเป็นจุดจบเรื่องของกรรมตอนไหน เพราะไม่มีตำราจะอาศัยเป็นเครื่องอ้างอิงได้ เป็นอันว่าข้าพเจ้าจักต้องรับผิดชอบโดยตนเองทุกสถาน จะเรียนหารือท่านเจ้าคุณพระสุมงคลมุนีก็ไม่สะดวก เพราะท่านต้องออกไปพักรักษาตัวอยู่เสียที่วัดวิเวการาม บางพระ นาน ๆ ท่านจะกลับเข้ามาสักคราวหนึ่ง ครั้นกลับมาอยู่วัดได้วันสองวันท่านก็กลับไปบางพระอีก ข้าพเจ้าจึงต้องหันเข้าพึ่งคุณมหาสิงห์ ป. ๖ วัดบวรมงคล ซึ่งเมื่อเธอยังบวชอยู่ข้าพเจ้าเคยนับถือเป็นครูบาอาจารย์ ขอให้เธอช่วยค้นที่มาและความในพระสูตรบางประการ และช่วยตรวจพิจารณา เมื่อเขียนเสร็จแล้วอีกด้วยอีกตอนหนึ่ง ข้าพเจ้าขอขอบคุณคุณมหาสิงห์ ไว้ในที่นี้ด้วย

สำหรับคุณจอมพุฒและคุณอรพรรณที่เป็นตัวตั้งตัวตีได้มารบเร้าให้กำลังใจข้าพเจ้าจนได้เขียนเรื่องนี้เสร็จ ข้าพเจ้าขออนุโมทนาสาธุการแด่เธอทั้งสอง ทั้งในด้านมีจิตศรัทธา เลื่อมใสในทานมัยกุศล ยอมสละทรัพย์พิมพ์แจกเป็นธรรมทาน อันท่านสรรเสริญว่าเป็นทานอันใหญ่ยิ่งกว่าทานทั้งปวง สมดังพระคาถาพระธรรมบทว่า "**สพฺพทานํ ธมฺมทานํ ชินาติ**" ธรรมทานย่อมชนะทานทั้งปวง ดังนี้ ขอกุศลบุญราศีที่คุณทั้งสองได้ตั้งใจพยายามกระทำมานี้ จงเป็นพลังปัจจัยมีกำลังอภิบาลคุณทั้งสองให้ปลอดโปร่งจากอนิฏฐผล และดลบันดาล

ให้ประสบศุภมงคลสมบูรณ์ พร้อมด้วยกำลังปัญญาความสามารถ ด้วยญาณอันสว่างไสวในพระธรรมของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าโดยตลอด และขอให้ชีวิตของเธอทั้งสองจงเต็มไปด้วยสาระประโยชน์ มีความสุขสำราญยั่งยืนตลอดไปชั่วกาลนาน

ด้วยน้ำพักน้ำแรงที่ข้าพเจ้าได้เรียบเรียงหนังสือเรื่อง "กรรม" ขึ้นไว้เป็นหลักธรรมในพระศาสนานี้ ข้าพเจ้าไม่สงวนลิขสิทธิ์ไว้เฉพาะตัวหรือมอบให้แก่สถานการกุศลใด ๆ โดยจำเพาะ เมื่อผู้ใดพอใจในธรรมและยินดีจะพิมพ์แจกในงานศพหรืองานอื่นใด แม้ที่สุดจะพิมพ์ออกจำหน่ายก็อนุญาตให้ทำได้ เพราะจะได้เป็นทางช่วยเหลือกันได้หลายทางเพื่อเผยแพร่หลักธรรมให้เข้าถึงจิตใจของพุทธศาสนิกชนให้ได้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ เท่าใดก็ยิ่งดี

อนึ่ง ข้าพเจ้าขออุทิศน้ำพักน้ำแรงนี้บูชาอุปการะคุณท่านพระยาสมุทรสาครานุรักษ์ (สุด บุนนาค) บิดา และ คุณหญิงปุก บุนนาค (สกุลเดิม ณ มหาชัย) มารดาผู้ล่วงลับไปแล้ว ขอให้ท่านทั้งสองจงมีความสุขยิ่ง ๆ ขึ้นไป เทอญ

**พระภิกษุธารธมฺโม**

(พระยานรนาถภักดี ปุย บุนนาค)

*วัดบวรมงคล*

*วันที่ ๑๙ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๙๗*

ในการฌาปนกิจศพภรรยาข้าพเจ้า (คุณหญิง เจียร บุนนาค) ลูก ๆ มีความประสงค์ขอให้เขียนไว้อาลัยมารดาของเขา แต่ข้าพเจ้าป่วย ๆ ไข้ ๆ ไม่สามารถจะเขียนอีกเรื่องหนึ่งได้ จึงได้เขียนแทรกไว้ในเรื่องนี้ เพื่อสนองความตั้งใจของลูก ๆ ขอให้เรื่องกรรมนี้ก่อประโยชน์เป็นวัสดุพัฒนาทางสังคม แม้ว่าข้าพเจ้าเกิดที่มหาชัยและเติบโตขึ้นมาที่มหาชัย จนกระทั่งมาได้ภรรยาที่กรุงเทพ ฯ ข้าพเจ้าก็ได้รับอุปการะจากภรรยาในการเลี้ยงและอบรมบุตรธิดาทั้งเป็นหัวหน้าครอบครัวที่ดียิ่ง ดังเช่นครอบครัวอื่น ๆ ตลอดมา ข้าพเจ้าขออนุโมทนาส่วนกุศลที่เราได้ปกครองกันมาโดยราบรื่น มิได้มีการแตกแยกกัน ขอความสุขอันนี้จงมีแด่คุณหญิงเจียรในสัมปรายภพนั้น เทอญ

อิทํ เม ญาตีนํ โหตุ สุขิตา โหนฺตุ ญาตโย

**พระภิกษุธารธมฺโม**

(พระยานรนาถภักดี ปุย บุนนาค)

*วัดบวรมงคล*

*วันที่ ๒๔ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๑๒*



สมเด็จพระสังฆราชทรงประทานเทศน์ในวันสัตตมวาร

# เรื่องกรรม

## ความเบื้องต้น

บรรดาศาสนาต่าง ๆ ในโลก ผู้เป็นศาสดาหรือเจ้าลัทธิมักจะแสดงว่า ศาสนาของเขามีพระผู้เป็นเจ้าหรือพระเจ้า เป็นผู้สร้างโลก สร้างมนุษย์ ตลอดจนสรรพสิ่งทั้งปวง ทั้งเป็นผู้ที่ทรงบันดาลให้โลกและมนุษย์เป็นดีเป็นชั่วได้ต่าง ๆ พระเจ้าเหล่านี้มีตัวมีตนจริง ๆ และบัดนี้ก็ยังทรงสถิตอยู่ในสรวงสวรรค์ และจะคงอยู่ชั่วนิรันดร โดยเฉพาะศาสนาพราหมณ์ของชาวอินเดีย อันเป็นศาสนาเก่าแก่ดึกดำบรรพ์ มีคนนิยมนับถือมาก ก็ว่ามีพระพรหมหรือพระปรพรหมเป็นพระผู้เป็นเจ้า เป็นปรมาตมัน แปลว่า "บรมอัตตา" คือเป็นตัวตนอย่างยิ่ง เที่ยงแท้แน่นอน ไม่มีวันที่จะแตกดับทำลายขันธ์ได้เลย

รองลงมาก็มีศาสนาคริสเตียนของฝรั่ง ศาสนานี้มีพระยะโฮวา ผู้เป็นเจ้า เป็นผู้สร้างสรรค์สิ่งต่าง ๆ ในโลก แล้วโปรดให้พระคริสต์อวตารลงมาเป็นศาสดา ผู้สั่งสอนศาสนาแทนพระองค์อีกชั้นหนึ่ง

ศาสนาอิสลามของแขกอื่น ๆ มี ชวา มลายู เป็นต้น ก็มีพระอาหล่า หรืออาล้า อาล์อ ตามสำเนียงแขก เป็นพระเจ้าผู้สร้างสรรค์สิ่งต่าง ๆ ในโลก แล้วโปรดให้พระมหมัดอวตารลงมาเป็นศาสดาผู้สั่งสอนศาสนาแทนพระองค์ เช่นเดียวกัน

คำสั่งสอนในศาสนาเหล่านี้ มีเค้าโครงการเป็นทำนองเดียวกัน คือ สอนให้เชื่อถือ และปฏิบัติตามคำสอนของพระผู้เป็นเจ้า หรือศาสดา

ผู้แทนพระองค์พระผู้เป็นเจ้าเท่านั้น ไม่ต้องอาศัยเหตุผลอย่างไร กับให้มีความจงรักภักดีในพระองค์พระผู้เป็นเจ้า และผู้แทนของพระผู้เป็นเจ้า ให้บูชากราบไหว้อธิษฐานขอพรต่อพระผู้เป็นเจ้าเป็นเนืองนิจ เมื่อผู้ใดปฏิบัติได้ดีเป็นที่ต้องพระทัย พระผู้เป็นเจ้าก็จะโปรดบันดาลให้เขาไปร่วมอยู่กับพระองค์บนสรวงสวรรค์อันเป็นสถานบรมสุข ไม่ต้องแก่ ไม่ต้องเจ็บ ไม่ต้องตาย เหมือนอย่างพระองค์ ฉะนั้นถ้าการปฏิบัติของผู้ใดเป็นเพียงพอดีพอควร ไม่อัศจรรย์ยิ่ง เมื่อตายแล้วพระผู้เป็นเจ้าก็จะรับเอาดวงวิญญาณของเขาขึ้นไปให้ได้ชิมรสความสุขในสวรรค์ เพียงชั่วครั้งชั่วคราว แต่ถ้าคนใดประพฤติชั่ว ไม่เคารพในพระองค์เป็นบาปหนักถึงทรงกริ้วโกรธแล้ว ก็ทรงลงโทษให้เขาต้องไปตกนรก หาความสุขมิได้

ทำไม เจ้าลัทธิในศาสนาอื่น ๆ จึงแสดงว่าศาสนาของเขามีพระเจ้า ? ข้อนี้ก็เพราะเหตุว่ามนุษย์ในโลกมีมากมายด้วยกัน ย่อมมีประเพณีนิยมผิดแผกแตกต่างกันไป ตามเพศและผิวพรรณ แต่ถึงจะแตกต่างกันไปอย่างไรก็ตาม ก็ยังคงมีนิสัยเหมือนกันอยู่อย่างหนึ่งในทางยึดถือ "อัตตา" คือถือว่าอัตภาพนี้ เป็นตัวเป็นตนของเราจริง ๆ เป็นจุดเดียวเหมือนกันหมด เมื่อยังถือเป็นตัวเป็นตนเป็นเราเป็นเขากันอยู่ ก็จำเป็นจะต้องแสวงหาที่พึ่งให้แก่ตน เพื่อคุ้มครองตนให้เป็นสุขสบาย และไม่ให้รู้สึกว้าเหว่ในด้านจิตใจด้วยอีกชั้นหนึ่ง

เมื่อมีผู้ปรารถนาที่พึ่ง แสวงหาที่พึ่งกันมากขึ้น ก็เป็นธรรมดาที่จะให้เกิดเจ้าลัทธิ หรือศาสดาขึ้นมาทำหน้าที่สนองความปรารถนานั้น

ด้วยการประกาศคำสั่งสอนของเจ้าลัทธิ โดยอุบายอันเฉียบแหลมประการใดก็ดี หรือด้วยความอยากรู้ อยากเห็น อยากพิสูจน์สิ่งศักดิ์สิทธิ์ ของผู้แสวงหาที่พึ่งก็ดี เมื่อทั้ง ๒ ฝ่ายได้มาประสบกันเข้า ก็คงจะได้มีอภิปรายกันในข้ออรรถะธรรมะของเจ้าลัทธินั้น ๆ บ้าง ไม่มากก็น้อย ปัญหาใดที่เจ้าลัทธิไม่สามารถจะพิสูจน์หรือให้เหตุผลได้ ครั้นถูกซักไซ้ไล่เลียงสืบสาวขึ้นไปหาเหตุไปจนมุมเข้า เจ้าลัทธิก็จำจะต้องรักษาเกียรติของตน โยนความรับผิดชอบถวายให้แก่พระเจ้าผู้เป็นเทพที่มนุษย์ไม่รู้จัก ว่าเป็นโดยพระโองการของพระเจ้าว่ามาเช่นนั้น หรือเป็นด้วยฤทธิ์อำนาจของพระเจ้าบันดาลให้เป็นมาเช่นนั้น ตนเป็นแต่ผู้แทนของพระองค์ก็ต้องเคารพเชื่อถือในพระองค์ ทำตามคำสั่งสอนของพระองค์ แล้วก็วาดมโนภาพพระเจ้าของตนขึ้นเป็นรูปกเทพบ้าง อรูปกเทพบ้าง ให้พิลึกพิลั่นขึ้นเป็นแบบแผนแห่งลัทธิศาสนาสืบมา โดยนัยนี้แหละจึงได้มีพระผู้เป็นเจ้าขึ้นในลัทธิศาสนาอื่น ๆ มากมายหลายศาสนานัก

คราวนี้เราหันมาพูดถึงพระพุทธศาสนาของเราบ้าง พระพุทธเจ้าของเราไม่ได้ประกาศพระองค์ว่า พระองค์เป็นผู้แทนของพระเจ้าองค์ใด เหมือนอย่างเจ้าลัทธิทั้งหลาย แต่พระองค์ทรงแสดงว่าพระองค์เป็น "พระสยัมภู" คือทุกสิ่งทุกอย่างมีอยู่ในพระองค์พร้อมหมด พระองค์ไม่ได้ทรงผนวช เพื่ออุทิศแก่ศาสดาใด พระองค์ทรงผนวชเพื่อความรอดพ้นของพระองค์เอง เรื่องการสร้างสรรค์หรือการบันดาลด้วยฤทธิ์อำนาจให้สรรพสัตว์แลสิ่งต่าง ๆ เกิดขึ้นในโลกนั้น พระองค์ไม่ทรงกล่าวถึงเลย ซ้ำพระองค์ยังทรงเผยความจริงให้ทราบกันด้วยอีกว่า

ธรรมที่เป็นของจริง เป็นของมีอยู่ เป็นธรรมดา เป็นยุติธรรมนั้นจะมีพระพุทธเจ้าพระองค์ใดอุบัติขึ้นในโลก หรือไม่มีพระพุทธเจ้าอุบัติขึ้นในโลก ธรรมนั้นก็คงมีอยู่เป็นธรรมดา จึงทรงประมวลธรรมเหล่านั้นตรัสเป็นหัวข้อว่า "ธรรมทั้งหลายย่อมไหลมาแต่เหตุ คือมีเหตุเป็นแดนเกิด เมื่อสิ้นเหตุสิ้นปัจจัยแล้ว ธรรมทั้งหลายเหล่านั้นก็ต้องดับเป็นธรรมดา"

โดยเฉพาะเรื่องทรงสาวหาเหตุขึ้นไปอย่างที่ว่ามาแล้ว ในลัทธิศาสนาอื่น ๆ ซึ่งเจ้าลัทธิหรือผู้เป็นศาสดาโยนความรับผิดชอบไปถวายแก่พระเจ้านั้น ๆ พระองค์ทรงกล่าวว่า เมื่อพระองค์ทรงบำเพ็ญเพียรเพื่อความตรัสรู้ ได้ทรงพิจารณาจับเหตุจับผล โดยนัยหนึ่ง ซึ่งเรียกว่า "ปฏิจจสมุปบาท" คือในเบื้องต้นพระองค์ทรงเห็นว่า ความแก่ ความตาย เป็นทุกข์โทษภัยอันร้ายแรง ที่สัตว์ทั้งหลายไม่พึงปรารถนาอยู่ด้วยกันทั้งนั้น แม้พระองค์เองที่ทรงสละราชสมบัติทั้งพระโอรสและพระชายาหนีพระราชบิดาออกมาทรงผนวช ก็ทรงมุ่งหวังจะหลีกให้พ้นไปเสียจากกองทุกข์เหล่านั้น ก็กองทุกข์เหล่านั้นมีมาเพราะอะไรเล่า ? ครั้นทรงค้นขึ้นไปก็ทรงเห็นว่าเพราะมี "ชาติ" ความเกิด นั่นแหละเป็นปัจจัย ถ้าไม่มีชาติ ความเกิดเป็นปัจจัยขึ้นมาก่อนแล้ว ชรา ความแก่ มรณะ ความตาย ก็จะมีมาไม่ได้

ทรงค้นต่อขึ้นไปอีกว่า ชาติ ความเกิดนั้น มีอะไรเป็นปัจจัยเล่า ? ก็ทรงเห็นว่ามีเพราะ ภพ (กรรมภพและอุบัติภพ) เป็นปัจจัย แล้วทรงสาวขึ้นไปหาเหตุหาปัจจัยของภพต่อไปอีกว่า "ภพมีเพราะอะไร ?" ก็

ทรงพบว่า ภพ มีเพราะอุปาทาน (ความยึดมั่นถือมั่น) เป็นปัจจัย แล้วทรงค้นสาวขึ้นไปอีกว่า อุปาทาน มีเพราะอะไร? ก็ทรงพบว่า อุปาทาน มีเพราะตัณหาเป็นปัจจัย ตัณหามีเพราะอะไร? ก็ทรงเห็นว่า เวทนา ความเสวยอารมณ์ สุข ทุกข์ และไม่สุขไม่ทุกข์นี้แหละเป็นปัจจัย ก็เวทนาความเสวยอารมณ์นั้นเล่ามีอะไรเป็นปัจจัย? ก็ทรงเห็นว่ามีเพราะผัสสะ ความกระทบของอายตนะภายนอกกับภายในมาประสบกันนั่นแหละเป็นปัจจัย กล่าวคือ ถ้าผัสสะ เป็นที่ตั้งแห่งสุข สุขเวทนาก็เกิด ถ้าผัสสะเป็นที่ตั้งแห่งทุกข์ ทุกขเวทนาก็เกิด ถ้าผัสสะเป็นที่ตั้งแห่งอุเบกขา ก็ไม่สุขไม่ทุกข์ เฉย ๆ อยู่หรือจืด ๆ ไป แล้วทรงค้นหาปัจจัยต่อขึ้นไปอีกว่า ผัสสะ มีเพราะอะไร? ก็ทรงเห็นว่าเพราะมีอายตนะ ๖ เป็นปัจจัย อายตนะ ๖ มีเพราะอะไร? มีเพราะนามรูปเป็นปัจจัย นามรูปมีเพราะอะไร? ก็ทรงเห็นว่ามี เพราะวิญญาณ (ปฏิสนธิวิญญาณ) เป็นปัจจัย วิญญาณ มีเพราะอะไร? ก็ทรงเห็นว่ามีเพราะสังขาร (การทำบาปทำบุญ) เป็นปัจจัย สังขารมีเพราะอะไร? ก็ทรงเห็นว่า มี เพราะอวิชชา ความมืด ความหลง ความไม่รู้ (ไม่รู้อริยสัจ ๔) เป็นปัจจัย และพระองค์ทรงเห็นว่า "อวิชชา" ความมืด ความหลง ความไม่รู้นี้แหละเป็นประธานอันยิ่งใหญ่ ถึงแม้จะทรงค้นสาวหาปัจจัยต่อขึ้นไปอีกอย่างไร ๆ ก็ไม่พ้นจากอวิชชาไปได้เป็นเด็ดขาด

เมื่อจับหลักปฏิจจสมุปบาท อันเป็นธรรมที่อาศัยกันเกิด ดังว่ามาโดยลำดับนี้แล้ว ก็พึงสันนิษฐานได้ว่า "อวิชชา" ตัวมืด ตัวหลง

ตัวไม่รู้ นี้เองแหละเป็นพระเจ้า เพราะอวิชชา เป็นปัจจัยให้เกิดสังขาร การทำกรรม คือสร้างบาป สร้างบุญ หรือปรุงแต่งให้เกิดอกุศล กุศล เป็นชั้นที่ ๑ แล้ว สังขารก็เป็นปัจจัยให้เกิดวิญญาณ (ปฏิสนธิวิญญาณ หรือปฏิสนธิจิตที่จะเกิดเป็นผู้เป็นคนขึ้นมา) เป็นชั้นที่ ๒ ครั้นเมื่อวิญญาณปฏิสนธิเกิดขึ้นแล้ว วิญญาณก็เป็นปัจจัยให้เกิดนามรูป (คือ ปัญจุปาทานักขันธ์ ร่างกายอันนี้) เป็นชั้นที่ ๓ นามรูปเป็นปัจจัยให้เกิดอายตนะ ๖ (คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ อันเป็นสมบัติของคนขึ้นมาโดยบริบูรณ์) เป็นชั้นที่ ๔ ด้วยประการฉะนี้ จึงว่าอวิชชา เป็นตัวพระเจ้า

ที่ยกเอาองคธรรมในปัจจยาการแห่งปฏิจจสมุปบาทมากล่าวเพียงเท่านี้ ก็เพื่อจะชี้ให้เห็นโดยอนุมานว่า พระเจ้า คือ อะไรแน่ แต่โดยสภาพแห่งปฏิจจสมุปบาทนั้น เป็นปรมัตถธรรม เป็นธรรมล้วน ๆ ไม่มีบุคคลเข้าแทรก ที่เป็นปัจจัยกันไปตามลำดับ ก็เป็นธรรมดาของธรรมที่ย่อมอาศัยกันเกิดเท่านั้น หาใช่สัตว์บุคคลหรือโดยอำนาจของพระเจ้าองค์ใดไม่ ธรรมปริยายนี้พระองค์ทรงสอนให้พุทธศาสนิกบริษัท กำจัดอวิชชา ทำลายอวิชชาลงไปเสียให้เด็ดขาด เพราะอวิชชาเป็นรากเง่าของกิเลสตัวสำคัญคือโมหะ เมื่อผู้ใดกำจัดอวิชชาได้ สายโซ่แห่งปัจจยาการทั้งหลายก็จะขาดสบั้นไปหมด ผู้ที่กำจัดอวิชชาได้ ก็ได้ชื่อว่าเป็น วิชชา เป็นพุทธะ ผู้รู้แจ้งแทงตลอดในสัจจธรรมทั้ง ๔ เป็นที่สุดพรหมจรรย์ศาสนาของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเพียงเท่านี้

ตามนัยแห่งปฏิจจสมุปบาท ที่ได้แสดงองคธรรมตัวปัจจยาการที่

อาศัยกัน เกิดติดต่อกันประดุจลูกโซ่วกไปเวียนมาไม่มีเบื้องต้นเบื้องปลาย พอเป็นเค้าดังนี้แล้ว เราก็จะเห็นได้ว่า มูลฐานของกรรม และเรื่องของกรรม ก็อาศัยธรรมเหล่านี้เองเป็นปัจจัยต่อเนื่องกัน และหมุนเวียนกันไปมา ดังที่ท่านให้ชื่อว่า "สังสารวัฏ" หรือ "วน ๓" ซึ่งจะเขียนเป็นรูปดังนี้




อธิบาย

๑. กิเลส เป็นเหตุให้ทำกรรม นี้เป็นกิเลสวัฏฏะ กิเลสเป็นเหตุ กรรมเป็นผล.

๒. กรรมเมื่อทำลงไปแล้วก็ให้ผล เป็นวิบาก นี้เป็นกรรมวัฏฏะ กรรมเป็นเหตุ วิบากเป็นผล.

๓. วิบากเมื่อยังเป็นอารมณ์ของกิเลสอยู่ ก็เป็นเหตุให้เกิดกิเลสวก เข้าหากิเลสและกรรมอีก นี้เป็นวิปากวัฏฏะ วิบากเป็นเหตุ กิเลสเป็นผล.

ถ้าจะเทียบกับองคธรรม องค์ปัจจยาการแห่งปฏิจจสมุปบาท ก็จะเป็นดังนี้ :–

๑. อวิชชา เป็นตัวกิเลส จึงเป็นปัจจัยให้เกิดสังขารการกระทำกรรม สร้างบาป สร้างบุญ นี้เป็นกิเลสวัฏฏะ

๒. สังขาร การทำกรรม สร้างบาปสร้างบุญ เป็นปัจจัยให้เกิดวิญญาณ นามรูป อายตนะ ๖ ผัสสะ เวทนา เป็นลำดับ นี้เป็นกรรม-วัฏฏะ

๓. วิญญาณ นามรูป อายตนะ ๖ ผัสสะ เวทนา เป็นอารมณ์ของกิเลส และตั้งอยู่บนรากฐานของอุปาทานักขันธ์ ๕ จึงเป็นปัจจัยให้เกิดอวิชชา ตัณหา อุปาทานตัวกิเลส เวียนไปหากิเลสอีก นี้เป็นวิปากวัฏฏะ.

หรือถ้าจะถอดเอาธรรมาธิฏฐาน คือธรรมล้วน ๆ ดังแสดงมาแล้ว มาให้เป็นปุคคลาธิฏฐาน คือบรรจุเข้าในบุคคล ก็จะพูดได้ว่า –

๑. คนเราที่เกิดมาในชาตินี้ ก็เพราะกรรมเก่าให้ผลเป็นปฏิสนธิมาแล้วชั้นหนึ่ง ปฏิสนธิจิตนั้นย่อมได้รับอารมณ์กรรม หรืออารมณ์กรรมนิมิต หรืออารมณ์คตินิมิต ถ่ายทอดมาจากจิตจุติภพเก่าแล้วก็มาคายให้แก่ภวังคจิต (จิตผู้รักษาองค์แห่งภพ คือให้เป็นไปตลอดชาติ ตลอดภพของชาตินี้) ภพนี้ อารมณ์ทั้ง ๓ อารมณ์ใดอารมณ์หนึ่ง ที่จิต ปฏิสนธิ และภวังค์ รับถ่ายทอดกันมาเป็นชั้น ๆ

นี้ มาได้นามรูป เป็นปัญจุปาทานักขันธ์ตามวิสัยของปุถุชน เป็นภูต คือเกิดขึ้นพร้อมอีกชั้นหนึ่ง ตอนนี้จัดเป็นกรรมวัฏฏะ ผลของกรรมเก่าเป็นเหตุ อัตภาพของคนที่เกิดในชาตินี้เป็นผล.

๒. อารมณ์ที่จิตรับถ่ายทอดกันมา เกิดเป็นนามรูปตั้งอยู่ในภพ ย่อมมีทั้งดีเป็นบารมี และชั่ว เป็นอาสวะอยู่ภายใน เมื่อวิบากของคนมีเชื้อกิเลสสิงอยู่ในภวังจิตมากบ้างน้อยบ้าง (พูดง่าย ๆ ก็ว่า ปัญจุ-ปาทานักขันธ์นั่นเอง) เป็นภายใน แล้วพอประจวบกับอารมณ์ภายนอกมากระทบกิเลส (อาสวะ) ก็จะยื่นหน้าออกมายั่วเย้าให้จิตรับอารมณ์นั้นไว้เป็นพรรคพวกต่อไปอีก นี้จัดเป็นวิปากวัฏฏะ อัตภาพของคนในชาตินี้เป็นเหตุ กิเลสเป็นผล.

๓. เมื่อกิเลสได้เข้าไปหมักหมมเป็นอาสวะมากขึ้นแล้ว พอมีอารมณ์ใหม่มากระทบให้เกิดโลภะ หรือโทสะขึ้น บุคคลผู้นั้นก็จะทำกรรมอันใดอันหนึ่งได้ทันทีทีเดียว นี้เป็นกิเลสวัฏฏะ กิเลสและอาสวะเป็นเหตุ กรรมที่บุคคลได้กระทำลงเป็นผล วกเข้าหากรรม และวิบากต่อไปอีก.

เมื่อเราได้ทราบการเกิดของกิเลสกรรมและวิบาก ซึ่งต่างเป็นเหตุเป็นผลหมุนเวียนกันไปโดยนัยนี้ไม่รู้จบไม่รู้สิ้น เราก็พอจะถือเป็นหลักเรื่องกรรม ที่ประสงค์จะพูดกันต่อไป และลงสันนิษฐานได้ว่า ทุกสิ่งทุกอย่างที่เราได้มาประสบในภพนี้ ก็เพราะกรรมที่เราได้ทำขึ้นเองในชาติปางก่อนอำนวยเป็นวิบากผลมาสนองแก่เราทั้งนั้น ไม่ใช่ "พรหมลิขิต" อย่างที่เขาใช้เป็นโวหารพด เพื่อโยนบาปถวายแก่พระเจ้า ซึ่งพวกเรา

พอใจรับฟังและออกจะเชื่อ ๆ กันอยู่มาก เพราะไม่รู้องค์ปัจจยาการแห่งปฏิจจสมุปบาทเป็นเค้ามูล ที่ถูกถ้าเราต้องการจะใช้โวหารพูดให้กระทัดรัดตามเขาบ้าง ก็ควรเปลี่ยน "พรหม" เป็น "กรรม" เสีย ว่า "กรรมลิขิต" ก็ดูจะไม่ระคายหูและถูกต้องดี.

เพราะกรรมลิขิต เราพอจะชี้ให้แลเห็นกันได้ เช่น (๑) ที่เรามาเกิดในชาตินี้ และได้อัตภาพร่างกายอย่างนี้ ก็เป็นเพราะเราได้สร้างของเราขึ้นมาเอง ด้วยกรรมลิขิตของเรา (๒) เราจะมีอายุยืน หรืออายุสั้นพลันตาย รูปร่างจะสะสวยบริสุทธิ์ผุดผ่อง หรือน่าเกลียด พิกลพิการอย่างใด หรือจะแข็งแรง อ่อนแอโง่เง่าเต่าตุ่น หรือฉลาดเฉลียวว่องไวไหวพริบอย่างไร เราก็สร้างของเราขึ้นมาเองด้วยกรรมลิขิตของเรา (๓) เราจะต้องอดอยากยากแค้น หรือบริบูรณ์พูลสุขด้วยเครื่องอุปโภคบริโภคสักเพียงใด เราก็สร้างของเราขึ้นมาเองด้วยกรรมลิขิตของเรา (๔) เราจะมีญาติมิตรสนิทสนม คอยให้ความช่วยเหลือเกื้อกูลแก่เราหรือศัตรูคอยเบียดเบียฬล้างผลาญมากน้อยเท่าใด เราก็สร้างของเราขึ้นมาเอง ด้วยกรรมลิขิตของเรา เป็นอันว่าไม่มีสิ่งศักดิ์สิทธิ์ใด ๆ ในโลกนี้หรือโลกไหน ๆ ไม่มีพระเจ้าหรือพระผู้เป็นเจ้าบนสวรรค์ชั้นไหน ๆ แม้แต่องค์พระพุทธเจ้าของเราเอง ที่เราเคารพนับถือถึงกับมอบกายถวายชีวิตแด่พระองค์ พระองค์ก็ยังไม่สามารถที่จะทรงบันดาลให้เราเกิด หรือตายเร็วตายช้า หรือให้เราได้รับผลดีผลชั่ว หรือให้ตกนรกขึ้นสวรรค์ หรือไปนิพพานได้เลย นอกจากเราจะสร้างจะทำของเราขึ้นมาเอง ตามลักษณะแห่งกฎของกรรม ซึ่งมีประจำ

สำหรับหมู่สัตว์และมนุษย์ทั้งหลายทั่วโลกอยู่แล้วเท่านั้น สมดังพจน-ประพันธ์พระคาถาในพระธรรมบทว่า "ตุมฺเหหิ กิจฺจํ อาตปฺปํ อกฺขาตาโร ตถาคตา" ซึ่งเป็นคำที่พระพุทธเจ้าทรงประกาศอยู่เสมอว่า "ความเพียรเพื่อล้างผลาญบาปธรรม อันเป็นกิจที่จักพึงกระทำนั้น เป็นหน้าที่ของท่านทั้งหลายจักต้องกระทำเอง ส่วนตถาคตเป็นแต่ผู้ชี้ทางให้เท่านั้น."

นี่ก็ส่องความให้เห็นว่า กรรมเป็นของ ๆ เราเอง เราต้องกระทำเองจะใช้ให้ผู้อื่นกระทำได้บ้าง ก็แต่ในจำเพาะบางสิ่งบางอย่าง เราเป็นผู้ทำกรรมเองก็ดี หรือใช้ให้ผู้อื่นทำแทนก็ดี เราก็จะได้รับผลของกรรมนั้นตามส่วนมากและน้อยเสมอ กรรมที่จะสูญสิ้นสลายไปเอง หามีไม่เลย เพราะฉะนั้น เรื่องกรรมจึงเป็นเรื่องสำคัญในชีวิตของคนเราด้วยกันทุก ๆ คน ในส่วนที่เราได้รับวิบากผลมาแล้ว จึงควรสำนึกว่า "นั้นเป็นผลของกรรมเก่า" เราจะแก้ที่ผลไม่ได้ เราจะต้องแก้ที่เหตุคือจะต้องสำรวมระวังไม่ทำกรรม อันจะให้มีผลเช่นนั้นเกิดขึ้นในอนาคตได้อีก เพื่อความปลอดภัยแก่ตัวเราเองเป็นราย ๆ ไป ขอท่านทั้งหลายจงอุตส่าห์สำเหนียกศึกษาเรื่องกรรมไว้เป็นแนวทางปฏิบัติสืบไป.

## กรรม คือ อะไร ?

คำว่า "กรรม กรรม" นี้ มีลักษณะเป็นเหตุและผลซ้อนกันอยู่เป็น ๒ ชั้น ซึ่งเราจะต้องแยกทำความเข้าใจกันเสียให้ดีก่อน กล่าวคือ

กรรม ว่าด้วยเหตุ ก็ได้แก่ "การกระทำ" ของบุคคล หรือเรื่องราวที่บุคคลกระทำ ซึ่งผู้เขียนขอเรียกว่า "กรรมกิริยาวัตถุ" คือ เราจะทำอะไรลงไปด้วยกาย ก็เรียกว่า "กายกรรม" ด้วยวาจา ก็เรียกว่า "วจีกรรม" เพียงแต่นึกคิดจะทำอยู่ในใจ เรียกว่า "มโนกรรม" รวมความว่า กรรมนั้นเราจะทำโดยทวารใด จะเป็นดีหรือเป็นชั่วก็ตาม ก็ได้ชื่อว่า เป็นกรรมทั้งนั้น ที่ชาวเราพากันเข้าใจว่า กรรมเป็นของเลว คู่กับบาปเรียกว่า "บาปกรรม" ตรงกันข้ามกับ บุญ นั้นยังเป็นการเข้าใจผิด ความจริง คำว่า "กรรม" เป็นคำกลาง ๆ โดยเหตุก็หมายถึงการกระทำเท่านั้น จะมุ่งไปทางดีก็ได้ทางชั่วก็ได้ ทำเป็นกลาง ๆ ก็ได้ ถ้าทำดีก็จะเกิดผลเป็นกรรมดี เป็นบุญเป็นกุศลให้ผลเป็นสุข ถ้าทำชั่วก็จะเกิดผลเป็นกรรมชั่ว เป็นบาปอกุศลให้ผลเป็นทุกข์ ทำเป็นกลาง ๆ ตามประเพณีโลก หรือตามเทือกเถาเหล่ากอที่เคยทำกันมาอย่างในปัจจุบันนี้ เช่นทำไร่ไถนา ก็เรียกว่า "กสิกรรม" ค้าขายก็เรียกว่า "พาณิชยกรรม" ซึ่งนิยมกันว่ามีผลพอเสมอตัว พอเลี้ยงตัวและครอบครัวไปวันหนึ่ง ๆ นี้เป็นอธิบายถึงกรรมโดยทั่วไปทั้งทางโลกและทางธรรม.

แต่กรรมตามธรรมะในพระพุทธศาสนา โดยนัยแห่งอภิณหปัจจเวกขณะ ที่สมเด็จพระบรมศาสดาได้ตรัสสรุปความไว้ว่า "ยํ กมฺมํ กริสฺสามิ" เราจักทำกรรมอันใดไว้ "กลฺยาณํ วา ปาปกํ วา" เป็นบุญหรือเป็นบาป "ตสฺส ทายาโท ภวิสฺสามิ" เราจักเป็นผู้รับผลของกรรมนั้นไป นี้ก็ทรงเล็งเอาการทำดีทำชั่ว อันเป็นบุญเป็นบาป

เพียง ๒ อย่างเท่านั้นว่าเป็น "กรรม" แม้กรรมที่ชาวโลกนิยมกันว่าเป็นกลาง ๆ ให้ผลพอเสมอตัว ความจริงก็อยู่ในทำดีนั่นเอง เพราะกรรมให้ผลเสมอตัว ผลเสมอตัวก็คือ ความสุข หรือกระเดียดไปทางความสุข เพราะไม่มีเดือดร้อนเป็นผล.

อนึ่ง คำตรัสอันเกี่ยวด้วยการกระทำกรรมกิริยาวัตถุนี้ ในนิเพธิกปริยายสูตร ฉักกนิบาต อังคุตตรนิกาย มีความว่า "เจตนาหํ ภิกฺขเว กมฺมํ วทามิ" แปลความว่า "ภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวเจตนา คือความจงใจว่าเป็นกรรม" นี้ก็ทรงหมายถึงการกระทำของปุถุชนตลอดขึ้นไปถึงพระเสขะ ที่ยังกำลังศึกษาอยู่ว่าเป็นกรรมเหมือนกันทั้งนั้น แต่ไม่กินความเลยขึ้นไปถึงพระอเสขะ คือพระอรหันต์ผู้สิ้นอาสวะกิเลสเสร็จกิจแห่งพรหมจรรย์แล้วด้วย เพราะการกระทำของพระอรหันต์ไม่เป็นกรรม แต่กลายเป็นกิริยา สักแต่ว่าทำไป กรรมไม่สามารถจะอำนวยผลวิบากให้แก่ท่านได้ เพราะบุญญาธิการของท่านเต็มเปี่ยมเหมือนอย่างน้ำเต็มตุ่มเสียแล้ว แม้เราจะตักเติมลงไปอีกเท่าใด ก็จะไม่ทำให้น้ำมีปริมาณมากขึ้นอีกได้ เพราะฉะนั้น หลักที่จะพึงกำหนดการกระทำ ว่าทำอย่างไรจึงจะเกิดเป็นกรรมขึ้นได้อย่างแท้จริง จึงจักต้องประกอบพร้อมด้วยองค์ ๓ ประการดังนี้ :-

(๑) ต้องมีผู้กระทำกรรมกิริยาวัตถุ

(๒) ทำด้วยมีเจตนาเกิดขึ้นในตอนใดตอนหนึ่ง และ

(๓) กรรมนั้น มีผลแก่ผู้กระทำให้เป็นบุญหรือเป็นบาปเกิดขึ้นในจิตใจ แล้วไม่กลายเป็นกิริยาไป.

ในองค์ที่ ๑ ต้องมีผู้กระทำกรรมกิริยาวัตถุ เป็นเหตุขึ้นก่อน กรรมโดยผลจึงจะบังเกิดตามติดพันกันขึ้นมาได้ นี่เป็นอันเข้าใจง่ายแล้ว.

ในองค์ที่ ๒ ทำด้วยมีเจตนาขึ้นในตอนใดตอนหนึ่งนั้น ท่านจำแนกเจตนาตามกาลไว้เป็น ๔ กาล คือ

๑. บุรพเจตนา เจตนาก่อนทำ คือ ตั้งใจและยินดีจะทำ

๒. มุญจนเจตนา เจตนาในเวลาทำ คือจิตยินดีว่ากระทำอยู่

๓. อปรเจตนา เจตนาเมื่อทำแล้วใหม่ ๆ คือจิตรู้ว่าได้ทำและเป็นที่พอใจหรือไม่พอใจต่อการกระทำนั้น

๔. อปราปรเจตนา เจตนามีเมื่อได้ทำไปแล้วนาน คือจิตตามระลึกถึงการกระทำนั้น ด้วยพอใจหรือไม่พอใจ ดังนี้จัดเป็นกรรมกิริยาวัตถุ เป็นเหตุชั้นหนึ่ง

อันเจตนานี้ ตามสภาวธรรม ได้แก่เจตสิกธรรมดวงหนึ่งในหมวดอัญญสมานาเจตสิก เป็นเจตสิกที่ย่อมเปลี่ยนแปลงไปเข้าทางฝ่ายกุศลก็ได้ เข้าทางฝ่ายอกุศลก็ได้ มีลักษณะทำจิตได้สำเร็จความรู้ได้ทุกดวง อีกนัยหนึ่งท่านเรียกว่า "สพฺพจิตฺตสาธารณเจตสิก" เพราะมีกิจที่จะต้องเกิดตามมาประกอบจิต พร้อมกับเจตสิกอื่น รวม ๗ ดวงด้วยกัน คือผัสสะ เวทนา สัญญา เจตนา เอกัคคตา ชีวิตินทรีย์ และมนสิการะ รวมความว่าจิตดวงใดดวงหนึ่งเมื่อเกิดขึ้นมารับรู้เห็นอารมณ์ใดแล้ว ย่อมมีเจตนาเจตสิกเกิดตามมาประกอบจิตด้วยเสมอ เพราะฉะนั้น คำตรัสของพระพุทธเจ้าในนิเพธิกปริยายสูตร ฉักกนิบาตอังคุตตรนิกาย ที่ตรัสว่า "เจตนาหํ ภิกฺขเว กมฺมํ วทามิ" แปลว่า

"ภิกษุทั้งหลายเรากล่าวเจตนา คือความจงใจว่าเป็นกรรม" จึงจะขัดกันกับตัดตากรรมที่ทรงวางไว้ว่าเป็นกรรม อย่างนักธรรมศึกษาบางคนเข้าใจนั้นไม่ได้.

ในองค์ที่ ๓ ที่ว่ากรรมนั้นจักต้องมีผลแก่ผู้กระทำแล้วไม่กลายเป็นกิริยาไป นี้เป็นความขยายถึงบุคคลผู้กระทำกรรมกิริยาวัตถุในองค์ที่ ๑ ให้ชัดขึ้นว่า ผู้กระทำจักต้องเป็นบุคคลตั้งแต่ชั้นปุถุชนขึ้นไป จนถึงพระเสขะเป็นที่สุด เรื่องการกระทำของพระเสขะและพระอเสขะได้อธิบายมาแล้ว ในที่นี้จึงของดไว้เสีย.

กรรมเมื่อว่าโดยผล ก็ได้แก่เมื่อผู้ใดได้กระทำกรรมกิริยาวัตถุอันใดลงไปแล้ว การกระทำนั้นก็ให้เกิดเป็นกรรมขึ้น คือเป็นบุญหรือเป็นบาปอันเป็นนามธรรม เป็นพลังงานอย่างหนึ่ง ที่ให้เป็นพันธกรณีย์เกี่ยวเนื่องแก่ผู้กระทำขึ้นมาทันที ประดุจข้อผูกมัดตามกติกาสัญญาอันผู้กระทำจำต้องรับสำนองฉะนั้น นี้เรียกว่าเป็นกรรมโดยผลอีกชั้นหนึ่ง หรือถ้าจะอุปมาให้ความกระชับลงไป กรรมกิริยาวัตถุ คือการกระทำอันเป็นเหตุ ก็ได้แก่แม่พิมพ์หรือตัวพิมพ์ เมื่อพิมพ์ลงไปบนกระดาษก็จะเกิดเป็นรอยจารึกติดกระดาษได้ฉันใด พันธกรรมหรือกรรมลิขิต ที่เป็นผลของการกระทำก็จะติดแน่นอยู่ตลอดไป จนที่สุดถึงเวลาแห่งการให้ผลได้ก็ฉันนั้น และโดยที่พูดกันว่า "กรรม กรรม" ก็เป็นลักษณะของการใช้โวหารพูดให้สั้น ทั้งโดยเหตุและโดยผลแห่งกรรม ประสงค์ความเพียงให้สำเร็จความเข้าใจกันได้ก็แล้วกัน เราจึงต้องแยกออกมาทำความเข้าใจให้ชัดว่าเป็นเหตุเป็นผลแก่กันอย่างไร ตามวิสัยหลักธรรม

ทางพระศาสนา ซึ่งสมเด็จพระบรมศาสดาของเราทรงสอนให้เป็นผู้หนักอยู่ในเหตุในผลด้วยประการทั้งปวง.

กรรมโดยผลที่ว่าเป็นพันธกรณียกรรม หรือพันธกรรมหรือกรรมลิขิต หรือเป็นรอยจารึก ที่มีพลังงานติดตามผู้กระทำกรรมไปตลอดจนถึงเวลาให้ผลได้นั้น เมื่อพูดถึงเนื้อแท้ของกรรมที่บังเกิดขึ้นเป็นพื้นเพก็ได้แก่ครุกรรม กรรมหนัก ๑ อาจิณกรรม กรรมที่ทำมามาก ๑ อาสันนกรรม กรรมที่ทำใกล้เวลาจะตาย ๑ และกตัตตากรรม กรรมเล็ก ๆ น้อย ๆ ที่ทำด้วยไม่จงใจ ๑ กรรม ๔ ประเภทนี้มีความหนักเบาเป็นลดหลั่นกันอย่างไร และเกิดจากการกระทำกรรมกิริยาวัตถุตามกฎของกรรมใด จะได้รวมไว้อธิบายในหมวดอันว่าด้วยกฎของกรรมต่อไป ในชั้นนี้จะขอกล่าวถึงการสัมพันธ์กันกับผู้กระทำ ว่าเป็นเผ่าพันธุ์พวกพ้องในกรรม ตามนัยแห่งอภิณหปัจจเวกขณะ อันเป็นแนวทางปฏิบัติของสมเด็จพระบรมศาสดา ที่ต้องพระประสงค์เป็นอย่างยิ่งเสียชั้นหนึ่งก่อน.

โดยนัยแห่งอภิณหปัจจเวกขณะที่ว่านี้ จุดประสงค์ของพระองค์ก็เพื่อจะทรงสอนให้สาธุชนพุทธบริษัท ตระหนักในกรรม ที่ว่าเป็นพันธกรณีย์แก่เรา ประดุจข้อผูกมัดให้เราต้องรับสนองในกรรมนั้นว่ามีอยู่อย่างไรบ้างเป็นเบื้องต้น เมื่อเราได้ตระหนักแน่แล้ว จักได้เลิกละความเห็นผิด อันเป็นธรรมดาของคนเราที่เกิดมา ก็ย่อมปรารถนาดีให้มีสุข เกลียดความชั่ว ซึ่งให้ผลเป็นทุกข์อยู่ด้วยกันทุกคน แต่ทำไมคนเราจึงยังมีดีบ้าง มีชั่วบ้าง จนบ้าง มั่งมีบ้าง นี่ก็เพราะกรรมเก่าได้จัด

สรรมาแล้วยังปิดบังความจริงไว้ ให้เพลิดเพลินหลงผิดอยู่แต่ในอารมณ์ที่ตนชอบ แล้วต่างคนต่างก็ทำกรรมใหม่ต่อไปโดยมิได้นึกถึงบาป บุญ คุณโทษ ประโยชน์และมิใช่ประโยชน์นี้เสีย แล้วบำเพ็ญกรณียกิจเพื่อแก้ไขวิถีชีวิตนี้เสียใหม่ ด้วยอุบายวิธีที่ให้เราระลึกถึงพันธกรณียกรรมอันมีอาการผูกมัดอยู่เป็น ๕ สถานเสมอทุก ๆ วัน ดังนี้ :—

๑. กมฺมสฺสโกมฺหิ เรามีกรรมเป็นของ ๆ ตน อธิบายว่าเมื่อเราทำกรรมอันใดลงไปแล้วจะดีหรือชั่วก็ตาม กรรมนั้นก็จะเป็นของ ๆ เราโดยจำเพาะตนขึ้นมาทันที ที่จะกลายเป็นของผู้อื่นหรือละลายหายสูญไปไม่ได้ ประดุจการบริโภคอาหาร ผู้ใดบริโภคผู้นั้นก็อิ่ม ความอิ่มเป็นผลของกรรมนำสนองแก่เรา ผู้อื่นที่ไม่ได้บริโภคจะพลอยอิ่มไปด้วยไม่ได้ และอาหารนั้นแม้จะหมดเปลืองสาปสูญกลายเป็นมูตรคูถไปในภายหลังก็คงให้ผลแก่ผู้บริโภคในขณะบริโภคคือทำให้อิ่มได้ ไม่สูญไปเปล่า ๆ.

๒. กมฺมทายาโท เราเป็นผู้รับผลของกรรม หรือมีกรรมเป็นผู้ให้ผล หมายความว่า เมื่อกรรมเป็นของ ๆ เราขึ้นมาแล้ว ดังอธิบายในข้อ ๑ เราก็จะต้องได้รับผลจากกรรมของเรานั้น สุดแต่อำนาจกรรมจะอำนวยให้ในกาลใด และทางใด.

๓. กมฺมโยนิ เรามีกรรมเป็นกำเนิด หรือมีกรรมเป็นแดนเกิด ในความหมายข้อต้น "เรามีกรรมเป็นกำเนิด" หมายถึงเรามีกำเนิดมาจากกรรม กรรมเป็นเสมือนบิดาที่ให้กำเนิดแก่บุตร ความหมายตอนที่ ๒ "เรามีกรรมเป็นแดนเกิด" นี่หมายถึงว่า เราเกิดจากกองกรรม หรือในเขตแดนแห่งกรรมเท่านั้น เกิดจากที่อื่นไม่ได้เลย.

ข้อผูกพันของกรรมนี้ พิจารณาตามพยัญชนะแล้ว ชวนจะให้เห็นว่าน่าจะเป็นผลให้เกิดปฏิสนธิกรรมอย่างเดียว แต่หลักธรรมหมวดนี้ ข้อใหญ่ใจความก็เพียงจะชี้ให้เห็นว่า เป็นพันธกรรมหรือข้อผูกมัดกันด้วยอาการใดเท่านั้น ส่วนวิบากผลที่กรรมจักอำนวยให้ย่อมเป็นได้ทั้งปฏิสนธิ นำเกิด และปวัตติ ตามตกแต่ง เหมือนกันหมดทุก ๆ ข้อ ทุก ๆ สถาน.

เพื่อให้เข้าใจความข้อนี้โดยแจ่มชัด จึงขอยกเอาคำ "ชาติ" ความเกิดมาพูดแทนคำว่า "ปฏิสนธิ" อันคำว่า "ชาติ" นั้น ท่านไม่ได้หมายจำเพาะแต่จะให้เกิดเป็นรูปเป็นนามอย่างเดียว ท่านย่อมหมายถึงการเกิด ที่ให้มี ให้เป็น ให้ได้ ให้ถึงในชาตินั้น ๆ ด้วย เช่น มีโวหารว่า "ทวิชาติ" เกิดครั้งที่ ๒ หรือ "ทวิชช" เกิด ๒ ครั้ง ยกตัวอย่างที่ใช้สำหรับสัตว์มี นก เป็ด ไก่ เป็นต้น เรียก "ทวิชช-สัตว์" เพราะเกิด ๒ ครั้ง ๆ แรกถ่ายเป็นฟองออกมา แล้วจึงมาฟักฟองออกเป็นตัวอีกชั้นหนึ่ง ทวิชาติเกิดครั้งที่ ๒ ใช้สำหรับคนได้แก่พระพุทธเจ้าของเราเป็นต้น ชั้นแรกพระองค์เกิดมาด้วยรูปกายเป็นอุปาทานักขันธ์ มีพระนามว่า "พระสิทธัตถราชกุมาร" ครั้นเมื่อได้ตรัสรู้แล้ว เรียกการเกิดของพระองค์ว่า "เกิดด้วยนามกาย" ซึ่งเรียกตามภาษาบาลีว่า "นามกาโย" หรือ "นามภูโต" หรือ ธมฺมกาโย" หรือ "ธมฺมภูโต" แปลว่าพระองค์เกิดพร้อมด้วยนามกาย หรือธรรมกาย ดังนี้เป็นต้น

เพราะฉะนั้น เมื่อพูดถึงข้อผูกมัดแห่งกรรมนี้ ในส่วนที่จะให้ผล

เป็นปฏิสนธิ กรรมนำเกิด ก็จะกล่าวให้ต่อเนื่องกันได้ทั้ง ๓ กาลว่า ในชั้นปัจจุบันที่เราได้อัตภาพมาอย่างนี้ ก็เพราะกรรมโยนีในชาติก่อนอำนวยผลให้มาเป็นปฏิสนธิ ครั้นมาในชาตินี้ เราทำกรรมอันจัดเป็นกรรมโยนีได้อีก กรรมโยนีใหม่นี้ก็จะอำนวยผลให้เป็นปฏิสนธินำเกิดในชาติหน้าต่อไปอีก ถ้าพูดถึงส่วนที่จะให้ผลเป็นปวัตติ ก็จะกล่าวได้ว่า ในชั้นปัจจุบันที่เราได้อัตภาพมาเป็นอย่างนี้ ก็เพราะกรรมโยนีในชาติก่อนอำนวยผลให้เป็นปฏิสนธิมา ครั้นมาในชาตินี้ เรามาประกอบกรรมาชีพโดยสัตย์โดยธรรมจนร่ำรวยขึ้นเป็นเศรษฐี หรือได้ยศศักดิ์เป็นรัฐบุรุษขึ้น ก็เพราะกรรมโยนีติดตามทำหน้าที่เป็นปวัตติกรรมให้แก่เราด้วยอีกชั้นหนึ่ง ดังนี้

๔. *กมฺมพนฺธุ* เรามีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ หรือมีกรรมเป็นผู้ติดตาม ในความแปลความหมายอันต้นว่า "มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์" นั้น ก็เพราะว่าเราทำกรรมอันใดลงไปแล้ว กรรมอันนั้นก็เกิดเป็นพันธกรรมเกี่ยวเนื่องกับตัวเรา หรือผูกมัดกับตัวเราขึ้นมาทันที ประดุจบิดามารดา หรือพี่น้องที่เราจะทิ้งกันไปเสียมิได้ เมื่อมีอะไรมากระทบแก่ผู้ใดในเผ่าพันธุ์ ความกระทบนั้นก็สะเทือนมาถึงเราด้วย นี้ฉันใด กรรมกับเราก็เนื่องถึงกันฉันนั้น ท่านจึงเรียกว่า "กมฺมพนฺธู"

ในความแปลความหมายอันที่ ๒ "เรามีกรรมเป็นผู้ติดตาม" อธิบายโดยปฏิปักขนัย ก็ว่า "เราหนีกรรมไม่พ้น" เมื่อกรรมได้เกิดเป็นพันธกรรมเกี่ยวเนื่องกับตัวเราขึ้นมาแล้ว ถึงเราจะมีฤทธาศักดานุภาพเหาะเหิรเดินอากาศ หรือชำแรกหินผาเข้าไปซ่อนตัวอยู่ในหินได้

อย่างไรก็ดี กรรมก็ย่อมจะติดตามไปให้ผลแก่เราจนได้เสมอ เป็นอันว่าไม่มีถิ่นฐาน ณ ที่ใดที่จะให้เราหลบหลีก ให้รอดพ้นไปจากอำนาจของกรรมได้เลย กรรมย่อมยังผลให้แก่ผู้กระทำได้เห็นปานนี้ ท่านจึงกล่าวว่า "แม้มัจจุ (ความตาย) ผู้มีอำนาจใหญ่ก็ยังไม่อาจใช้อำนาจให้เกินไปกว่าอำนาจของกรรมได้" พูดกันทำไมมี มัจจุ ก็คือผู้ที่ต้องปฏิบัติตามคำสั่งของกรรมนั้นเอง.

๕. *กมฺมปฏิสฺสรโณ* เรามีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย หมายความว่า เมื่อเรามีกรรมเป็นของเรา มีกรรมเป็นผู้ให้ผล มีกรรมเป็นแดนเกิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ ดังนั้นแล้ว เราก็จำเป็นต้องพึ่งพาอาศัยกรรม เพราะกรรมเป็นผู้สุจริตและยุติธรรมที่สุด เมื่อเราทำดี กรรมก็ให้ผลดี เมื่อเราทำชั่ว กรรมก็ให้ผลชั่ว ไม่สับปลับกลับเอาดีมาเป็นชั่วหรือกลับเอาชั่วมาเป็นดี ซ้ำกรรมยังจำเราได้อย่างแม่นยำ ไม่มีการให้ผลผิดพลาดจากตัวเราไปได้เลย ดังนี้ ท่านจึงเรียกพันธกรรมสถานนี้ว่า "เรามีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย" เพื่อว่าเมื่อเราได้ตระหนักแน่แท้แล้ว เราจะได้อุตส่าห์ประกอบแต่กรรมดีเอาไว้เป็นที่พึ่งพาอาศัย ให้มากมูลขึ้นต่อไป

ที่มีผู้ยกเอาคำว่า "ที่พึ่ง" ขึ้นเป็นประเด็นถามกันว่า "ที่พึ่งนั้น เราก็เล็งกันไปแต่ในแง่พึ่งความดีของเขาเท่านั้น เมื่อเช่นนั้นเราจะไปเอากรรมชั่วมาเป็นที่พึ่งด้วยทำไม ?" ประเด็นข้อนี้ เป็นการดึงเอาคนเข้าไปเทียบกับกรรม หรือเหยียดเอากรรมเสมอด้วยคน กรรมเป็นธรรม มีลักษณะเป็นกลางและตรงไปตรงมาเสมอ แต่คนเป็นโลก มีจิตใจเป็นลักษณะย่นเข้า หรือยืดออกได้ตามอารมณ์ ในทางกรรมย่อม

มีกฎเกณฑ์แห่งการทำดีทำชั่ว ถ้าเราหวังพึ่งกรรม เราทำดีตามกฎเกณฑ์แห่งกรรมแล้ว เราก็ได้กรรมดีเป็นที่พึ่ง แต่ถ้าเราไปทำชั่ว ผิดต่อกฎเกณฑ์ของกรรม นั่นก็เป็นความผิดของเราเองต่างหาก เราจะไปป้ายความผิดให้แก่กรรมที่อำนวยผลให้แก่เราอย่างที่ว่า "เราจะไปเอากรรมชั่วมาเป็นที่พึ่งด้วยทำไม ?" น่ะไม่ถูก เพราะกรรมเป็นธรรมย่อมให้ผลตรงไปตรงมาเสมอ ไม่เลือกหน้าว่าเราหรือใคร ๆ ฉะนี้

แต่สำหรับคนนั่นสิ เมื่อเราหวังพึ่งเขา เราก็จะต้องประพฤติปฏิบัติให้ต้องตามอารมณ์ ตามใจชอบของเขาเสมอ ซึ่งจะเป็นการยากแสนยาก เพราะไม่มีกฎเกณฑ์อันเป็นกลาง ถ้ายิ่งเป็นผู้ไม่มีหลักธรรมประจำใจอยู่บ้างแล้ว เขาเกิดไม่พอใจขึ้นมาเวลาใดเขาก็อาจตัดรอนบีบคั้นเราลงด้วยประการต่าง ๆ ได้ ดังมีสุภาษิตของชาวภาคอิสาณบทหนึ่ง เขาใช้สั่งสอนลูกหลานว่า "คบพวกโจรก็ต้องแบกไหเหล้า" เขาให้อรรถาธิบายว่า การคบโจรนั้น เมื่อถึงคราวจำเป็นจะต้องคบ ก็จงคบเถิด แต่จงคบเขาด้วยการทำตัวของตัวลงเป็นคนใช้ อย่างต่ำ ๆ เพียงแบกไหเหล้าไปส่งให้เขาเลี้ยงกินกันเท่านั้น อย่าถึงกับพลอยไปเข้าพวก ปล้นสดมภ์กับเขาด้วย นี่ก็แสดงให้เห็นว่า การหวังพึ่งคนจะต้องทำตามใจเขาทุกอย่าง แต่ก็จะต้องระวังอย่าให้หลวมตัวเกินไป จนถึงกับจะเสียหายร้ายแรงแก่ตัวได้เท่านั้นเป็นพอ

ด้วยอาการของพันธกรรม ๕ สถาน ที่พระองค์ทรงสอนให้สาธุชนพุทธบริษัทระลึกอยู่เนือง ๆ จนเห็นชัดขึ้นในใจว่า กรรมมีจริง ผลของกรรมมีจริง และการให้ผลก็ให้อย่างยุติธรรมแน่นอน ไม่

สับปลับ ดังนี้ แล้วพระองค์จึงทรงย้ำเป็นพระนิพนธ์คาถาไว้ในที่อีกแห่งหนึ่งว่า

"กมฺมุนา วตฺตตี โลโก กมฺมุนา วตฺตตี ปชา
กมฺมนิ พนฺธวา สตฺตา รถสฺสาณีว ยายโต."

ซึ่งแปลความว่า "สัตว์โลกย่อมเป็นไปตามกรรม หมู่สัตว์ย่อมเป็นไปตามกรรม สัตว์ทั้งหลายย่อมเป็นเผ่าพันธุ์พวกพ้องในกรรม เหมือนดังลิ่มสลักซึ่งตรึงรถที่กำลังแล่นไปฉะนั้น" สมด้วยคำอันมีมาในสุภสูตรบรรยายเป็นรายละเอียดไว้ว่า "บุคคลมีอายุยืน ก็เพราะไม่ทำปาณาติบาต ผู้มีอายุสั้นก็เพราะโทษแห่งปาณาติบาต ผู้มีโรคน้อยก็เพราะไม่เบียดเบียนคนอื่น สัตว์อื่นให้ลำบาก และมากไปด้วยเมตตากรุณา ย่อมทนุบำรุงสัตว์ให้ได้สุขด้วยความเอ็นดู ผู้มีโรคมากก็เพราะทำการเบียดเบียนสัตว์ ผู้มีรูปสวยผิวพรรณงามสีหน้าผ่องใส ก็เพราะไม่เป็นคนมักโกรธ และมีจิตประกอบด้วยเมตตา ผู้ที่มีรูปไม่สะสวยผิวพรรณไม่งาม ก็เพราะโทษแห่งความโกรธ ผู้มีวาสนาบารมี มีบริษัทมีบริวารมาก ก็เพราะมีจิตประกอบด้วยมุทิตา คือพลอยยินดีด้วยในเมื่อเห็นคนอื่นเขาได้ดี ไม่ริษยาคิดจะกดให้เขาต่ำลง ผู้มั่งคั่งด้วยทรัพย์สมบัติ ก็เพราะไม่มีความตระหนี่ แต่กลับมีใจอารีกว้างขวางเผื่อแผ่แก่เพื่อนมนุษย์ตลอดถึงสัตว์ด้วยการบริจาคทาน ผู้ขาดแคลนขัดสน ก็เพราะโทษแห่งความตระหนี่คับแคบ ผู้ที่มหาชนเคารพกราบไหว้ ก็เพราะประพฤติอ่อนน้อม ไม่กระด้างกระเดื่องด้วยความถือตัว ผู้เลวทรามต่ำช้าและอาภัพ ก็เพราะความเป็นผู้กระด้างกระเดื่อง ไม่ประพฤติ

อ่อนน้อม ผู้มีปัญญา ก็เพราะได้สมาคมคบหากับบัณฑิต หมั่นถาม หมั่นฟัง รวมความว่า ทั้งนี้ก็เพราะสัตว์โลกย่อมเป็นไปตามกรรม สัตว์ทั้งหลายย่อมเป็นเผ่าพันธุ์พวกพ้องในกรรม กรรมมีอำนาจจำแนกผลตามที่ตนได้กระทำมาดังนี้

เมื่อเราเห็นความจริงว่ากรรมเป็นของ ๆ เรา เป็นพันธกรณีข้อผูกพันแก่ตัวเราดังนี้แล้ว เราจะมามัวทำกรรมชั่วอันเป็นบาป ให้แก่ตัวของเราเองทำไม เราจะตั้งต้นทำแต่กรรมดีกันเสียแต่ในบัดนี้ไปทีเดียวจะมิดีกว่าหรือ นี้เป็นประเด็นสำคัญ ที่จะนำให้เรางดเว้นกรรมชั่วช้าลามกเสียได้ และทำกรรมดีต่อไปตามกฎของกรรม.

## กฎของกรรม

กรรมที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติขึ้นไว้เป็นกฎ เพื่อการปฏิบัติอันเป็นเบื้องต้นแห่งพรหมจรรย์ศาสนา ข้อใหญ่ใจความก็เพื่อให้สาธุชนพุทธบริษัทพยายามละบาปบำเพ็ญบุญ จึงมีทั้งส่วนที่เป็นอกุศล เป็นฝ่ายบาปเป็นกรรมอันควรละเว้นเรียก "ปหานะ" อย่างหนึ่ง และที่เป็นส่วนกุศล เป็นฝ่ายบุญ เป็นกรรมอันควรบำเพ็ญให้มีขึ้น และทำให้งอกงามเจริญขึ้น เรียก "ภาวนา" (ทำให้มี ให้เจริญ) อย่างหนึ่ง กรรมทั้ง ๒ ฝ่ายนี้ อีกนัยหนึ่งท่านเรียกว่า "กรรมดำ" (อกุศล) "กรรมขาว" (กุศล) แต่ความก็ย่อมเป็นอย่างเดียวกัน

## กฎของกรรมฝ่ายอกุศล

กฎของกรรมฝ่ายอกุศล โดยนัยหนึ่งมี ๔ ท่านเรียกว่า "กรรม-กิเลส" คือ

๑. *ปาณาติปาต* ได้แก่การฆ่าสัตว์ด้วยตนเอง หรือใช้ให้ผู้อื่นฆ่า ท่านว่าเป็นกรรมเสมอกัน กรรมนี้ทำด้วยโทสะมูล โทสะเป็นทั้งตัวกิเลส และเป็นมูลรากให้เกิดกิเลสอย่างอื่นด้วย โทสะนี้แปลว่า "โกรธร้ายกาจ" ถ้าจะมีคำถามสอดเข้ามาว่า "คนที่ฆ่าหมู เป็ด ไก่ ขายน่ะเขาโกรธ หมู เป็ด ไก่ นักหรือ ? เท่าที่เราเห็น ๆ เขากำลังฆ่าเขาก็หัวเราะต่อกระซิกกัน ไม่แลเห็นว่าเขาจะทำท่าโกรธเคืองอย่างใดเลย" อย่างนี้ ในฐานะที่เราเป็นพุทธศาสนิกบริษัท เราควรจะตอบเขาว่าอย่างไร ?

เราควรอธิบายให้เขาฟังว่า "โทสะ" คำนี้ เป็นคำใช้หมายความตรงกันข้ามกับ "อโทสะ" ซึ่งในพระอภิธรรมท่านใช้แสดงแทน "เมตตา" เสมอ คำว่า "เมตตา" แปลว่า "มีความเอ็นดูอยากจะให้เขามีสุข เมื่อเรามีเมตตาอยากจะให้เขามีสุข เป็นพื้นเพของจิตใจอยู่แล้ว เราจะฆ่าสัตว์ได้ลงคอเจียวหรือ ? นี่ก็เป็นอันเห็นได้ว่า ผู้ที่ฆ่าสัตว์ได้ ก็เพราะขาดตัวเมตตา การกระทำใด ๆ เมื่อขาดเมตตาเสียแล้ว การกระทำนั้น ๆ ก็ต้องเป็นไปโดยโทสะ ตรงกันข้ามกับ อโทสะ ฉะนั้นท่านจึงว่า "ปาณาติบาตกรรม ทำด้วยโทสกิเลส" จัดเป็นกรรมกิเลส ด้วยประการฉะนี้.

๒. *อทินนาทาน* ได้แก่การลักและฉ้อทรัพย์ข้าวของ ๆ ผู้อื่น

ด้วยตนเอง หรือใช้ให้ผู้อื่นลักและฉ้อเป็นกรรมเสมอกัน กรรมนี้จะเกิดทางโลภมูล หรือโทสมูล ทางใดทางหนึ่งได้ทั้ง ๒ ทาง โลภะและ โทสะเป็นกิเลส ท่านจึงจัดอทินนาทานเป็นกรรมกิเลส

ข้อที่ว่า อทินนาทานกรรมจะเกิดได้ทั้ง ๒ ทางนั้น อธิบายว่า ถ้าการลักและฉ้อนั้น ทำไปด้วยเจตนาอยากจะได้ทรัพย์ของคนอื่นมาเป็นของตัว อย่างนี้ เป็นโลภมูล ถ้าทำไปด้วยความโกรธเคือง หรือน้อยใจว่าเขามาทำอะไรให้แก่เรา ก็แกล้งเข้าลักเอาทรัพย์ของเขาไปทิ้งหรือทำลายเสีย ดังนี้เป็นต้น เป็นการแก้แค้น เพราะโทสมูลเป็นเหตุ

๓. *กาเมสุมิจฉาจาร* ความประพฤติผิดในกามทั้งปวง อันเป็นความอยากความใคร่อย่างแรง เกิดจากโลภมูลอย่างเดียว และเป็นกรรมจำเพาะตัวผู้กระทำคนเดียว ใช้ให้คนอื่นกระทำ ไม่เป็นกรรม

๔. *มุสาวาท* ได้แก่กล่าวคำเท็จ คำไม่จริงและคำล่อลวงอำพรางท่านผู้อื่น กรรมนี้จะเกิดได้ทางโลภมูล หรือโทสมูล ทางหนึ่งทางใดได้ทั้ง ๒ ทาง ความอธิบายเป็นทำนองเดียวกันกับกรรมกิเลสตัวที่ ๒ คือ อทินนาทานกรรม นั้น

กรรมกิเลสที่แสดงข้างบนนี้ ท่านที่ยังไม่เคยทราบเรื่องของกรรมกิเลส อาจสงสัยว่า "นี่ ก็ศีล ๕ เราดี ๆ นี่เอง ขาดอยู่แต่ศีลสุราตัวเดียวเท่านั้น ทำไมจึงมาตัดเรียกว่า "กรรมกิเลส"

ท่านจะสงสัยอย่างนี้ ก็ควร แต่เรื่องของศีล ๕ กับกรรมกิเลสเกิดขึ้นคนละคราวคนละสมัย ศีล ๕ ได้เกิดขึ้นก่อนพุทธกาล ปรากฏตามพุทธประวัติว่าพระนางศิริมหามายา พระพุทธมารดา เมื่อทรงตั้ง

ครรภ์พระพุทธเจ้า ก็ทรงเลิกเกี่ยวข้องในทางกาม ทรงวิรัติอยู่ในศีล ตลอดมาจนประสูติพระพุทธเจ้า จนถึงกาลทิวงคต ส่วนกรรมกิเลสนี้ เป็นธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติขึ้นภายหลังว่าเป็นกรรม ก็เพราะทำด้วยกิเลสและทรงเห็นว่า "สุรา" เป็นเพียง "โภคาบาย" ทางให้เสียทรัพย์เท่านั้น จึงไม่ทรงบัญญัติเป็นกรรมกิเลสตายตัวลงไป หากการดื่มกินนั้นเป็นไปในทางกามบริโภค กรรมนั้นก็ตกอยู่ในกาเมสุมิจฉาจารกรรมกิเลสตัวที่ ๓ ไปในตัวเอง เหมือนอย่างอาชีวมัฏฐกศีล ศีลมีองค์อาชีวะ (การหาเลี้ยงชีพ) เป็นที่ ๘ ฉะนั้น

ส่วนศีล ๕ ที่พระองค์ทรงรับเข้าเป็นศีลในพระพุทธศาสนาต่อมา โดยมิได้ทรงแก้ไขตามกรรมกิเลสนั้น ก็เพราะทรงเห็นว่าเป็นจารีตประเพณีที่เขานับถือกันมาแล้ว, ไม่ขัดกับกรรมและธรรมในพระศาสนา ทั้งเป็นเรื่องที่จะต้องวิรัติกันอย่างเคร่งครัดให้บริสุทธิ์ได้ทุกข้อ ถ้าไม่ห้ามกันเรื่องสุราไว้ด้วย สุราก็จะเป็นต้นเหตุทำให้ผู้เสพมึนเมา เมื่อเมาแล้วก็ขาดสติที่จะควบคุมไม่ให้มีความประมาท เมื่อประมาทเกิดขึ้นแล้วก็อาจสามารถที่จะทำให้ผู้เสพนั้นล่วงศีลข้ออื่นได้ด้วยประการทั้งปวง เรื่องศีล ๕ กับกรรมกิเลส. มีนัยดังบรรยายมาฉะนี้.

กฎของกรรมฝ่ายอกุศลอีกนัยหนึ่ง ท่านเรียกว่า "อกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ" คำว่า "กรรมบถ" แปลว่า "ทางแห่งกรรม" ท่านบัญญัติกรรมทางมโน (จิตใจ) เป็นมโนกรรมโดยกฎนี้ และเพิ่มเติมกฎทางวจีกรรมขึ้นอีกเป็นพิเศษ แล้วแยกกรรมที่เกิดทางทวารไว้เป็นหมวด ๆ ตามทวาร ดังนี้ :-

*ก. กายกรรม* โดยอาศัยเกิดทางกายทวาร ได้แก่ ๑. ปาณาติบาต ๒. อทินนาทาน ๓. กาเมสุมิจฉาจาร ๓ อย่างนี้ ความอธิบายเหมือนอย่างที่ว่ามาแล้วในกรรมกิเลส

*ข. วจีกรรม* โดยอาศัยเกิดทางวจีทวาร ได้แก่ ๑. มุสาวาท ๒. ปิสุณาวาจา ๓. ผรุสวาจา ๔. สัมผัปปลาปวาจา

(๑) มุสาวาท ได้อธิบายมาแล้วในกรรมกิเลสความอย่างเดียวกัน

(๒) ปิสุณาวาจา ได้แก่พูดยุยงส่อเสียดให้เขาแตกร้าวกัน อย่างปากตลาดว่า "ปากบอน" กรรมนี้จะเกิดทางโลภมูล หรือโทสมูลก็ได้ทั้ง ๒ ทาง คือถ้าผู้พูดประสงค์จะให้เขาแตกร้าวกันเสีย แล้วเขาจะได้มารักใคร่นับถือตัว นี้เป็นโลภมูล ถ้าผู้พูดประสงค์จะให้เขาแตกร้าวจากคนที่ตนโกรธและเกลียดนี้เป็นโทสมูล

(๓) ผรุสวาจา กล่าวคำหยาบ หรือด่าว่าเจ็บ ๆ แสบ ๆ ให้เขาต้องอับอายขายหน้า นี้เป็นโทสมูล อาศัยโทสมูลอย่างเดียวเป็นแดนเกิด

(๔) สัมผัปปลาปวาจา ได้แก่พูดเพ้อเจ้อ ตลกคะนอง หรือกล่าวถ้อยคำอันโปรยเสียซึ่งประโยชน์ กรรมนี้จะเกิดได้ทั้ง ๒ ทางเหมือนปิสุณาวาจาเหมือนกัน คือถ้าผู้พูดประสงค์จะให้เขานิยมชมชอบในตน เป็นโลภมูล ถ้าพูดด้วยหวังจะให้เขาขาดประโยชน์อันควรได้ควรถึง เพราะขาดเมตตา นี้เป็นโทสมูล

*ค. มโนกรรม* โดยอาศัยเกิดทางมโนทวาร ได้แก่ ๑. อภิชฌาวิสมโลภ ๒. พยาบาท ๓. มิจฉาทิฏฐิ

(๑) อภิชฌาวิสมโลภ ได้แก่ความโลภเพ่งเล็งอยากได้ของ ๆ

คนอื่นมาเป็นของตัวโดยไม่ชอบธรรม บางทีก็เรียกกันว่า "ละโมภ" หมายความสูงขึ้นไปกว่าโลภธรรมดาเสียอีก กรรมนี้เกิดทางโลภมูลทางเดียว

(๒) พยาบาท ได้แก่ความถือโกรธ แล้วคิดพยายามปองร้ายเขา หรือพยายามปองร้ายเขาด้วยเห็นแก่สินจ้างรางวัล เพราะขาดเมตตากรุณา กรรมนี้เกิดทางโทสมูล ทางเดียว

(๓) มิจฉาทิฏฐิ ได้แก่ความเห็นผิดจากทำนองคลองธรรม เช่นเห็นว่าคุณบิดามารดาไม่มี บาปบุญไม่มีเป็นต้น กรรมนี้เกิดทางโลภมูลทางเดียว

กฎของกรรมฝ่ายอกุศลโดยนัยทั้ง ๒ นี้ เมื่อผู้ใดได้กระทำลงไปเป็นกรรมแล้ว ก็ย่อมจะให้ผลเป็นทุกข์ แต่ถ้าละเว้นเสียได้ก็จะปราศจากทุกข์ คงเป็นปกติภาวะ (คือไม่ทุกข์ไม่สุข) เพียงเท่านี้ยังไม่นับว่าได้ผลพอแก่ทางปฏิบัติ เพื่อให้บังเกิดผลอย่างแท้จริง จำเป็นต้องปฏิบัติตามกฎของกรรมฝ่ายกุศลที่จะกล่าวต่อไปด้วย

อนึ่ง กรรมในหมวดกายกรรม ข้อ ๑–๒ และในหมวดวจีกรรมทั้ง ๔ ข้อ เราจะทำเอง หรือใช้ให้คนอื่นทำ ก็ย่อมให้ผลเป็นกรรมเสมอกัน

## กฎของกรรมฝ่ายกุศล

*กฎของกรรมฝ่ายกุศล* โดยนัยหนึ่งท่านเรียกว่า "พรหมวิหารธรรม" แปลว่า "ธรรมอันเป็นที่อาศัยของพรหม" หรือเป็น "ธรรมประจำตัวของพรหม" หรือ "ธรรมของผู้เป็นใหญ่" หรือ "ผู้ใหญ่"

มีบิดามารดาเป็นต้น มีหัวข้อใหญ่เป็นทางประพฤติปฏิบัติ ๔ ข้อ คือ

๑. เมตตา ความเอ็นดูรักใคร่ อยากจะให้คนอื่นสัตว์อื่นมีสุข

๒. กรุณา ความสงสารทนดูอยู่ไม่ได้ ด้วยอยากจะให้คนอื่นสัตว์อื่นพ้นทุกข์

๓. มุทิตา ความที่มีใจพลอยยินดีในความดีของผู้อื่นโดยปราศจากความอิสสาฤษยา

๔. อุเบกขา ความวางเฉย คือตั้งใจเป็นกลาง ในเมื่อจะแผ่เมตตา กรุณา มุทิตา ทั้ง ๓ ประการต้นเข้าไปไม่ถึงแล้ว ก็ให้พึงนึกเสียว่าเป็นกรรมของสัตว์ สัตว์เกิดมาย่อมเป็นไปตามกรรมอย่างหนึ่ง หรืออีกอย่างหนึ่งวางเฉยในเมื่อเห็นว่าบุตรหลานว่านเครือของตนเป็นผู้ที่ตั้งตัวได้แล้ว ก็สิ้นห่วงสิ้นกังวล

ท่านประพันธ์เป็นบทสวดสำหรับเจริญภาวนาและแผ่พรหมวิหารธรรมทั้ง ๔ ประการไว้ดังนี้:–

๑. *เมตฺตา*, สพฺเพ สตฺตา สัตว์ที่เป็นเพื่อนเกิดแก่เจ็บตายทั้งหลายทั้งปวง

(๑) อเวรา โหนฺตุ จงเป็นผู้ไม่มีเวรกันเถิด

(๒) อพฺยาปชฺฌา โหนฺตุ จงเป็นผู้ไม่เบียดเบียนกันเถิด

(๓) อนีฆา โหนฺตุ จงเป็นผู้ไม่มีทุกข์กายทุกข์ใจเถิด

(๔) สุขี อตฺตานํ ปริหรนฺตุ จงเป็นผู้มีสุขรักษาตนเถิด

๒. *กรุณา*, สพฺเพ สตฺตา (แปลอย่างเดียวกับเมตตา) ทุกฺขา ปมุจฺจนฺตุ จงพ้นจากทุกข์เถิด

๓. *มุทิตา*, สพฺเพ สตฺตา (แปลอย่างเดียวกัน) มา ลทฺธ-สมฺปตฺติโต วิคจฺฉนฺตุ จงอย่าไปปราศจากสมบัติอันควรได้แล้วเถิด

๔. *อุเบกขา* สพฺเพ สตฺตา (แปลอย่างเดียวกัน)

(๑) กมฺมสฺสกา เป็นผู้มีกรรมเป็นของ ๆ ตน

(๒) กมฺมทายาทา เป็นผู้รับผลของกรรม

(๓) กมฺมโยนี เป็นผู้มีกรรมเป็นกำเนิด

(๔) กมฺมพนฺธู ,, ,, เผ่าพันธุ์

(๕) กมฺมปฏิสฺสรณา ,, ,, ที่พึ่งอาศัย

(๖) ยํ กมฺมํ กริสฺสนฺติ จักทำกรรมอันใดไว้

(๗) กลฺยาณํ วา ปาปกํ วา ดีหรือชั่ว

(๘) ตสฺส ทายาทา ภวิสฺสนฺติ จักเป็นผู้รับผลของกรรมนั้นแล

การเจริญพรหมวิหารเพียงเท่านี้เป็นเนืองนิจ ท่านว่าย่อมได้อานิสงส์ผลมากมาย แม้เพียงแผ่เมตตาอย่างเดียว ก็จะได้รับอานิสงส์ถึง ๑๐ ประการ คือ:-

(๑) สุขํ สุปติ ย่อมหลับเป็นสุข

(๒) สุขํ ปฏิพุชฺฌติ เมื่อตื่น ก็ตื่นอยู่เป็นสุข

(๓) น ปาปกํ สุปินํ ปสฺสติ ย่อมไม่เห็นสุบินอันลามก เห็นแต่สุบินอันเป็นมงคล

(๔) มนุสฺสานํ ปิโย โหติ เป็นที่รักที่เจริญของเหล่ามนุษย์ทั้งหลาย

(๕) อมนุสฺสานํ ปิโย โหติ เป็นที่รักที่เจริญของเหล่า

อมนุษย์ทั้งหลาย

(๖) เทวตา รกฺขนฺติ เทพยดาย่อมคุ้มครองรักษาให้แคล้วคลาดจากภัยพิบัติอันตราย ด้วยเทวานุภาพ

(๗) นาสฺส อคฺคิ วา วิสํ วา สตฺถํ วา กมติ เพลิงหรือยาพิษ ศาสตรา ไม่ก้าวถึง คือไม่ทำกายให้กำเริบเกิดทุกขเวทนาได้

(๘) ตุวฏํ จิตฺตํ สมาธิยติ จิตย่อมตั้งมั่นรวดเร็ว ไม่เชื่องช้าต่อสมาธิ

(๙) มุขวณฺโณ วิปฺปสีทติ พรรณผิวหน้าย่อมผ่องใส

(๑๐) อสมฺมุฬฺโห กาลํ กโรติ ไม่เป็นคนหลงทำกาลกิริยา คือเมื่อจะตายก็ย่อมมีสติเป็นอันดี

*กฎของกรรมฝ่ายกุศล อีกนัยหนึ่ง* ท่านจัดกุศลเป็น ๓ ภูมิ คือ ๓ ชั้น เป็นกามาวจรกุศล กุศลที่เป็นไปในภพที่ยังข้องอยู่ด้วยกาม คือภพที่เราอยู่กันทุกวันนี้ อันประกอบด้วยโลก ๓ คืออบายโลก มนุสสโลกและเทวโลก ๑. รูปาวจรกุศล กุศลที่เกี่ยวกับจิตรูปาวจร ที่จะให้ไปบังเกิดเป็นรูปพรหมในรูปาวจรภพ ๑. อรูปาวจรกุศล กุศลที่เกี่ยวกับจิตอรูปาวจร ที่จะให้ไปบังเกิดเป็นอรูปพรหมในอรูปาวจรภพ ๑.

๑. *กามาวจรกุศลนั้น* ได้แก่บุญญกิริยาวัตถุ ๑๐ ประการ ซึ่งย่อมมีกรรมเป็น ๓ คือ กายกรรม วจีกรรม มโนกรรม และก็เกิดโดยอาศัยทวารทั้ง ๓ (กายทวาร วจีทวาร มโนทวาร) เช่นเดียวกับอกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ ที่กล่าวในกฎของกรรมฝ่ายอกุศลนั้นเหมือนกัน บุญญกิริยาวัตถุ ๑๐ ประการมีรายละเอียดดังนี้:—

(๑) *ทานมัย* บุญสำเร็จด้วยการทำทาน ได้แก่การสละให้ปันพัสดุทรัพย์สินของตนให้แก่ผู้อื่น ด้วยตั้งจิตคิดอนุเคราะห์สงเคราะห์ หรือบูชาคุณแด่ท่านผู้มีคุณ และเพื่ออุดหนุนกิจการอย่างใดอย่างหนึ่งให้สำเร็จเป็นประโยชน์ เป็นเฉพาะอย่างหรือเฉพาะตัวก็ดี หรือเป็นสาธารณประโยชน์ เช่นบำรุงโรงพยาบาล กุศลสถานมีการสร้างหรือปฏิสังขรณ์โบสถ์ สาลา สระน้ำ ถนน สะพาน เป็นต้นก็ดี เหล่านี้จัดเป็นบุญสำเร็จด้วยการทำทานทั้งนั้น

(๒) *สีลมัย* บุญสำเร็จด้วยการรักษาศีล ได้แก่การตั้งใจระวังรักษากายวาจาให้เรียบร้อย ไม่ยอมทำกรรมอันเป็นบาปทุจริตตามอำนาจกิเลส หรือทำกรรมอันเป็นโทษที่จะพึงต้องครหา

(๓) *ภาวนามัย* บุญสำเร็จด้วยการภาวนา คำว่า "ภาวนา" นี้ เรายังมีความเข้าใจผิดกันอยู่บ้างว่า ได้แก่การ เสก เป่า ท่องบ่นคาถา แท้จริงไม่ใช่เช่นนั้น ภาวนา ท่านแปลว่า "ทำให้มีขึ้น ทำให้เจริญขึ้น" ในทางกุศลปฏิบัติ และในปัญญาความรอบรู้ของตนเป็นสำคัญ อย่างต่ำได้แก่การตามระลึกถึงบุญกุศลที่ตนทำไว้ให้เกิดปีติปราโมทย์ขึ้นมาเป็น *อปรเจตนา* หรือ*อปราปรเจตนา* หรือการขบคิดในข้อธรรมะอันใดก็ได้ อย่างสูงได้แก่การบำเพ็ญสมถะ และวิปัสสนากัมมัฏฐาน

(๔) *อัปปจายนมัย* บุญสำเร็จด้วยการนอบนบเคารพต่อผู้ใหญ่ ที่สูงกว่าโดยชาติ หรือโดยวัย หรือโดยคุณงามความดี ไม่มีความกระด้างกระเดื่องด้วยทิฏฐิมานะ

(๕) *เวยยาวัจจมัย* บุญสำเร็จด้วยการขวนขวายช่วยเหลือผู้อื่นในกิจการกุศลเป็นสำคัญ จะช่วยด้วยกำลังกายหรือกำลังความคิดก็เป็นบุญได้ทั้งนั้น

(๖) *ปัตติทานมัย* บุญสำเร็จด้วยการแผ่ส่วนบุญให้แก่ผู้อื่น ได้แก่การบำเพ็ญบุญกุศลอย่างใดแล้ว ก็บอกกล่าวแผ่ส่วนบุญกุศลนั้นไปในหมู่ชนที่ตนรู้จัก หรือกรวดน้ำอุทิศไปให้แก่ผู้ที่ล่วงลับไปแล้วตลอดไปในสัตว์ไม่มีประมาณ เพื่อให้เขารื่นเริงอนุโมทนาส่วนบุญนั้น

(๗) *ปัตตานุโมทนามัย* บุญสำเร็จด้วยการอนุโมทนา สำหรับผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว ต้องได้ทราบถึงการแผ่ส่วนบุญให้นั้ แล้วมาอนุโมทนาบุญนั้นจึงจะสำเร็จแก่ตน สำหรับผู้ที่ยังมีชีวิตอยู่ เพียงแต่ปรบมือขึ้นไหว้แล้วรับปากว่า "อนุโมทนา สาธุ" เท่านี้ก็เป็นบุญแล้ว เพราะการกระทำดังนี้เป็นการแสดงมุทิตาจิต พลอยยินดีต่อการทำดีของผู้อื่น เป็นพรหมวิหารธรรม ทั้งเป็นการห้ามถัมภะและมานะ ความดื้อกระด้างและถือตัว ด้วยความริษยาว่าเขาทำดีข้ามหน้าตนไปเสียได้

(๘) *ธัมมเทสนามัย* บุญสำเร็จด้วยการแสดงธรรมสั่งสอนผู้อื่น ได้แก่การแสดงธรรม ชี้แจงบาปบุญคุณโทษ ประโยชน์และมิใช่ประโยชน์ แม้ที่สุดเพียงบอกศิลปวิทยาการใดที่ไม่เป็นโทษให้ผู้อื่นได้ความรู้ความเข้าใจ ท่านก็จัดเป็นธัมมเทสนามัยเหมือนกัน

(๙) *ธัมมัสสวนมัย* บุญสำเร็จด้วยการฟังธรรม ได้แก่การตั้งใจฟังธรรมเพื่อจำทรงไว้ นำไปดำริตริตรองโดยอุบายที่ชอบให้ได้ความรู้ความเข้าใจในอรรถะ ธรรมะนั้น ไว้เป็นทางปฏิบัติธรรม

ตามสมควรแก่ธรรม

(๑๐) *ทิฏฐุชุกรรม* บุญสำเร็จด้วยการทำความเห็นให้ตรง ได้แก่ความตั้งใจที่จะทำความเห็นของตน ให้ตรงตามทำนองคลองธรรม โดยไม่มีการเข้าแก่ตัวด้วยความดื้อถือรั้น ให้คลายจากความเห็นผิด ซึ่งท่านเรียกว่า "มิจฉาทิฏฐิ"

๒. *กุศลชั้นรูปาวจร* เป็นกุศลที่เกี่ยวกับจิตรูปาวจร คือ มโนกรรม ทำทางจิตใจแต่ทางเดียวนั่นเอง มโนกรรมนี้แหละจัดเป็นภาวนามัย ที่ให้ถึง อัปปนา คือถึงฌานได้ องค์เครื่องประดับของฌานมี ๕ ประการ คือ วิตก วิจาร ปีติ สุข เอกัคคตา องค์ฌานทั้ง ๕ ประการนี้ มีคุณานิสงส์สามารถประหารกิเลสอย่างกลาง ได้แก่นิวรณธรรมทั้ง ๕ มีกามฉันทะเป็นต้น มีวิจิกิจฉาเป็นปริโยสานลงเสียได้ ตามพระบาลีท่านแสดงการประหารไว้เป็นคู่ ๆ ดังนี้

วิตกฺโก ถีนมิทฺธสฺส วิจิกิจฺฉาย วิจาโร
ปีติ จาปี พฺยาปาทสฺส สุขํ อุทฺธจฺจกุกฺกุจฺจํ
สมาธิ กามฉนฺทสฺส ปฏิปกฺโข ติ เปฏเก

แปลความว่า

องค์วิตก ประหาร ถีนมิทธะ (ความงุนงงง่วงเหงาหาวนอน) ได้
,, วิจาร ,, วิจิกิจฉา (ความสงสัย ลังเลไม่แน่ใจ) ได้
,, ปีติ ,, พยาบาท (ความปองร้าย) ได้
,, สุข ,, อุทธัจจกุกกุจจะ (ความฟุ้งซ่านรำคาญใจ) ได้

องค์เอกัคคตา คือ สมาธิ ประหารกามฉันทะ (ความพอใจในกาม) ได้,

๓. *กุศลชั้นอรูปาวจร* ก็เป็นมโนกรรมเช่นเดียวกัน ว่าด้วยการบำเพ็ญบุญก็อยู่ในภาวนามัย ถ้าว่าด้วยอารมณ์ภาวนามี ๔ คือ อากาสานัญจายตนะ ๑ วิญญาณัญจายตนะ ๑ อากิญจัญญายตนะ ๑ เนวสัญญานาสัญญายตนะ ๑.

(๑) อากาสานัญจายตนะ ได้แก่การเพ่งอากาศเป็นอารมณ์ว่า "อากาโส อนนฺโต" อากาศไม่มีที่สุด ไม่มีประมาณ หมายความว่าอากาศย่อมไม่มีเกิดดับ.

(๒) วิญญาณัญจายตนะ ได้แก่การเพ่งวิญญาณว่า "วิญฺญาณํ อนนฺตํ" วิญญาณไม่มีที่สุด หมายความว่าวิญญาณ ความรู้ ก็ตามรู้ได้ไม่มีที่สุดเหมือนกัน คือ ตามรู้ว่าในอากาสานัญจายตนะ วิญญาณย่อมไม่มีเกิดดับ.

(๓) อากิญจัญญายตนะ เป็นที่ตั้งที่พระโยคีบุคคลเห็นว่า เป็นเพียงอายตนะ คือที่ตั้งอันหนึ่งเท่านั้น ไม่มีวิญญาณ จึงเพ่งตรงไปว่า "นตฺถิ กิญฺจิ" แปลว่า "ไม่มีแล้วแม้แต่น้อย" หมายความว่าเป็น "นตฺถิภาว" คือวิญญาณย่อมไม่มีแม้แต่น้อย ฌานนี้ค้านกันกับ ๒ ฌานะเบื้องต้น.

(๔) เนวสัญญานาสัญญายตนะ แปลว่า สัญญาไม่มีไม่เป็นที่ตั้งแห่งสัญญา หมายความว่า อายตนะนี้ไม่มีสัญญาหยาบ แต่มีสัญญาที่ละเอียด หรือพูดอีกนัยหนึ่งว่า "จะว่ามีสัญญาก็ไม่ใช่ จะว่าไม่มีสัญญา

ก็ไม่เชิง" เป็นคับลูกคับดอกกันอยู่ ทางพระสูตรท่านจึงไม่จัดเอาพรหมชั้นนี้เข้าไว้ในจำพวกวิญญาณฐิติ ๗ แต่เมื่อพูดทางจิตตุปาทแล้ว อายตนะนี้ก็มีจิตเป็นหลักอยู่ สัญญานั้นเป็นเจตสิก ย่อมเกิดตามจิต เมื่อมีจิต ก็มีสัญญา จึงถือว่าสัญญามี แต่คงเป็นสัญญาที่ละเอียด จนเกือบจะไม่รู้ว่ามีก็ได้ พระโยคีบุคคลเพ่งสัญญานี้ว่า "เอตํ สนฺตํ เอตํ ปณีตํ" แปลว่า "ฌานนี้มีความสงบดี ประเสริฐดี" เป็นการตัดสินความเห็นของฌานทั้ง ๒ ฝ่ายเบื้องต้น คือ ฌานที่ ๑–๒ เห็นว่ามีวิญญาณ และวิญญาณไม่มีเกิดดับ ฌานที่ ๓ เห็นว่า ไม่มีวิญญาณเลยแม้แต่น้อย แต่ฌานที่ ๔ ผู้ตัดสินเห็นว่าจะมีก็ไม่ใช่ จะไม่มีก็ไม่เชิง แต่ก็คงมีเป็นสัญญาที่ละเอียด เพราะฉะนั้น ในลัทธิศาสนาพราหมณ์จึงลงมติเอาเป็นแน่ว่า วิญญาณ คือ จิต มีและเป็นอัตตา เป็นอมตะไม่รู้จักดับ เป็นนิพพานพรหม พระพรหม หรือพระปรพรหม ผู้เป็นพระเจ้าอรูปกเทพ ก็เป็นดังนี้.

กฎของกรรมฝ่ายกุศล ในกุศล ๓ ภูมิที่กล่าวมานี้จัดเป็นเพียงโลกิยกุศล ถึงแม้ผู้ใดจะได้สำเร็จฤทธิ์ทางฌานอันยอดเยี่ยม ฤทธิ์นั้นก็ไม่สามารถจะให้พ้นทุกข์ได้ หรือให้บรรลุพระนิพพานได้ เรื่องฌานนี้ได้มีผู้อ้างเอาคำของพระสารีบุตรที่ว่า "ผู้มีฌาน ก็มีปัญญา (ตรัสรู้) ผู้มีปัญญา ก็มีฌาน" มาพูดกันบ่อย ๆ เหมือนอย่างจะชี้ว่า เป็นทางมรรคผลนิพพานเป็นอันเดียวกัน นั่นเป็นเรื่องขบปัญหาของท่านพระสารีบุตรยังไม่แตก ความจริงที่ท่านว่า "มีฌาน ก็มีปัญญา" นั้นท่านหมายถึงปัญญาที่มีอยู่ในฌาน คือ ปัญญาขึ้นอยู่กับฌาน เมื่อฌาน

เป็นโลกิยะ ปัญญาในฌานก็เป็นโลกิยะด้วย ส่วนที่ว่า "มีปัญญาก็มีฌานนั้น" ท่านหมายถึงฌานในปัญญา คือฌานขึ้นอยู่กับปัญญา เมื่อปัญญาเป็นโลกุตตระ ฌานก็เป็นฌานโลกุตตระด้วย ฉะนั้น ขอท่านที่ฝักใฝ่ในทางบำเพ็ญสมถะ หรือบำเพ็ญฌาน พึงได้สำเหนียกความข้อนี้ไว้ด้วยว่า เพียงแต่ได้บรรลุฌานเท่านั้น ยังไม่สำเร็จถึงมรรคผลทางโลกุตตระด้วยดอก เพราะทางฌานกำจัดกิเลสได้แต่เพียงกามราคะ กับโทสะเท่านั้น ถึงกระนั้นท่านก็ยังจัดว่าเป็น กุปฺปธมฺโม คือกลับได้หรือฌานแตกได้ ไม่เหมือนอย่างมรรคผล ๆ นั้น พอตกกระแสโสดาเสียได้แล้วก็ไม่มีวันกลับ มีแต่จะไหลเรื่อยไปสู่พระนิพพาน ประดุจกระแสน้ำไหล อย่างภาษาใหม่พูดว่า "เป็นอัตโนมัติไปเลย."

กรรมตามรายละเอียดที่กล่าวมาแล้วในกฎของกรรมทางฝ่ายอกุศลมีกรรมกิเลส ๔ อกุศลกรรมบถ ๑๐ รวม ๑๔ หักที่มีความหมายเป็นอย่างเดียวกันลงเสีย ๔ คงเหลือ ๑๐ ข้อ ทางฝ่ายกุศล มีพรหมวิหารธรรม ๔ บุญญกิริยาวัตถุ ๑๐ รูปาวจรกุศล ๑ อรูปาวจรกุศล ๑ รวมฝ่ายกุศล ๑๖ ข้อ รวมทั้ง ๒ ฝ่ายเข้าด้วยกันทั้งหมดเป็น ๒๖ ข้อ ที่เราจะต้องปฏิบัติในทางละและทางเจริญกฎของกรรม ๒๖ ข้อนี้ ท่านย่นย่อจัดเข้าเป็นอันดับประเภทตามลักษณะความหนักเบา และโดยปริมาณของกรรมที่ทำมากทำน้อย ไว้เป็น ๔ ประเภท ให้ชื่อเป็นประเภทกรรมดังนี้.

๑. *ครุกรรม* กรรมหนัก เป็นกรรมที่หนักที่สุดยิ่งกว่ากรรมทั้งหลาย ในทางกุศล ก็ได้แก่การบำเพ็ญฌานจนได้บรรลุแม้เพียงปฐม-

ฌาน ถ้าฌานนั้นยังไม่เสื่อม ผู้บำเพ็ญยังเป็นฌานลาภีบุคคลอยู่ เมื่อจุติ ( ตาย ) ก็จะได้ไปเกิดในพรหมโลก ตามชั้นของฌานนั้น ๆ อย่างแน่นอน.

ในทางอกุศล ได้แก่การทำบาปอันกอปรด้วยนิยตมิจฉาทิฏฐิกัมม ในขณะชวนจิตที่ ๗ เรียกว่า "นิยตมิจฉาทิฏฐิสตฺตมชวน" อย่างหนึ่ง หรือกระทำ ปญฺจานนฺตริยกมฺม ๆ อย่างแรง ๕ ประการอย่างใดอย่างหนึ่ง คือ โลหิตุบาท ๑ สังฆเภท ๑ ฆ่าพระอรหันต์ ๑ ฆ่าบิดา ๑ ฆ่ามารดา ๑ ในขณะชวนจิตที่ ๗ เรียกว่า "โทสมูลสตฺตมชวน" อย่างหนึ่ง เมื่อจุติ ก็จะต้องไปตกนรกอย่างแน่นอน.

นิยตมิจฉาทิฏฐิกัมม นั้น ได้แก่กรรมที่ทำด้วยมีความเห็นผิดอย่างคนนอกศาสนา โดยอธิบาย ท่านจำแนกความเห็นผิดไว้เป็นเป็น ๓ ประการคือ :–

( ๑ ) เห็นว่าการกระทำนั้น ไม่เป็นอันทำ เมื่อทำแล้วก็เป็นอันแล้วกันไป ไม่เป็นบุญไม่เป็นบาป นี้จัดเป็น "อกิริยทิฏฐิ" ความเห็นว่า "ไม่เป็นอันทำ" ( คือไม่เป็นกรรม ).

( ๒ ) เห็นว่าคนเราจะดีหรือชั่ว ก็เพราะประจวบด้วยคราวเคราะห์ของตนเอง ที่เรียกว่า "เคราะห์ดี" หรือ "เคราะห์ร้าย" ต่างหาก หามีปัจจัยเครื่องสนับสนุนอันใดมิได้ นี้จัดเป็น "อเหตุกทิฏฐิ" ความเห็นที่ไม่อาศัยเหตุ ( คือเหตุแห่งกรรมและผลของกรรมที่มีอยู่ ).

( ๓ ) เห็นว่าสัตว์บุคคลไม่มี เป็นแต่ธาตุประชุมกันแล้ว ก็เกื้อกูลกันบ้าง ทำร้ายกันบ้าง ไม่เป็นบุญไม่เป็นบาป นี้จัดเป็น "นตฺถิกทิฏฐิ"

ความเห็นว่า "ไม่มี" (ไม่มีกรรม) เพราะปฏิเสธสมมุติสัจจะ.

ความเห็นทั้ง ๓ ประการนี้แหละ รวมเรียกว่า "นิยตมิจฉาทิฏฐิ" เป็นความเห็นอันดิ่งลง ยากที่จะถอนหรือแก้ไขได้ทีเดียว ดังนี้, และกรรมนี้ ให้ผลทางปวัตติเป็นกรรมลิขิตได้ด้วย.

๒. *อาจิณกรรม* หรือ *พหุลกรรม* (ซึ่งต่อไปจะเรียกอาจิณกรรมอย่างเดียว) แปลว่ากรรมที่ทำมาแล้วมาก จนเคยชิน ได้แก่การทำกุศลอกุศลใน ๒๖ ข้อนั้น มาตั้งแต่เด็กจนแก่ กรรมประเภทนี้มีอุปการะแก่กรรมประเภทอื่น และประเภทเดียวกันเป็นอันมาก เมื่อสรุปลงก็เป็นอันว่าจะให้ผลได้ทั้งในขณะจุติ ปฏิสนธิ และ ปวัตติ และสามารถตกแต่งบีบคั้น และตัดรอนกรรมอื่น ในขณะที่จะให้ผลเป็นปวัตติด้วย จัดเป็นกรรมลิขิตอย่างสำคัญ.

๓. *อาสันนกรรม* ได้แก่กรรมที่ทำในเมื่อใกล้จะจุติหรือกรรมในประเภทอาจิณกรรมนั้นเอง เข้าอุปถัมภ์ ให้มาระลึกถึงกรรมที่ทำไว้แล้วนาน (นอกเขตจุติ) ได้ในเวลาที่จะจุติ ที่เรียกว่า "ตอนหัวเลี้ยวหัวต่อ" กรรมนั้นอกจากมีหน้าที่ให้ผลในทางจุติ โดยตัวของตัวเองแล้ว ยังให้ผลเป็นชนกกรรมแต่งปฏิสนธิได้อีกวาระหนึ่ง จึงจะหมดหน้าที่โดยสิ้นเชิง.

๔. *กตัตตากรรม* หรือ *กตัตตาวาปนกรรม* (ซึ่งต่อไปจะเรียกกตัตตากรรมอย่างเดียว) ได้แก่กรรมเล็ก ๆ น้อย ๆ ที่ทำด้วยไม่มีความจงใจ (ไม่มีบุรพเจตนา และมุญจนเจตนา ๒ เบื้องต้น) อย่างหนึ่งหรือได้แก่เศษวิบากของกรรมเก่าตามมาทัน เข้าแทรกแซงให้ผลในตอนจุติ

อีกอย่างหนึ่ง กรรมประเภทนี้ ถ้าเป็นโดยผลของเศษวิบากแห่งกรรมเก่าเข้ามาแทรกแซงก็จะให้ผลเป็นชนกกรรมแต่งปฏิสนธิได้อีกวาระเดียวแล้วก็หมดหน้าที่ ถ้าเป็นโดยเนื้อหาของกตัตตากรรมจริง ๆ แล้วก็จะเป็นชนกกรรมและปวัตติกรรมประเภทอื่น ๆ ได้ทั้ง ๒ ประการ แต่เพราะเหตุที่กรรมนี้เป็นจำพวกกรรมกำลังอ่อน อาจถูกครุกรรม หรืออาจิณกรรมเข้าบีบคั้นตัดรอน การให้ผลทางปวัตติเสียก็ได้ หรือช่วยอุปถัมภ์ค้ำชูให้อำนวยวิบากผลได้สำเร็จไปก็ได้ ไม่เป็นการแน่นอน.

กรรม ๔ ประเภทนี้แหละ เป็นพื้นเพของกรรมให้ผลทั้งหลายที่ท่านแยกหมวดและประเภทไว้เป็นกรรม ๑๒ และเป็นพันธกรรม หรือรอยจารึก หรือกรรมลิขิตติดตามไปให้ผล จนกว่าจะถึงที่สุดเป็นอโหสิ-กรรม (กรรมสิ้นแล้ว) ในการที่จะให้ผลนั้นเล่า นอกจากการให้ผลทางจุติ อันเป็นเนื้อหาของกรรมหมวดนี้แล้ว เมื่อกรรมประเภทใดจะตามให้ผลในชาติหน้า นับแต่ปฏิสนธิไป ก็จะได้ชื่อเปลี่ยนไปใหม่ตามสภาพแห่งการให้ผล เช่นครุกรรมตอนจุติเคลื่อนจากภพนี้ ก็ได้ชื่อตรงตามประเภทว่า "ครุกรรม" ตอนไปถ่ายอารมณ์ให้แก่ปฏิสนธิจิตก็กลายชื่อเป็นชนกกรรมไป ดังจะแสดงรายละเอียดในหมวดกรรมให้ผลต่อไป.

## กรรมให้ผล

กรรมที่ให้ผลแก่เรานั้น ในชั้นต้นก็ให้เป็นอารมณ์ขึ้นมาก่อน เมื่อพูดตามความรู้สึก ก็รู้สึกว่ากรรมได้ให้ผลแก่เรานับตั้งแต่เวลาที่เราได้ทำกรรมลงไปแล้ว เป็นต้นมาทีเดียว ไม่จำต้องรอถึงชาติหน้าชาติโน้น

เช่นเราประกอบอกุศลกรรมอันใดลงไป ก็จะให้เกิดวิปฏิสารความเดือดร้อนต่าง ๆ ด้วยเกรงว่าเขาจะจับได้ไล่ทัน ต้องอับอายขายหน้าเขาบ้าง เกรงจะต้องถูกปรับไหมให้เสียเงินเสียทองบ้าง หรือจะต้องถูกลงโทษทางอาชญาแผ่นดินบ้าง ทำให้ใจคอไม่สบายไปนาน ถ้าการประกอบทำนั้นเป็นไปทางฝ่ายกุศล ก็จะทำให้เรารู้สึกปลาบปลื้มใจการกินนอนก็เป็นสุข ความรู้สึกอย่างนี้ย่อมจะมีอยู่ด้วยกันทุกคน เว้นไว้แต่คนที่ได้ประกอบทำเป็นอาจิณกรรมเสียแล้ว ก็จะเพลาลงไป หรือด้านไปตามกิเลสของคนนั้น ๆ.

เมื่อพูดตามหลักธรรมในพระศาสนา ท่านก็ว่าผลของกรรมมีแล้วในชาตินี้เหมือนกัน ดังปรากฏในกรณียากรณียสูตรที่พระพุทธเจ้าตรัสแก่พระอานนท์มหาอุปัฏฐากเป็นใจความว่า "ดูก่อนอานนท์ ผู้ใดทำอกุศลทุจริตหรือกุศลสุจริต ด้วยกาย วาจา ใจ อย่างใดแล้ว เขาย่อมจะได้รับผลในชาตินี้เป็น ๔ สถาน คือ ในทางอกุศลทุจริต ตัวของตัวเองก็ย่อมจะติเตียนตัวเองได้ ๑ นักปราชญ์ทั้งหลายย่อมติเตียนได้ ๑ กิตติศัพท์อันเลวทรามของตนย่อมกระฉ่อนไป ๑ เมื่อถึงคราวตายก็จะเป็นผู้หลงทำกาลกิริยาคือตายโดยปราศจากสติ ๑. ในทางกุศลสุจริตนั้นเล่าตัวของตัวก็จะติเตียนตัวเองไม่ได้ ๑ นักปราชญ์ทั้งหลายย่อมยกย่องสรรเสริญ ๑ กิตติศัพท์อันดีงามย่อมลือกระฉ่อนไป ๑ เมื่อถึงคราวตายก็จักเป็นผู้ไม่หลงทำกาลกิริยาคือตายด้วยมีสติเป็นอันดี ๑ เป็นอันส่องความให้เห็นว่าหลักธรรมก็รับรองความรู้สึกของคน ตามธรรมดาโลกด้วยว่า กรรมได้อำนวยผลให้ทันตาเห็นกันในชาตินี้เองก็มี.

ทั้ง ๆ ที่เราก็รู้สึกกันอยู่อย่างนี้ และหลักธรรมก็รับรองความรู้สึกอยู่ดังนี้แล้ว แต่ก็ยังมีเสียงปรารภหรือบ่นกันอยู่อย่างหนาหูว่า "ทำบุญมามากแล้ว ไม่เห็นได้อะไรสักหน่อย" หรือ "ทำบุญเป็นก่ายเป็นกอง ไม่เห็นบุญช่วยให้ผลอย่างใดเลย" เสียงนี้ เป็นเสียงของผู้ที่ยังไม่ได้สดับตรับฟังเรื่องกรรมพอ ที่ทำบุญก็คงทำไปตาม ๆ เขา เขาว่าจะได้บุญก็เข้าใจเอาว่า บุญคงจะกอบโกยให้เกิดวัตถุสมบัติแก่ตนได้มากมาย จึงหวังค้ากำไรทางทำบุญ ทำบุญสักบาทหนึ่ง ก็หวังจะได้กำไรตั้ง ๑๐๐ บาท ๑,๐๐๐ บาท หรืออีกอย่างหนึ่ง ก็ตีราคาบุญของตนมากเกินไปกว่าราคาสุทธิ ที่ตนใช้ไปในการบุญจริง ๆ เช่นบวชลูกชายสักคนหนึ่ง บอกว่าสิ้นเงินไปตั้งหมื่น นี่ก็เหมาเอาค่ามหรสพ ค่าเหล้ายาปลาปิ้งเลี้ยงดูกันสนุกสนาน ตลอดจนค่าอะไรต่อมิอะไรจิปาถะ ที่ไม่จำเป็นแก่การบวชประมวลเข้าเป็นกองการกุศลด้วยหมด เพราะความหวังหรือตีราคาบุญมากเกินไปอย่างนี้แหละ ครั้นไม่ได้สมหวัง จึงเกิดโทมนัสทำให้ตัวเองเป็นทุกข์ถึงบ่นว่าร่ำร้องไปเปล่า ๆ เพียงที่เข้าใจผิดไปอย่างนี้ก็ยังดี เพราะยังไม่ถึงกับเปลี่ยนจิตใจให้กลายเป็นมิจฉาทิฏฐิ คนนอกศาสนาไปเสียเลย.

อีกประการหนึ่ง ชาวเรามักเป็นคนใจร้อน อยากได้อะไรก็อยากให้ได้เร็ว ๆ จึงมักจะมองข้ามเหตุผลอันเกิดขึ้นตามลำดับกันไปเสีย ยิ่งมองเห็นคนอื่นที่เขาได้ความสุขโดยมิต้องทำอะไรให้เหนื่อยยากกี่มากน้อย ก็เลยเข้าใจไปเสียว่า ทำบุญก็เหมือนปลูกต้นกัลปพฤกษ์ พอปลูกแล้วก็ได้ผลทีเดียว โดยไม่ต้องทำอะไรต่อไปอีก เมื่ออยากได้อะไร เพียง

แต่ระลึกถึงบุญเข้าเท่านั้น บุญก็จะอำนวยผลให้ได้สมความปรารถนาทุกประการ นี้ก็เพราะใจร้อน อยากได้อะไรเร็ว ๆ ก็เลยทึกทักทำความเข้าใจเอาว่าคงเป็นอย่างนั้น แต่ความจริงอานิสงสผล ย่อมบังเกิดได้แต่จำเพาะ ๆ ตามเหตุที่ประกอบทำเป็นลำดับ ๆ ไป ยกตัวอย่างเช่นเราปลูกมะม่วง เมื่อเราได้ปลูกและปรนปรือเป็นอย่างดีแล้ว เราก็จะได้ต้นมะม่วงเป็นผลานิสงส์ เป็นลำดับที่ ๑ ครั้นเรารดน้ำให้ชุ่มชื่นอยู่เสมอจนถึงกำหนดมะม่วงมีผล เราก็จะได้ผลมะม่วงเป็นผลานิสงส์ เป็นลำดับที่ ๒ เมื่อผลมะม่วงแก่หรือที่เรียกว่า "เข้าคลายแล้ว" เราก็เก็บเอามาบ่ม มะม่วงก็จะคลายจากรสเปรี้ยวมาเป็นมันหรือหวาน เป็นผลานิสงส์ลำดับที่ ๓ เราเอามะม่วงบรรจุหาบไปขาย จนได้เงินมา การได้เงินเป็นผลานิสงส์ลำดับที่ ๔ เป็นลำดับ ๆ กันมาตามเหตุและผล แต่เราใจร้อนอยากได้เงินเร็ว ๆ พอปลูกมะม่วงเข้า ก็จะให้ได้ผลเป็นเงินเป็นทองขึ้นมาทีเดียว ดังนี้ เป็นการมองข้ามเหตุผลอันเกิดขึ้นตามลำดับกันไปเสียมาก จึงไม่เป็นสิ่งซึ่งจะพึงได้สมประสงค์.

อนึ่ง เพียงแต่การนึก เมื่ออยากได้อะไรก็นึกเอา ๆ อันเป็นทางลัดข้ามจากเหตุผลที่จะต้องประกอบทำตามลำดับ ๆ นั้น ก็ย่อมจะสำเร็จผลไม่ได้อีก ที่เราเห็นคนที่เขาได้รับความสุขในปัจจุบัน โดยไม่ต้องทำอะไรก็มากน้อยเป็นปรากฏการณ์อยู่นั้น นั่นเป็นเพียงเรามองเห็นแต่ผลกรรมของเขาที่ตามมาสนองเท่านั้น เราหาได้มองเห็นเหตุที่เขาได้กระทำไว้ในชาติปางก่อนไม่ ได้กล่าวไว้แล้วตั้งแต่บทความเบื้องต้นว่า พระพุทธเจ้าของเรา เมื่อได้ตรัสรู้แล้ว พระองค์ได้ทรงประมวลธรรมตรัส

เป็นหัวข้อว่า "ธรรมทั้งหลายย่อมไหลมาแต่เหตุ ฯลฯ" มีเหตุเป็นแดนเกิด ถึงเราจะมองไม่เห็นเหตุ ๆ ก็ต้องมีเป็นแน่แท้ ด้วยพระพุทธพจน์นี้ เป็นอันส่องทางให้เราแลเห็นว่า เขาผู้นั้นคงได้สร้างสมอบรมเหตุแห่งกรรมดีไว้ในชาติปางก่อนมาแล้วอย่างสมบูรณ์ สมดังพระพุทธภาษิตว่า

"ปุพฺเพ ทานาทิกํ กตฺวา อิทานิ ลภเต สุขํ
มูเลว สิญฺจิตํ โหติ อคฺเคว ผลทายกํ"

แปลความว่า "บุคคลทำความดีมีให้ทานเป็นต้น ไว้มากในกาลก่อน ย่อมได้รับความสุขในบัดนี้ เหมือนต้นไม้ได้รับการรดน้ำที่โคนต้น แต่กลับไปมีดอกออกผลอยู่บนปลายยอด" ฉะนั้น ผู้ที่มองเห็นแต่ผลแล้วไม่คำนึงถึงเหตุ ยึดเอาผลนั้นเสมือนว่าผลจะเกิดขึ้นมาได้เองลอย ๆ จึงเป็นอันผิดวิสัยของผู้เชื่อกรรมเชื่อผล อันเป็นเบื้องต้นแห่งพรหมจรรย์ศาสนาไปไกลมาก.

เรื่องอานิสงสผล ที่บังเกิดขึ้นเป็นจำเพาะ ๆ ตามเหตุที่ประกอบทำ โดยอีกนัยหนึ่ง ตามบาลีมนาปทายีสูตรว่า พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงอานิสงส์แห่งทานวัตถุ ๑๐ ประการ ว่า "ทำอะไร ได้อานิสงส์อย่างไร" หรือ "ทำอะไร ได้ชื่อว่าทำอะไร" ก็มีเนื้อความพอที่จะถือเป็นนิทัศนอุทาหรณ์แก่ผู้อ่านผู้ฟังเรื่องกรรมนี้ได้อยู่ จึงขอนำมาประมวลลงไว้ ณ ที่นี้ด้วย คือ

(๑) อนฺนโท พลโท โหติ= ผู้ที่ให้ข้าวให้น้ำ ได้ชื่อว่าให้กำลังความบริบูรณ์แก่ร่างกาย ฉะนั้นเมื่อเราได้เห็นผู้รับทานของ

เรา ได้กินอิ่มหมีพีมัน มีกำลังวังชาแข็งแรงพอประกอบการงานได้แล้ว เราก็ควรพอใจว่าเป็นอันสมหวังของเราแล้ว เราไม่ควรหวังอะไรให้มากเกินไปกว่านี้

(๒) วตฺถโท โหติ วณฺณโท = ผู้ที่ให้ผ้าผ่อนเครื่องนุ่งห่มปกปิดกาย ได้ชื่อว่าให้ผิวพรรณ ฉะนั้น เมื่อเราได้เห็นผู้รับทานของเรากลับมีผิวพรรณงดงามดีขึ้น เนื้อหนังไม่เหี่ยวแห้งเหี่ยมเกรียมเหมือนแต่ก่อน เราก็ควรพอใจว่าเป็นอันสมหวังของเราแล้ว ไม่ควรหวังอะไรให้มากเกินไปกว่านี้

(๓) ยานโท สุขโท โหติ = ผู้ที่ให้ยานพาหนะ (หรือออกค่าโดยสารรถหรือเรือประจำทาง) ให้แก่ใคร ได้ชื่อว่าให้ความสุขแก่เขา เพราะเขาจะไม่ต้องเดิน หรือต้องบุกน้ำ ลุยโคลนไป จนถึงจุดที่หมายว่าจะไป เมื่อเราเห็นหรือรู้สึกดังนี้ เราก็ควรพอใจว่าสมหวังของเราแล้ว เราไม่ควรหวังเกินไปกว่านี้

(๔) ทีปโท โหติ จกฺขุโท = ผู้ที่ให้แสงสว่างได้ชื่อว่าให้ดวงตา เพราะผู้ที่จะศึกษาเล่าเรียนในเวลาค่ำคืน อยู่ในความมืดมองไม่เห็นอะไร เมื่อได้แสงสว่างจากดวงเทียนดวงประทีปแล้ว ก็เป็นประโยชน์แก่ผู้ศึกษามาก เมื่อเราเห็นประโยชน์เช่นนี้แล้ว ก็ควรพอใจว่าเราได้สมหวังของเราแล้ว เราไม่ควรหวังเกินไปกว่านี้

(๕) มนาปทายี ลภเต มนาปํ = ผู้ให้สิ่งที่พึงใจ ก็ย่อมได้ผลที่พึงใจ

(๖) อคฺคสฺสทาตา ลภเต ปุนคฺคํ = ผู้ให้สิ่งที่เลิศ ก็ย่อมได้

ผลอันเลิศ

ความใน ๒ ข้อหลัง เป็นอันรวมความว่า "ให้อย่างไรก็ย่อมได้ผลอย่างนั้น" ฉะนั้นการทำบุญทำทาน จึงพึงนึกเสียก่อนว่า "เราให้แก่ตัวเราเอง นา" เสมอ เราจะได้เกิดความปรานีแก่ตัวเราเองขึ้นมาแล้วจึงขยายวงความเมตตาปรานีให้กว้างออกไปถึงผู้อื่น และสัตว์อื่นได้ บุคคลที่ได้รับความสุขในปัจจุบัน เพราะความดีหรือกรรมดีในกาลก่อนส่งผลมาสนอง ก็พึงยึดกรรมดีผลดีนั้นเป็นฐานานุคติกระทำกรรมดีเพิ่มเติมขึ้นไว้ให้เต็มเปี่ยมอยู่เสมอ อย่าได้ระเริงหลงไปเสียว่าพอแล้วก็หยุดอยู่เพียงแค่นั้น ถ้าฉวยว่ากรรมเก่าอันเป็นทุนรอนมาเปลืองไปหมดไป ก็จะเริ่มตกต่ำลงอย่างน่าสงสาร สำหรับผู้ที่ปรารภรำพึงถึงกรรมดีที่ตนทำไว้ว่าไม่ให้ผล และผู้มีใจร้อนรนมองข้ามเหตุผลนั้นเล่า ก็ขอให้พึงสงบใจไว้ เปลี่ยนวิถีทางความคิดเห็นเสียใหม่ โดยนัยดังพรรณนามานี้

## อารมณ์ของกรรม

กรรมให้ผลโดยอาการอย่างอื่นนอกเหนือไปจากที่ว่ามานี้ เมื่อรวมทั้งหมดก็คงมีความสำคัญอยู่ใน ๓ ขณะ คือให้ผลในขณะจุติ (ตาย) เคลื่อนจากภพนี้ ๑ ขณะปฏิสนธิในภพหน้า ๑ และในขณะเป็นปวัตติตามตกแต่งต่อเนื่องกันไปทั้งในภพนี้ ตลอดถึงภพหน้าอีก ๑ แต่ขณะให้ผลที่จัดเป็นสำคัญที่สุด ก็ได้แก่ขณะจุติ เพราะก่อนที่จิตจุติจะมาเกิดทำหน้าที่เป็นจุติ กรรมก็จะให้ผลเป็นอารมณ์ของจิตจุติขึ้นมาก่อน

เป็นปฐมเหตุ แล้วจิตจุติจึงรับเอาอารมณ์กรรมนั้นพาไปถ่ายทอดให้แก่จิตปฏิสนธิในภพหน้า เป็นการชักโยงให้ภพนี้กับภพหน้า (หรือชาตินี้ชาติหน้า) เข้าต่อเนื่องถึงกัน ซึ่งเรียกขณะจุตินี้ว่า "ตอนหัวเลี้ยวหัวต่อ."

ก็อารมณ์ที่กรรมจะให้ผลเป็นอารมณ์ของจิตจุติ รับถ่ายทอดจากภพนี้ไปสู่ภพหน้านั้น ได้แก่อารมณ์อันใดเล่า ? ท่านว่าได้แก่ธรรมารมณ์ เป็นอารมณ์ทางมโนทวารทางเดียวเท่านั้น เพราะบุคคลที่จะจุติได้รับทุกขเวทนาแสนสาหัสอยู่แล้ว ครั้นถึงเวลาใกล้จะจุติ จิตใจของผู้จะจุติก็ให้มืดมนธ์อนธการไปหมด จะรับอารมณ์ทางทวารอื่น ๆ เหมือนอย่างคนธรรมดาหาได้ไม่ และอารมณ์ที่จะเข้าต่อกับจิตทางมโนทวารได้นั้นเล่า ก็จะต้องเป็นอารมณ์ที่อ่อน ๆ คล้ายกับความฝันอารมณ์ชนิดนี้มีอยู่เพียง ๓ อารมณ์ คือ

๑. *อารมณ์กรรม* ได้แก่ผลกรรมที่เข้าดลใจให้ผู้จะตายนึกถึงกรรมที่ตนทำไว้แล้วขึ้นมาได้ เป็นอดีตารมณ์ คือกรรมเก่าเป็นอารมณ์แล้วจิตจุติก็จะรับอารมณ์กรรมนั้นไป

๒. *อารมณ์กรรมนิมิต* ตอนนี้ ผู้จะจุติไม่สามารถจะตามระลึกถึงกรรมเก่าได้แล้ว กรรมที่จะอำนวยผลให้เป็นวิบาก ก็จะบันดาลให้เกิดเป็นนิมิต เครื่องหมายอย่างใดอย่างหนึ่งมาปรากฏให้ผู้จะตาย และเห็นแล้วก็ระลึกถึงกรรมนั้นได้ เช่นผู้จะตายเคยตักบาตรเป็นนิจ ก็จะมีนิมิตให้เห็นเป็นขันข้าวตักบาตรมาลอยอยู่เฉพาะหน้าบ้าง เห็นพระสงฆ์เดินอุ้มบาตรเข้ามาจะรับบิณฑบาตบ้าง ดังนี้เป็นต้น นี้เป็นกรรม

ฝ่ายกุศลสุจริตให้ผล ถ้าเป็นกรรมฝ่ายอกุศลทุจริตจะให้ผล ผู้จะตายก็จะได้เห็นนิมิตเป็นหมู เป็ด ไก่ จะเข้ามาขวิดหรือจิกตีเอาบ้าง หรือเห็นสัตว์เหล่านั้นถูกผูกมัดนอนคอยอยู่ในที่ ๆ ตนเคยฆ่าบ้าง ดังนี้เป็นต้น นี่ก็โทษของการฆ่าสัตว์ เบียดเบียนสัตว์

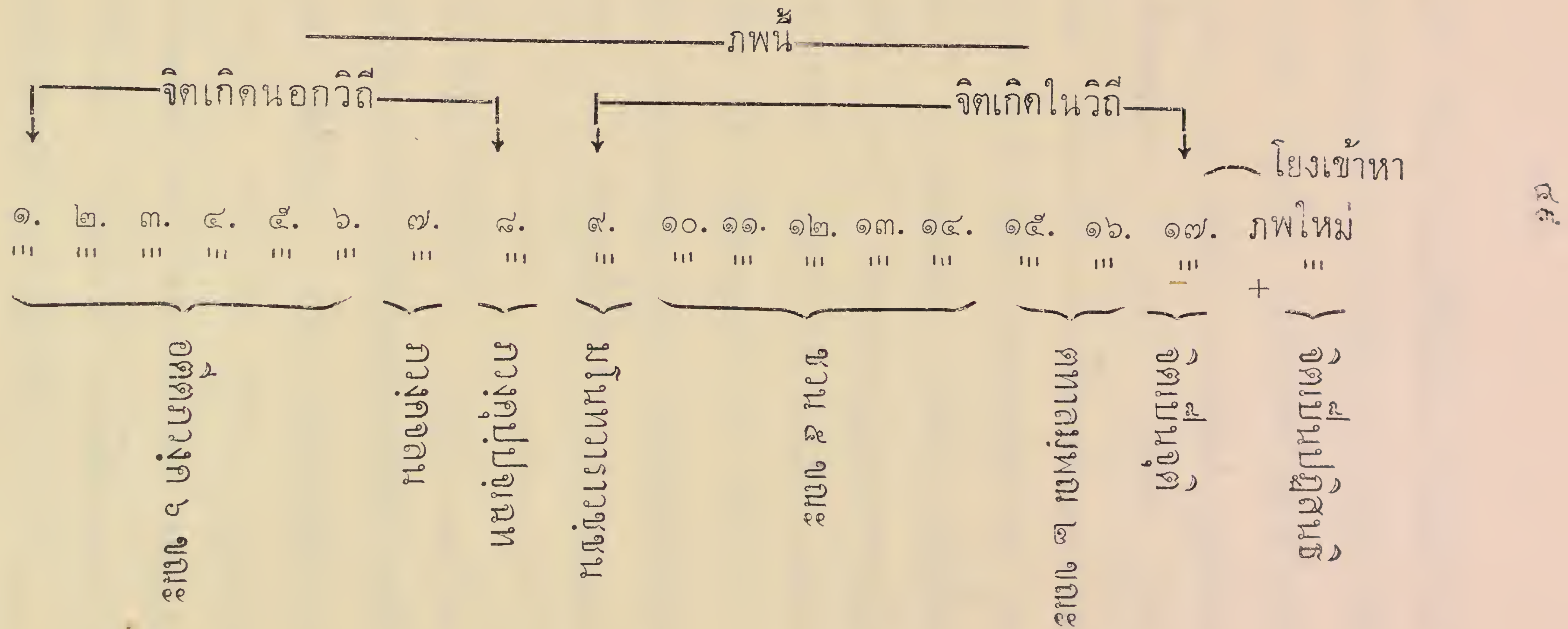
๓. *อารมณ์คตินิมิต* นิมิตนี้ไม่แสดงถึงกรรมอันเป็นตัวเหตุหรือตัวยืนให้ผล แต่จะแสดงให้แลเห็นผลของกรรมเลยไปทีเดียว คือผู้จะตายจะเห็นเป็นภาพปฤศนา เพื่อรู้แจ้งหรือคะเนการที่ตนจะต้องเป็นไปในภายหน้าอย่างใดได้ตลอด เช่นกุศลกรรมจะอำนวยให้ไปเกิดในสวรรค์ ก็จะมีนิมิตให้เห็นเป็นวิมานลอยอยู่บนอากาศบ้าง เห็นเทวดาเอาราชรถมารับบ้าง ถ้าเป็นฝ่ายอกุศลกรรมจะให้ผล ก็จะมีนิมิตให้เห็นเป็นตำรวจ ทหาร หรือนายนิรบาลถือเครื่องพันธนาการห้อมล้อมเข้ามาจะจับกุมเอาตัวไปลงโทษบ้าง เห็นไฟลุกไหม้เข้ามาจวนจะถึงตัวแล้วบ้าง ดังนี้เป็นต้น

อารมณ์ ๒ อารมณ์หลังนี้ เป็นปัจจุบันอารมณ์ด้วยกันทั้งคู่ เพราะจิตเห็นและจับเอาเป็นอารมณ์ในขณะจะจุตินั้นเอง

กรรม อารมณ์ และจิต ที่ต่างเป็นเหตุเป็นผลกันเป็นอนันตรปัจจัยในขณะจุติและปฏิสนธิ อันเป็นหัวเลี้ยวหัวต่อนี้ ได้มีพระพุทธภาษิตตรัสสรุปยอดไว้ว่า "จิตฺเต สงฺกิลิฏฺเฐ ทุคฺคติ ปาฏิกงฺขา จิตฺเต อสงฺกิลิฏฺเฐ สุคติ ปาฏิกงฺขา" ซึ่งแปลความว่า "ถ้าจิตเศร้าหมอง (คือได้อารมณ์ของกรรมชั่ว) แล้ว ก็จะต้องไปสู่ทุคติ ถ้าจิตไม่เศร้าหมอง (คือได้รับอารมณ์ของกรรมดีมา) สุคติก็เป็นอันหวังได้"

ส่วนลักษณาการที่กรรมจะให้ผลเป็นอารมณ์ และจิตรับอารมณ์แล้ว ถ่ายทอดกันเป็นลำดับไปจนถึงจุติจิต รับถ่ายทอดไปให้แก่ปฏิสนธิจิตในภพหน้าเป็นที่สุดได้อย่างไร พึงพิจารณาตามหลักวิถีจิต ซึ่งเรียกว่า "มรณาสันนวิถี" พร้อมทั้งคำอธิบายประกอบภาพดังต่อไปนี้

ภาพมรณาสันนวิถี



อธิบาย จิตทุก ๆ ดวงที่มีขีดลงมา ๓ ขีด หมายถึงจิตดวงหนึ่ง ๆ ที่เกิดดับ มีขณะย่องลงไปอีกเป็น ๓ ขณะ คือ (๑) อุปาทขณะ เป็นขณะแรกที่จิตเกิดขึ้นเรียกสั้นว่า "เกิดขึ้น" (๒) ฐีติขณะ เป็นขณะที่จิตนั้นตั้งอยู่ เรียกสั้นว่า "ตั้งอยู่" (๓) ภังคขณะ เป็นขณะที่จิตนั้นดับไป เรียกสั้นว่า "ดับไป" (รวมขณะทั้ง ๓ เกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดับไป) ขณะทั้ง ๓ นี้ ท่านเปรียบด้วยการโยนวัตถุอันใดขึ้นไปบนอากาศ ด้วยกำลังแรงตอนแรกที่โยนขึ้นไป วัตถุนั้นก็จะแล่นแหวกอากาศขึ้นไป นี่ได้แก่ "อุปาทขณะ" ครั้นเมื่อสุดกำลังแรงแล้ว วัตถุนั้นจะลอยตัวอยู่ประเดี๋ยวหนึ่ง นี่ได้แก่ "ฐีติขณะ" แล้ววัตถุนั้นก็จะตกลงมา นี่ได้แก่ "ภวังคขณะ" ด้วยประการฉะนี้

๑. อดีตภวงฺค ตั้งแต่ขณะที่ ๑ ถึง ๖ ภวงฺค นี้ได้แก่ภวังคจิต ท่านแปลทับศัพท์ว่า "จิตผู้รักษาองค์แห่งภพ" คือเป็นผู้รักษาชีวิตินทรีย์ของบุคคล ทุก ๆ คนให้สืบสันตติ เป็นไปตลอดภพตลอดชาติและเป็นที่เก็บอารมณ์ของกรรม ถ้าเป็นฝ่ายกุศลเรียก "บารมี" ถ้าฝ่ายอกุศลเรียก "อาสวะ" ถ้าไม่มีจิตอื่นเกิดขึ้นมารับอารมณ์ ก็เป็นหน้าที่ของภวังคจิตจะทำหน้าที่เรื่อยไป ประดุจกระแสน้ำไหล ที่เราพูดกันว่า "จิตตกภวังค์" หรือ "ลงสู่ภวังค์" เสียแล้วในเมื่อเราเห็นคนที่กำลังพูด ๆ กันอยู่ แล้วนิ่งเงียบ หรือม่อยไป ซึ่งเราเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า "หลับใน" นั้น ก็คือจิตรับอารมณ์ไม่เกิดแก่เขา ภวังคจิตจึงเข้าทำหน้าที่สืบสันตติไปนั่นเอง สำหรับคนที่ใกล้จะจุติก็เหมือนกัน แต่คนที่ใกล้จะจุตินั้น มีจิตใจอ่อนมืดมนอนธการแถมเข้าด้วย ภวังค-

จุติก็ต้องทำหน้าที่อย่างเต็มที่ ดังเราคงจะได้เคยเห็นคนใกล้จะจุตินอนหลับตาหายใจกรนครอก ๆ ไม่มีสติสมฤดี เมื่อลูกหลานตะโกนเรียก "คุณพ่อขา, คุณแม่ขา" หรือ "คุณยาย, คุณตา ขา" นาน ๆ แกก็จะขาน "ขา" หรือ "ฮือ" ขึ้นมาได้สักคำหนึ่ง แล้วก็กรนครอก ๆ ไปใหม่ นี่ก็แสดงว่าภวังคจิตทำงานเกิดดับอยู่เรื่อย ไม่ให้โอกาสแก่จิตอื่นเกิดขึ้นมารับอารมณ์ได้ แกจึงไม่ได้ยิน คือไม่รู้สึกอะไร ๆ ทั้งสิ้น.

ครั้นมาถึงตอนนี้ภวังคจิตรู้ตัวว่าจะต้องหยุดทำหน้าที่ แต่เพราะกำลังจิตอ่อนจะหยุดทันที ในขณะจิตเดียวเหมือนอย่างคนปกติไม่ได้ จึงต้องปล่อยให้กระแสภวังค์เกิดดับ ๆ เรื่อยไปเหมือนอย่างกระแสน้ำไหลต่อไปอีก ที่ท่านจัดเอาไว้เพียง ๖ ขณะ ก็ถือเอาแต่จำเพาะที่ใกล้จะจุติจิตจะมาเกิดและให้ต้องตามหลักวิถีจิต ๑๗ ขณะ (คือจิตเกิดดับ ๑๗ ขณะ เท่ากับรูปเกิดดับขณะหนึ่ง) เปรียบเหมือนอย่างคนที่นั่งอยู่อยากจะลุกขึ้นยืน แต่กำลังขาไม่ยอมให้ลุกขึ้น ก็ต้องนั่งรออาการไปก่อนอีก ๖ อึดใจฉะนั้น.

๒. ขณะที่ ๗ ภวงฺคจลน ภวังค์ไหวตัว คือรู้สึกว่าจะต้องพักจากกิจการงาน เพื่อให้จิตอื่นเกิดขึ้นมารับอารมณ์ทำหน้าที่ของจิตบ้าง และเมื่อได้สงบรออยู่ พอควรแล้วก็ไหวตัว เหมือนอย่างคนขยับตัวจะลุกขึ้น.

๓. ขณะที่ ๘ ภวงฺคุปจฺเฉท ตัดกระแสภวังค์ คือภวังคจิตเห็นว่าจะพักได้แน่ เหมือนคนจะลุกขึ้นได้แล้ว ก็ตัดกระแสภวังค์ขาดเด็ดไป ไม่ให้เกิดต่อเนื่องกันอย่างกระแสน้ำไหล.

๔. ขณะที่ ๙ มโนทวาราวชฺชน เป็นกิริยาจิตดวงหนึ่งในจำพวกอเหตุกจิต ๑๘ ดวง จิตดวงนี้ด้วยอำนาจที่มีมนสิการเจตสิกเกิดตามมาประกอบ แม้จะรู้อารมณ์อะไรว่าดีว่าชั่ว จะควรหรือไม่ควรรับก็ดี แต่เมื่อจิตใจอ่อนแอไปตาม ๆ กันเสียแล้ว มนสิการเจตสิกก็คงทำหน้าที่เพียงให้จิตเข้าต่อกับอารมณ์ เป็นการเปิดประตูให้จิตรับอารมณ์ถ่ายทอดไปตามวิถีจิตเท่านั้น อารมณ์ของกรรมจึงเข้าต่อกับจิตได้ในตอนนี้เอง

๕. ครั้นเมื่ออารมณ์ของกรรมเข้าต่อกับมโนทวาราวัชชนจิตได้แล้ว ถ้าอารมณ์นั้นเป็นอารมณ์ของกรรมฝ่ายอกุศล ให้ผลเป็นอารมณ์มา ก็จะเกิดอกุศลจิตดวงใดดวงหนึ่งขึ้นมาทำหน้าที่เป็นชวนจิตในขณะที่ ๑๐ เป็นปฐมชวนะ นี้เข้าหลักที่พระพุทธเจ้าตรัส "จิตฺเต สงฺกิลิฏฺเฐ= จิตเศร้าหมอง" ถ้าเป็นอารมณ์ของกรรมฝ่ายกุศลให้ผล ก็จะเกิดกุศลจิตดวงใดดวงหนึ่งขึ้นมาทำหน้าที่ เป็นชวนจิตตามอำนาจของกรรมอย่างเดียวกัน นี้เข้าหลักที่พระพุทธเจ้าตรัส "จิตฺเต อสงฺกิลิฏฺเฐ= จิตไม่เศร้าหมอง" หน้าที่ชวนจิต ก็คือ เจตนาต่ออารมณ์และเพื่อจะรับรักษาอารมณ์นั้นไว้ให้แน่นแฟ้น ไม่ให้อารมณ์นั้นตกไปเสีย ชวนจิตจึงต้องทำหน้าที่ซ้ำ ๆ ซาก ๆ ด้วยอาการเกิด ๆ ดับ ๆ ถึง ๕ ขณะ คือตั้งแต่ขณะที่ ๑๐ ถึง ๑๔.

๖. ขณะที่ ๑๕-๑๖. ๒ ขณะนี้ เป็นขณะของตทาลัมพณจิตเกิดขึ้นมารับอารมณ์จากชวนจิตดวงสุดท้าย เพื่อเก็บรักษาพักไว้คอยจุติจิตเกิดขึ้นมาแล้ว ก็จะได้ถ่ายทอดอารมณ์ให้ไป นี้พูดสำหรับขณะรับอารมณ์เป็นจุติ ถ้าพูดถึงการรับอารมณ์โดยธรรมดาอย่างคนปกติ

ตทาลัมพณะก็จะเก็บอารมณ์ส่งภวังคจิตให้เป็นบารมีหรืออาสวะไป ตทา-ลัมพณจิตที่ต้องเกิดดับเป็น ๒ ขณะนั้น ก็เพราะวิถีชวนจิตมาแรง รับคราวเดียวไม่หยุด จึงต้องมีกำลังหนุน ท่านอุปมาไว้ว่า เหมือนรถยนต์แล่นมา พอจะถึงที่หยุด ลงห้ามล้อแล้ว แต่รถยังหาหยุดได้ในทันทีทันใดนั้นไม่ ล้อรถยังจะต้องบดกับถนนพารถไหลไปอีกนิดหน่อยเสมอ.

๗. ขณะที่ ๑๗ เป็นขณะที่สุดของวิถีจิตมรณาสันนะนี้ จุติจิตก็จะเกิดขึ้นมาทำหน้าที่รับอารมณ์จากตทาลัมพณะในอุปาทขณะ และฐีติ-ขณะ แล้วก็จุติจากภพนี้เป็นการตัดชีวิตินทรีย์ของผู้จะจุติให้ขาดลงไปในภังคขณะ ซึ่งเรียกกันว่า "ตาย" เป็นที่สุดแห่งภพชาติของอุปาทา-นักขันธ์ในภพนี้ชาตินี้.

ส่วนปฏิสนธิจิตที่เกิดต่อเนื่องกับจุติจิตนั้น เป็นเรื่องของภพใหม่ที่ได้อารมณ์จากจุติจิตถ่ายไว้ให้ ก็ด้วยมนสิการเจตสิกทำให้อารมณ์ของจุติจิตเข้าต่อกับปฏิสนธิจิต และทำให้ปฏิสนธิจิตต่อกับอารมณ์ของจุติจิต ซึ่งนับว่าเป็นตอนหัวเลี้ยวหัวต่อที่โยงภพเก่ากับใหม่เข้าถึงกันตรงนี้ ต่อไปก็เป็นหน้าที่ของปฏิสนธิจิตจะถ่ายทอดอารมณ์ให้แก่ภวังค-จิต ๆ ก็จะทำหน้าที่ผู้รักษาองค์แห่งภพ รับอารมณ์จากตทาลัมพณะของภพใหม่เข้าพอกพูนเรื่อยไปจนถึงที่สุดแห่งการจุติในภพใหม่นั้นอีก

เมื่อได้อธิบายถึงกรรมให้เกิดอารมณ์ แล้วจิตก็รับอารมณ์ถ่ายทอดกันไปเป็นชั้น ๆ จนถึงจุติจิตเกิดขึ้น รับอารมณ์แล้วก็จุติ ถ่ายอารมณ์ให้แก่ปฏิสนธิจิตเป็นที่สุดนี้ ขอท่านอย่าลืมเสียว่าอารมณ์นี้เป็น

อารมณ์ของกรรม แล้วอารมณ์ก็กลายตัวกลับมาเป็นกรรม คือชนกกรรมทำหน้าที่ให้ผลเป็นอารมณ์แก่จิตวนเวียนกันไปอีก เข้าแนวสังสารวัฏ กิเลส กรรม วิบาก ดังได้แสดงมาแล้วแต่ตอนต้น.

อนึ่ง ทางเดินของจิต ตามหลักมรณาสันนวิถีที่ได้อธิบายจบลงไปนี้ ท่านก็พอจะแลเห็นได้แล้วว่า ภพหน้ากับภพนี้โยนถึงกันได้อย่างไร อีกอย่างหนึ่งท่านก็จะได้เห็นอีกแง่หนึ่งว่า เพราะเหตุแห่งกรรมเท่านั้น ที่นำให้เราตายเราเกิด เป็นดีเป็นชั่ว โดยอาการที่กรรมเป็นผู้โยนภพโยนชาติเข้าหากัน วนไปเวียนมาไม่ขาดสาย ถ้าเราไม่มีกรรม กล่าวคือ การกระทำทั้งหลายของเราเป็นกิริยาไปเสียหมดแล้ว จิตจุติที่จะเกิดขึ้นมาทำการดับชีวิตินทรีย์แห่งเรา ก็จะมีแต่พระนิพพานเป็นอารมณ์ แล้วก็จะดับขันธปรินิพพาน สิ้นภพสิ้นชาติ อันเป็นที่สุดแห่งทุกข์ไปเสียได้

เรื่องที่ชาวเรามาถกเถียงกันว่า "คนตายแล้วเกิดอีกหรือไม่?" ซึ่งเรียกกันว่า "เป็นปัญหาโลกแตก" นั้น ที่จริงก็ตกอยู่ในอาการเขลา เพราะไม่ทราบเรื่องของกรรมโดยตลอด ซ้ำเมื่อได้ยินท่านกล่าวกันว่า "กรรมเป็นธรรมเบื้องต้นแห่งพรหมจรรย์ศาสนา" เข้าด้วยก็เลยเหมาเอาว่า "กรรมเป็นธรรมะชั้นต่ำ ๆ ไม่เกื้อกูลแก่ปรมัตถธรรมอย่างไร" ไปเสียเลยทีเดียว เพราะฉะนั้น เมื่อท่านได้อ่านได้ฟังเรื่องกรรมนี้แล้ว อุตสาห์ศึกษาสำเหนียกให้ได้ความถ่องแท้ ท่านก็จะขบปัญหาที่ว่า "เป็นปัญหาโลกแตก" นั้นให้กระจ่างได้ ทั้งอาจจะขจัดเสียซึ่งวาทะที่ว่า "จิตมีดวงเดียว" "จิตเป็นอมตะ" และคำยืนยันว่า

"จิตดวงนี้ ในภพนี้แหละ เป็นจิตที่ไปเกิด ไปเสวยเวทนาในภพหน้า" อันเป็นความผิด อย่างที่พระพุทธเจ้าทรงตำหนิพระภิกษุสาติ ในครั้งพุทธกาล เป็นตัวอย่างมาแล้วว่า "วาทะของเขอ ซึ่งเป็นทุคคหิต คือถือผิดนี้ ย่อมนินทาเราด้วย ทำลายตัวเองด้วย และทำให้อกุศลเจริญขึ้นด้วย" ดังนี้ ให้แจ่มแจ้งได้ ผู้เขียนเห็นประโยชน์อันนี้ และเพื่อที่จะให้เรื่องของกรรมประเภทกรรมให้ผลทั้ง ๑๒ กรรม ดำเนินไปเป็นแนวเดียวกัน ผู้เขียนจึงเปลี่ยนอันดับหมวดและประเภทกรรมให้ผลใหม่ ตามมติของผู้เขียนเอง ดังต่อไปนี้

## หมวดที่ ๑

### กรรมให้ผลตามลำดับความหนักเบา
### และความใกล้ชิดของกรรม

---

กรรมหมวดนี้ ประกอบด้วยกรรมโดยผล อันเป็นพื้นเพเดิม มีครุกรรมเป็นต้น มีกตัตตากรรมเป็นปริโยสาน ดังได้อธิบายตามลำดับความหนักเบาด้วยการกระทำของบุคคล ต่อเนื่องจากกฎของกรรมฝ่ายอกุศล และกุศลมาครั้งหนึ่งแล้ว ในที่นี้จะกล่าวถึงการให้ผลทางจุติอันเป็นเนื้อหาของกรรมหมวดนี้แท้ ๆ นับตั้งแต่มโนทวาราวัชนะจิต และชวนะจิตเกิดขึ้นมารับอารมณ์สู่มรณาสันนวิถี เพื่อแก่การจุติของบุคคลดังอธิบายมา คือ –

๑. ครุกรรม กรรมหนัก เป็นกรรมหนักที่สุด ยิ่งกว่ากรรม

ทั้งหลาย ท่านเปรียบเหมือนคนอยู่บนที่สูง เอาชิ้นเหล็กบ้าง หินบ้าง ไม้บ้าง กระดาษบ้างทิ้งลงมา เหล็กซึ่งมีน้ำหนักมากกว่าสิ่งอื่น ๆ ก็จะตกลงถึงพื้นก่อนได้ฉันใด ครุกรรม กรรมหนักก็จะให้ผลก่อนกรรมอื่นได้ฉันนั้น วิบากของครุกรรมที่จะให้ผลเป็นอารมณ์ของจิต โดยอารมณ์หนึ่งอารมณ์ใดดังกล่าวแล้วได้ทั้ง ๓ อารมณ์ (คือ อารมณ์กรรม อารมณ์กรรมนิมิต อารมณ์คตินิมิต) เมื่อครุกรรมไม่มี ก็เป็นหน้าที่ของอาสันนกรรมจะให้ผลในลำดับต่อไป

๒. อาสันนกรรม ที่เอาอาสันนกรรมขึ้นมาพูดก่อนอาจิณ-กรรม ต่างจากที่อธิบายไว้แล้วในหมวดกฎของกรรมนั้น ก็เพราะเหตุว่าในที่นั้นถือเอาปริมาณของกรรมทำมามากน้อยเป็นเกณฑ์ลำดับประเภท แต่มาบัดนี้ ถึงบทที่จะกล่าวถึงกรรมให้ผล ซึ่งต้องอาศัยอารมณ์กับจิตเป็นเครื่องประกอบ ก็จำต้องคิดถึงอารมณ์ของกรรม ที่กรรมให้ผลขึ้นมาในเวลาใกล้ชิดต่อมรณาสันนวิถีว่า จะมีพลังงานเป็นกำลังแข็งแรงมากกว่าปกติอย่างไร เรื่องนี้ตามความเห็นของท่านพระอนุรุทธาจารย์ ผู้รจนาคัมภีร์พระอภิธมฺมตฺถสงฺคห ท่านกล่าวไว้ว่า "อาสันน-กรรม เป็นกรรมที่เกิดใกล้ชิดต่อมรณาสันนวิถี ที่ย่อมมีกำลังมาก" เพราะฉะนั้น ผู้เขียนจึงต้องเคารพต่อมติของท่าน เปลี่ยนลำดับประเภทกรรมให้ผลหมวดนี้ โดยเรียงเอาอาสันนกรรมขึ้นไว้หน้าอาจิณกรรมด้วยประการฉะนี้

อาสันนกรรมนี้ ได้แก่กรรมที่ได้กระทำเมื่อใกล้จะตาย จะเป็นทำไว้ก่อนเจ็บหรือตอนเจ็บแล้วก็ได้ อันเป็นเวลาใกล้ชิดกับตอนหัว-

เลี้ยวหัวต่อดังอธิบายมาแล้วอย่างหนึ่ง อีกอย่างหนึ่งได้แก่การระลึกถึงกรรมอันใดได้ ในตอนหัวเลี้ยวหัวต่อนั้น แม้กรรมนั้นจะจัดเข้าอยู่ในประเภทอาจิณกรรมมาก่อน ก็ต้องตกเป็นส่วนของประเภทอาสันน-กรรมได้ด้วยการระลึกนั้น วิบากของกรรมประเภทนี้ สามารถอำนวยผลให้เป็นอารมณ์ของจิต โดยอารมณ์หนึ่งอารมณ์ใดได้ทั้ง ๓ อารมณ์เหมือนกัน ถ้าอาสันนกรรมไม่มี หรือมีแต่ไม่ให้ผล ก็เป็นหน้าที่ของอาจิณกรรม จะให้ผลในอันดับต่อไป.

๓. อาจิณกรรม ได้แก่กรรมที่ทำมามากแล้ว ตั้งแต่เด็กจนแก่จนเคยชินแก่นิสัย หรือด้านไปตามนิสัยเสียแล้ว วิบากแห่งกรรมนี้ จะให้ผลเป็นอารมณ์แก่จิตได้เพียง ๒ อารมณ์ คืออารมณ์กรรมนิมิต และอารมณ์คตินิมิต เท่านั้น เพราะกรรมที่ผู้จะตายเอาไประลึกได้ในตอนหัวเลี้ยวหัวต่อ ได้ถูกแยกยกเอาเข้าไปไว้ทางประเภทอาสันนกรรมเป็นทำนองว่า อาจิณกรรมให้ผลเป็นปวัตติตามตกแต่งทางสันนกรรมเสียแล้ว อาจิณกรรมจึงให้ผลโดยตรงทางจุติ ปฏิสนธิไม่ได้ และถ้าอาจิณกรรมไม่มีกรรมอย่างอื่นในประเภทของตัว ที่จะให้ผลเป็นอารมณ์ทั้ง ๒ นี้ได้อีกแล้ว ก็เป็นหน้าที่ของกตัตตากรรมจะให้ผลไป เป็นขั้นสุดท้าย

๔. กตัตตากรรม ได้แก่กรรมเล็ก ๆ น้อย ๆ ที่ทำด้วยไม่จงใจอย่างหนึ่งหรือเศษวิบากแห่งกรรมเก่าตามมาทัน เข้าไปแทรกแซงให้ผลเสียอย่างหนึ่ง กรรมทั้ง ๒ อย่างนี้ไม่อยู่ในห้วงนึกของจิต ท่านเปรียบเหมือนลูกศรที่คนบ้ายิง ย่อมไม่มีจุดหมาย จึงไม่สู้จะมีอันตรายเท่าไรนัก

ผลของกรรมประเภทนี้จะให้เกิดอารมณ์ของจิตได้เพียง ๒ อารมณ์ คือ อารมณ์กรรมนิมิต และอารมณ์คตินิมิต เท่านั้น

## หมวดที่ ๒

## กรรมให้ผลตามกิจ [หน้าที่]

---

กรรมหมวดนี้ ที่ได้ชื่อว่า ชนกกรรม ๑ อุปัตถัมภกกรรม ๑ อุปปีฬกกรรม ๑ และอุปฆาตกกรรมหรืออุปัจเฉทกกรรม ๑ (ซึ่งต่อไปจะเรียกอุปฆาตกกรรมอย่างเดียว) ก็โดยอาการที่กรรมกระทำการในตอนให้ผลตามกิจหรือหน้าที่ อันที่แท้ก็คือ ครุกรรม อาสันนกรรม อาจิณกรรมและกตัตตากรรม ๔ ประเภทนั่นเอง เป็นตัวยื่นให้อารมณ์แก่จิตรับถ่ายทอดมาอำนวยผลให้แก่บุคคล ผู้เป็นเผ่าพันธุ์พวกพ้องในกรรม โดยอาการให้ผลในทางปฏิสนธิ เรียกว่า "ชนกกรรม" ก็ได้แก่กรรมหนึ่งที่ได้เริ่มให้ผลในทางจุติ ดังกล่าวมาแล้ว ในหมวดก่อนนั้นเป็นจุดสำคัญ ส่วนกรรมอื่นอีก ๓ ประเภท กรรมเมื่อไม่ให้ผลในทางจุติได้แล้ว ก็จะให้ผลในทางปฏิสนธิไม่ได้ด้วย ต้องไปรอให้ผลอยู่ในทางปวัตติเป็นจุดเดียวเหมือนกันหมด ทำให้การให้ผลในทางปวัตติสลับซับซ้อนยุ่งเหยิงกัน จึงต้องเปลี่ยนชื่อใหม่ให้ตรงตามอาการนั้น ๆ เป็นอุปัตถัมภกกรรมบ้าง อุปปีฬกกรรมบ้าง เป็นอุปฆาตกกรรมบ้าง ฉะนั้น เพื่อมิให้ผู้อ่านสับสนในชื่อประเภทกรรมว่า เพราะกรรมประเภทใดให้ผลกันแน่ ผู้เขียนจะได้แสดงประเภทกรรม อัน

เป็นเค้ามูลเดิม กำกับไว้ให้ทราบด้วยทุกประเภทไป

๕. ชนกกรรม (เรียงตามลำดับกรรม ๑๒ ต่อจากหมวดก่อน) แปลว่า "กรรมทำให้เกิด อันเป็นต้นเค้าทั้งข้างดีและข้างชั่ว" หมายความว่า เป็นกรรมแต่งปฏิสนธิ ในเมื่อผู้กระทำกรรมต้องจุติจากภพนี้แล้ว ชนกกรรมก็จะแต่งปฏิสนธิให้เกิดในภพอื่น เปรียบด้วยบิดายังบุตรให้เกิด เมื่อชนกกรรมแต่งปฏิสนธิเสร็จแล้ว ก็เป็นอันหมดหน้าที่ นี้พูดตามหน้าที่ของชนกกรรม แต่ถ้าพูดถึงกรรมอันเป็นเค้าเดิมมาแล้ว ก็ได้แก่กรรมหนึ่งกรรมใดใน ๔ ประเภทกรรม ดังได้อธิบายแล้วในหมวดกรรมให้ผลตามลำดับ ในตอนจุตินั้นทั้งหมด

อนึ่ง ถ้าจะว่าโดยจิตุปปาท (ทางดำเนินของจิต) ชนกกรรมก็ไม่ใช่แต่จะมีหน้าที่แต่งปฏิสนธิอย่างเดียว ย่อมตกแต่งให้เกิดปวัตติจิตขึ้นมาพร้อมกันด้วย ยกตัวอย่างเช่น

(๑) ผู้ที่ทำกุศลอันจะให้ไปเกิดเป็นติเหตุกบุคคล (บุคคลที่มีเหตุ ๓ อโลภะ อโทสะ อโมหะ จะเป็นมนุษย์หรือเทวดาก็ตาม ก็เป็นผู้มีบุญญาภิสังขาร และถ้าได้ไปบำเพ็ญวิปัสสนาในชาติที่เกิดนั้นแล้วก็จะให้สำเร็จมรรคผลได้) นั้น ย่อมได้จิตโสมนัสญาณสัมปยุต ๒ ดวงเป็นต้นเค้ามาเป็นชนกกรรม แล้วชนกกรรมมาแต่งปฏิสนธิให้เกิดจิตญาณสัมปยุต ทั้งโสมนัสและอุเบกขาได้เป็น ๔ ดวง จิต ๔ ดวงนี้ดวงใดดวงหนึ่ง จะเป็นตัวจิตปฏิสนธิก็ได้ ในขณะเดียวกันชนกกรรมก็แต่งให้เกิดปวัตติจิต ช่วยให้ผลทางปวัตติกรรมต่อไปอีก ๑๖ ดวง ได้แก่มหาวิบาก ๘ ดวงและอเหตุกกุศลวิบาก ๘ ดวง อย่างหนึ่งหรือ

(๒) ในทางตรงกันข้าม ผู้ที่ทำบาปอันจักเป็นเหตุให้ไปเกิดในอบายภูมิ ๔ ชนกกรรมย่อมได้อกุศลจิต ๑๑ ดวง (เว้นอุทธัจจะ) มาเป็นต้นเค้า แล้วแต่งอุเบกขา สันติรณอกุศลวิบากให้เป็นปฏิสนธิจิต กับแต่งให้เกิดอเหตุกอกุศลวิบาก ๗ ดวงเป็นปวัตติต่อไป ฉะนั้น จะเห็นได้ว่า ชนกกรรมอาจแต่งได้ทั้งปฏิสนธิและปวัตติทำนองเดียวกัน

๖. อุปัตถัมภกกรรม กรรมสนับสนุนซ้ำเติมกรรมอื่น ๆ กรรมนี้ไม่อาจแต่งปฏิสนธิได้เอง แต่อาจช่วยสนับสนุนชนกกรรมให้เกิดเป็นผลเร็วขึ้น ถ้าชนกกรรมเกิดและให้ผลแล้ว ในทางกุศลอุปัตถัมภกกรรมก็ช่วยรักษาผลนั้นให้ดียิ่งขึ้น ถ้าชนกกรรมเป็นอกุศลแต่งปฏิสนธิที่เลว อุปัตถัมภกกรรมก็เข้าซ้ำเติมให้หายนะหนักลง

ในทางปวัตติ เมื่อกรรมอื่น ๆ จะให้ผลก็ดี หรือยังไม่ถึงเวลาจะให้ผลก็ดี อุปัตถัมภกกรรมก็ช่วยอุดหนุนให้เป็นผลเร็วขึ้น หรือถ้ามีผลจากกรรมอื่น ๆ ขึ้นมาแล้ว ในทางกุศลก็ช่วยรักษาให้เรียบร้อยดียิ่งขึ้น และให้ผลนั้นตั้งอยู่ได้เป็นเวลานาน ในทางอกุศลก็ซ้ำเติมให้หายนะหนักลง และให้ผลนั้นตั้งอยู่ได้เป็นเวลานานเช่นเดียวกับกุศล นี้พูดตามหน้าที่ของอุปัตถัมภกกรรม แต่ถ้าพูดถึงกรรมอันเป็นเค้ามูลเดิมมาแล้ว ก็ได้แก่ครุกรรม หรืออาจิณกรรม หรือกตัตตากรรมเพียง ๓ ประเภท ส่วนอาสันนกรรมได้หมดหน้าที่ตอนให้ผลเป็นชนกกรรมแล้ว

โดยเฉพาะครุกรรมนั้น จะช่วยซ้ำเติมให้หายนะหนักลงในทางอกุศลทางเดียว เพราะครุกรรมฝ่ายกุศล เมื่อได้ให้ผลแก่ฌานลาภี-

บุคคลได้ไปเกิดในพรหมโลกตามชั้นฌานของเขาแล้ว ก็เป็นอันหมดหน้าที่ไปแล้ว (ครุกรรมตอนนี้ คงเหลือแต่ฝ่ายอกุศลแต่ซีกเดียว)

เมื่อพูดมาถึงตรงนี้ ก็อยากจะทำความเข้าใจกันไว้เสียให้ดีอีกสักหน่อย อันการอุปัตถัมภ์หรือช่วยสนับสนุนกันนั้น จักต้องเป็นไปในทางอันเดียวกัน กล่าวคือ ถ้ากรรมตัวยืนให้ผลเป็นกุศล อุปัตถัมภกกรรมก็ต้องเป็นกุศลด้วย ในทางอกุศลก็เดินเป็นรอยเดียวกันอย่างนี้ แต่สำหรับอุปปีฬกกรรม กรรมบีบคั้น และอุปฆาตกกรรม กรรมตัดรอนที่จะกล่าวข้างหน้านั้น เป็นอันตรงกันข้ามกับการอุปัตถัมภ์ คือถ้ากรรมตัวยืนให้ผลเป็นกุศล กรรมบีบคั้น หรือกรรมตัดรอนก็จะต้องเป็นฝ่ายอกุศล ถ้ากรรมตัวยืนให้ผลเป็นอกุศล กรรมบีบคั้นหรือกรรมตัดรอนก็ต้องเป็นฝ่ายกุศล คอยขัดกันอยู่ดังนี้เสมอ

๗. อุปปีฬกกรรม กรรมเบียดเบียฬบีบคั้นกรรมอื่น ขัดขวางกรรมอื่น เพื่อมิให้อำนวยผล หรือถ้ากรรมอื่นได้อำนวยผลให้บ้างแล้ว ก็จะเข้าบีบคั้นไม่ให้อำนวยได้มากสมภูมิของกรรมนั้น กล่าวคือ ในทางปฏิสนธิ เมื่อชนกกรรมแต่งปฏิสนธิแล้ว อุปปีฬกกรรมก็เข้าบีบคั้นผลแห่งชนกกรรมไม่ให้เผล็ดผลได้เต็มที่ ถ้าชนกกรรมเป็นกุศลแต่งผลข้างดี อุปปีฬกกรรมก็เข้ามาบีบคั้นให้ทุรพลลงไป ในทางตรงกันข้าม ถ้าชนกกรรมเป็นอกุศลแต่งผลข้างชั่ว อุปปีฬกกรรมก็เข้าบีบคั้นไม่ให้ชนกกรรมเผล็ดผลทางชั่วได้เต็มที่เหมือนกัน อุปปีฬกกรรมนี้บีบคั้นผลแห่งชนกกรรมได้ฉันใด พึงเห็นว่าบีบคั้นอุปัตถัมภกกรรมและปวัตติกรรมอื่น ๆ ได้ฉันนั้น นี่พูดตามหน้าที่ของอุปปีฬกกรรม

เมื่อพูดถึงกรรมอันเป็นเค้ามูลเดิมก็ได้แก่ครุกรรมฝ่ายอกุศล หรืออาจิณ-กรรม ๒ ประเภทเท่านั้น ส่วนกตัตตากรรมมีกำลังอ่อน ไม่สามารถจะขัดขวางกรรมที่มีกำลังแรงกว่าได้เลย

๘. อุปฆาตกกรรม กรรมตัดรอนกรรมอื่น ๆ หรือตัดรอนผลของกรรมอื่น ๆ ก็ได้ จัดว่าเป็นฝักใฝ่ไปทางอุปปีฬกกรรม แต่รุนแรงยิ่งกว่า ย่อมตัดผลแห่งชนกกรรมและอุปัตถัมภกกรรมที่ได้ให้ผลมาแล้วให้ขาดเสียเลย แล้วก็เข้าให้ผลแทนไปทีเดียว นี้พูดตามหน้าที่ของอุป-ฆาตกกรรม เมื่อพูดถึงกรรมอันเป็นเค้ามูลมา ก็ได้แก่ครุกรรมฝ่ายอกุศลหรืออาจิณกรรม

กรรมทั้ง ๔ ประเภทในหมวดนี้ ท่านแสดงการให้ผลเป็นทอด ๆ ไว้เป็นอุทาหรณ์ดังนี้ :—

อุทาหรณ์ที่ ๑

(๑) คนเราที่เกิดมาเป็นคนดี ไม่มีพิการอย่างใดนั้น เพราะผลของชนกกรรม

(๒) เมื่อเกิดมาแล้ว ก็มั่งคั่งสมบูรณ์ด้วยทรัพย์สมบัติ เพราะผลของอุปัตถัมภกกรรม

(๓) ภายหลังเมื่อเกิดมาแล้ว มาเกิดเป็นโรคเรื้อนกุฏฐัง หรือโรคใดโรคหนึ่งซึ่งรักษาไม่รู้จักหาย นี้เพราะผลของอุปปีฬกกรรมเข้าบีบคั้นผลกรรมของกรรมทั้ง ๒ นั้น

(๔) ในที่สุดมีคนมาทำลายชีวิตผู้นั้นเสีย นี้เพราะผลแห่งอุปฆาตกกรรมเข้าตัดรอนกรรมทั้ง ๒ เบื้องต้นนั้นเสียเลย

ทั้งนี้ ได้ในบทพระบาลีว่า "โชติ ตมปรายโน" แปลว่า มีรุ่งเรืองมาแล้ว มืดไปภายหน้า

อุทาหรณ์ที่ ๒

(๑) คนที่เกิดมาในตระกูลต่ำ และยากจนอนาถา เพราะผลของชนกกรรม

(๒) ครั้นเติบโตขึ้นมา ก็ได้รับความลำบากยากไร้ต่าง ๆ จนถึงถูกกล่าวหาว่า กระทำผิดกฎหมายบ้านเมืองอย่างแรง ต้องถูกคุมขังอยู่ในเรือนจำรอการพิจารณา, นี้เพราะผลของอุปัตถัมภกกรรม

(๓) ขณะที่ต้องจำขังอยู่นั้น เผอิญได้พบกับท่านผู้มีเมตตากรุณาได้อุดหนุนช่วยเหลือให้พ้นจากอาชญาแผ่นดิน นี้เพราะอุปปีฬกกรรมให้ผล เข้าบีบคั้นผลของกรรมทั้ง ๒ เบื้องต้นนั้น

(๔) เมื่อได้หลุดพ้นจากอาชญาแผ่นดินแล้ว มาประกอบกรรมาชีพจนร่ำรวยขึ้น ตั้งเนื้อตั้งตัวได้, นี้เพราะผลของอุปฆาตกกรรม เข้าตัดรอนทำลายผลของกรรมทั้ง ๒ เบื้องต้น

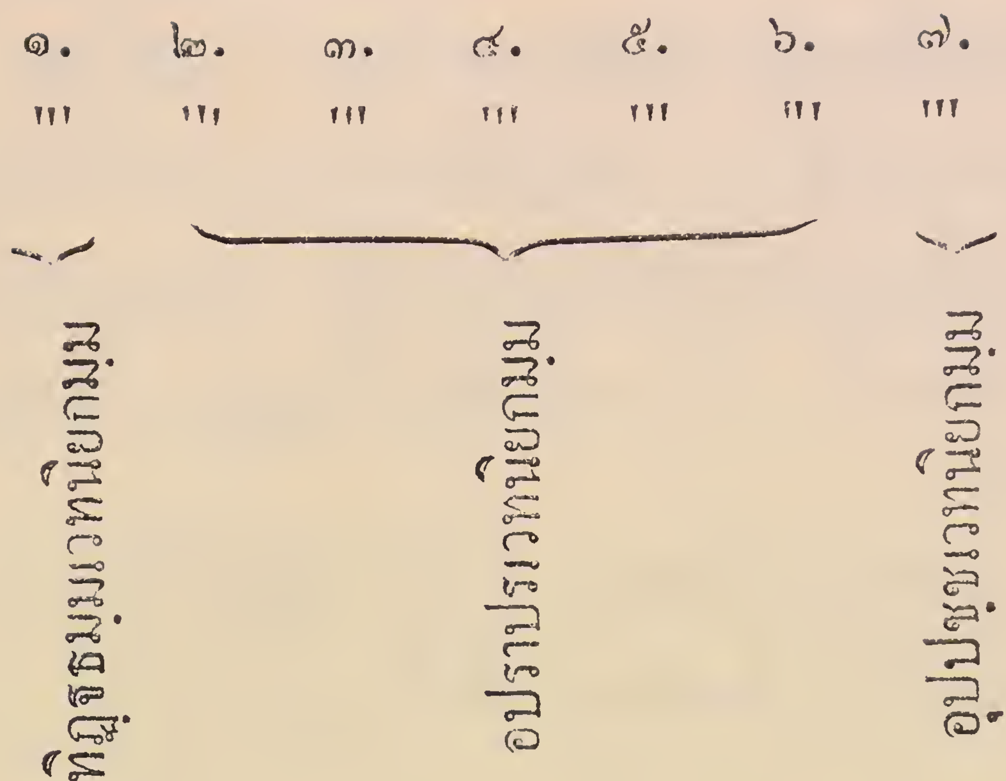
ทั้งนี้ ได้ในบทพระบาลีว่า "ตโม โชติปรายโน" แปลว่า มีมืดมาแล้ว มีรุ่งเรืองไปภายหน้า

## หมวดที่ ๓

### กรรมให้ผลตามคราว

กรรมหมวดนี้ ประกอบด้วยประเภทกรรม คือ ทิฏฐธมฺมเวทนิยกมฺม ๑ อุปปชฺชเวทนิยกมฺม ๑ อปราปริยเวทนิยกมฺม ๑ และ อโหสิกมฺม ๑ แต่กรรม ๓ ประเภทเบื้องต้น มีท่วงทีต่อเนื่องทางจิตใจเป็นสายเดียวกันอยู่ เพราะเกิดเป็นกรรมขึ้นโดยอาศัยอารมณ์ที่มีกระแสจิตเป็นชวนเจตนาของคนที่มีกำลังใจเป็นปกติอยู่ตามธรรมดา เป็นการก้าวความย้อนขึ้นไปหาอารมณ์ อันเป็นต้นเหตุให้กระทำกรรมลงไปอีกครั้งหนึ่ง ก็อารมณ์ที่จะเกิดขึ้นนี้ จะเกิดทางทวารทั้ง ๕ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย เป็นอติมหันตารมณ์ก็ได้ หรือจะเกิดตรงเข้าถึงใจที่เรียกว่า "วิภูตารมณ์" ทีเดียวก็ได้ อารมณ์ทั้งสองนี้ ตามวิถีจิตคงมีชวนจิตเกิดขึ้น ๗ ขณะเท่ากัน ฉะนั้นจะขอวาดภาพชวนจิตให้ท่านพิเคราะห์ประกอบคำอธิบายเรื่องกรรม ๓ ประเภทเบื้องต้นแห่งหมวดนี้ รวมไว้เสียด้วยกันก่อนทีเดียว

ภาพวิถีจิต ชวน ๗ ขณะ




ภาพนี้แสดงว่าเมื่อจิตคิดนึกอย่างแรงอันพล่านไปในอารมณ์อันหนึ่ง มีน้ำหนักแรงกล้าที่สุดอยู่ในขณะจิตชวนเจตนาขณะไหน เมื่อบุคคลกระทำกรรมลงไป ด้วยอาศัยอำนาจเจตนาอันแรงกล้าที่สุดในขณะนั้น กรรมนั้นก็จะเกิดขึ้นเป็นพันธกรรม หรือกรรมลิขิต ได้ชื่อตามกรณีที่ทำลงไป เป็นครุกรรมบ้าง เป็นอาจิณกรรมบ้าง ส่วนทางกรรมให้ผลตามคราว หมวดนี้ท่านให้ชื่อตามคราวที่กรรมจะอำนวยผลวิบากให้ได้อีกโสดหนึ่ง ดังจะอธิบายเป็นลำดับไป

๙. ทิฏฐธมฺมเวทนิยกมฺม (เรียงอันดับตามกรรม ๑๒) ความแรงที่สุดอยู่ในขณะชวนจิตขณะที่ ๑ ท่านว่าเป็นกรรมที่จะให้ผลได้ในชาตินี้ หรือตามโวหารพูดอีกอย่างหนึ่งว่า "ให้ผลทันตาเห็น แต่ก็ไม่แน่นอนเสมอไป เพราะเมื่อผู้ทำกรรมได้มรณะไปเสียก่อนที่กรรมจะให้ผลแล้ว กรรมนั้นก็เป็นอันหมดหน้าที่ในชาตินี้ แต่กรรมจะติดตามไป

ให้ผลในชาติไหนได้อีกหรือไม่ ท่านไม่กล่าวถึงเห็นจะเป็นว่า ถ้าพูดขึ้นก็จะเป็นพูดนอกเรื่องของ ทิฏฐธมฺมเวทนิยกมฺม ไปกระมัง

กรรมประเภทนี้ ได้แก่อาจิณกรรมที่เด่นเป็นอริยมัคคกรรมเท่านั้น ที่จะให้ผลทันตาเห็นเป็นแน่นอนที่สุด เพราะตามหลักมรรควิถี เมื่อจิตเข้าถึงมรรคแล้ว อีกขณะจิตเดียวก็ถึงผลเลย โปรดดูคำอธิบายข้างหน้าต่อไป

๑๐. อุปปชฺชเวทนิยกมฺม ความแรงที่สุดอยู่ในขณะจิตที่ ๗ เป็นกรรมให้ผลในชาติที่ ๒ คือชาติหน้า เมื่อพ้นจากนั้นแล้วก็เป็นอโหสิกรรม กรรมนี้ได้แก่ครุกรรมประเภทเดียว และเป็นกรรมที่ให้ผลอย่างแน่นอนที่สุด ในทางจุติ ปฏิสนธิ ดังได้แสดงแล้วในหมวดกรรมให้ผลตามลำดับและตามกิจ มีประเภทชนกกรรมเป็นต้น เมื่อพ้นจากชาติหน้าแล้ว ก็เป็นอันหมดหน้าที่ทางปฏิสนธิกิจ แต่ในทางปวัตติยังคงให้ผลเป็นอกุศลได้อยู่

๑๑. อปราปรเวทนิยกมฺม ความแรงอยู่ในขณะจิตที่ ๒ ถึง ๖ ขณะใดขณะหนึ่งซึ่งดูก็จะอ่อนลงไปกว่าธรรมดาเสียอีก เพราะผลที่จะให้ได้ ท่านก็ว่าจะให้ได้ตั้งแต่ชาติที่ ๓ และสืบ ๆ ไปตลอดถึงพระนิพพานธาตุ หมายความว่าในระหว่างนั้นจะไม่กลายเป็นอโหสิกรรมไปได้เลย

กรรมนี้ ก็จะได้แก่อาจิณกรรมอ่อน ๆ ที่ตามตกแต่งเป็นปวัตติไปถึงชาติใดตามไปทันก็จะเข้าให้ผลในชาตินั้น แม้ในขณะจะถึงหัวต่อก็อาจแทรกแซงให้ผลทางจุติ ปฏิสนธิ กลายตัวเป็นกตัตตากรรมไปก็ได้

เพราะเป็นกรรมลิขิตติดตัวไปนาน

การให้ผลของกรรม ๓ ประเภทนี้ เท่าที่กล่าวมาว่าแน่นอนบ้าง ไม่แน่นอนบ้าง ก็โดยอาศัยคัมภีร์พระธรรมสังคินีปกรณ์ ที่พระพุทธเจ้าทรงเทศนาเป็นติกมาติกา คือทรงแสดงแม่บทแห่งธรรมแยกเป็นส่วน ๓ ดังปรากฏตามนัย **มิจฺฉตฺต** ติกที่ ๑๕ ว่า

(๑) มิจฺฉตฺตนิยตา ธมฺมา

(๒) สมฺมตฺตนิยตา ธมฺมา

(๓) อนิยตา ธมฺมา

ในปฐมบทที่ มิจฺฉตฺตนิยตา ธมฺมา นั้นแปลว่า "สภาวธรรมที่มีมิจฉาสภาวะแน่นอนโดยอำนาจแห่งการให้ผลในเวลาจุติแล้วไปปฏิสนธิ หาระหว่างมิได้" หมายความว่าไม่มีกรรมอะไรที่จะเข้ามาแทรกแซง เบียดเบียนหรือตัดรอนในระหว่างนั้น ได้ทรงชี้องคธรรมว่าได้แก่โลภมูล ทิฏฺฐิคตสมฺปยุตฺตจิตฺต ๔ ดวง มีความแรงในขณะชวนจิตที่ ๗ เรียกว่า "**นิยตมิจฺฉาทิฏฺฐิ สตฺตมชวน**" โดยอำนาจ นิยตมิจฺฉาทิฏฺฐิกมฺม ให้เกิดเป็นชวนจิตอย่างหนึ่ง กับได้แก่ โทสมูลจิตฺต ๒ ดวง โดยอำนาจปัญจานันตริยกรรมให้เกิดขึ้นเป็นชวนจิต มีความแรงในขณะที่ ๗ เรียกว่า "**โทสมูลสตฺตมชวน**" อีกอย่างหนึ่ง ณ ที่นี้ทรงกล่าวแต่จำเพาะที่จะเป็นไปตามกฎของกรรมทางฝ่ายอกุศลเท่านั้น ส่วนกรรมอื่นใดที่จะให้ผลในชาติหน้าได้ด้วยประการใด พระองค์ไม่ทรงพยากรณ์ ฉะนั้น จึงต้องถือว่ากรรมอื่น ๆ ไม่แน่นอนทั้งนั้น นี้เทียบได้แก่ อุปปชฺชเวทนียกมฺม กรรมประเภทที่ ๑๐ แห่งกรรม

๑๒ ดังว่ามาเป็นลำดับ

ในทุติยบทที่ ๒ สมฺมตฺตนิยตา ธมฺมา แปลว่า "สภาวธรรมที่มีสัมมาสภาวะ (ทางฝ่ายกุศลอย่างเดียว) แน่นอน โดยอำนาจแห่งการให้ผลแก่ผู้บำเพ็ญหาระหว่างมิได้" ทรงชี้เอา มคฺคจิตฺต ๔ ดวง คือ อริยมรรค ๔ เป็นองคธรรม ว่าเป็น อปฺปนาชวน หรืออภิญญาชวน ย่อมเกิดครั้งแรกครั้งเดียวเสมอ ส่วนกุศลอย่างอื่นที่จะให้ผลในกาลนี้ (ชาตินี้) ได้แต่ไม่แน่นอน พระองค์ก็ไม่ทรงพยากรณ์ นี้เทียบได้แก่ ทิฏฺฐธมฺมเวทนิยกมฺม กรรมประเภทที่ ๙ แห่งกรรม ๑๒ ดังที่ว่ามาเป็นลำดับ

ในตติยบทที่ ๓ "อนิยตา ธมฺมา" แปลว่า ธรรมทั้งหลายไม่แน่นอนโดยอาการ ๒ อย่าง คือทั้งฝ่ายอกุศลและกุศลมีอยู่ มีสภาวธรรมที่เป็นตัวองคธรรมคือ :–

๑. อกุศลจิต ๑๒ ดวง (เว้นที่เป็น สตฺตมชวน ทั้ง ๒ อย่างนั้นเสีย)

๒. โลกิยกุศลจิต ๑๗ ดวง

๓. วิบากจิต ๓๖ ดวง

๔. กิริยาจิต ๒๐ ดวง

เหล่านี้อยู่ในจำพวกที่ให้ผลไม่แน่นอนว่าจะให้ในชาติใด จะเทียบเสมอด้วย "อปราปรเวทนิยกมฺม" ก็ไม่สนิท เพราะความไม่แน่นอนที่ทรงพยากรณ์ไว้ ในบทนี้ พระองค์ทรงแสดงตามสภาพของสภาวธรรมไม่มีส่วนหนักส่วนเบา แต่ทาง อปราปรเวทนิยกมฺม แสดงจำเพาะ

ส่วนเบาหรืออ่อน จึงเริ่มให้ผลได้ตั้งแต่ชาติที่ ๓ เป็นต้นไป ฉะนั้น กรรมที่จัดเข้าในประเภท อปราปรเวทนิยกมฺม จึงได้แก่อาจิณกรรมอย่างอ่อนดังแสดงมาแล้ว กรรมให้ผล ๓ ประเภทเบื้องต้นในหมวดนี้ มีอรรถาธิบายดังแสดงมาด้วยประการฉะนี้. ส่วน

๑๒. อโหสิกรรม ประเภทที่ ๔ ของหมวดนี้เป็นประเภทคำรบที่ ๑๒ แห่งกรรม ๑๒ ซึ่งแปลว่า "กรรมสิ้นแล้ว" นั้น ถ้าดูตามคำแปลก็หมายความว่าเป็นกรรมที่ได้ผลเสร็จสิ้นกันไปแล้ว หรือเป็นกรรมที่ถูกกรรมอื่นบีบคั้นตัดรอน มิให้อำนวยวิบากผลได้ ก็ต้องเป็นอันเลิกแล้วกันไปในตัวเอง นี้ได้แก่กรรมโดยผลทั้งหมด ไม่ว่าจะเป็นครุกรรม อาจิณกรรม อาสันนกรรม หรือกตัตตากรรม ที่ได้ชื่อว่าเป็นพันธกรรม หรือกรรมลิขิต ก็ต้องมาสุดสิ้นกันลงเพียงนี้ทั้งนั้น แต่เมื่อพิจารณาตามอรรถก็เห็นว่า คำว่า "อโหสิกรรม" นี้ มีความหมายอยู่เป็น ๒ นัย รวมทั้งกรรมโดยเหตุและกรรมโดยผลไปด้วยกันในตัว ถ้าหมายถึงกรรมโดยเหตุอันได้แก่การกระทำกรรมกิริยาวัตถุ ที่ไม่เกิดเป็นกรรมโดยผลขึ้นได้ เช่นการกระทำของพระอรหันต์ ซึ่งท่านเปรียบเหมือนพืชสิ้นยางแล้ว เพาะไม่ขึ้นได้อีกอย่างนี้ ท่านมักใช้ศัพท์ว่า "กรรมเลิกให้ผลแล้ว" นัยหนึ่ง อีกนัยหนึ่งก็หมายถึงกรรมโดยผลดังที่แสดงมาแล้ว แต่ว่าความสุดสิ้นเท่าที่แสดงมาแล้วยังไม่ถึงจุดจบกันลงไปทีเดียว เพราะเรายังเวียนว่ายอยู่ในวัฏฏสงสาร คือ วน ๓. มีกิเลสเป็นเหตุให้ทำกรรม เมื่อเป็นกรรมแล้ว ก็เป็นเหตุให้เกิดวิบาก เมื่อวิบากยังมีเชื้อกิเลสอยู่ ก็เป็นเหตุให้เกิดกิเลสเวียนไปหากิเลสหากรรมอีก

โยงภพโยงชาติเข้าติดต่อกันเรื่อยไป ดังได้อธิบายไว้แต่ตอนต้นแล้ว แม้แต่พระอริยเจ้า (หมายถึงพระอรหันต์) ก็ยังมีกรรมเก่า ถึงจะไม่รุนแรงปานใด เป็นเพียงอเหตุกวิบาก (วิบากที่ไม่เป็นเหตุจะให้เกิดกรรมได้อีก) ก็ยังเป็นวิบากผลสนองท่านได้อยู่ ต่อเมื่อถึงพระนิพพาน-ธาตุ (ดับขันธปรินิพพาน) เมื่อใด นั่นแหละจึงจะถึงจุดจบแห่งอโหสิกรรมได้อย่างสนิทในตอนนั้น สมด้วยพระคาถาในรตนสูตรว่า

ขีณํ ปุราณํ นวํ นตฺถิ สมฺภวํ = กรรมเก่าของพระอริยบุคคลเหล่าใดสิ้นแล้ว กรรมสมภพ (เกิด) ใหม่ย่อมไม่มี

วิรตฺตจิตฺตายติเก ภวสฺมึ = พระอริยะเหล่าใด มีจิตอันหน่ายแล้วในภพต่อไป

"เต ขีณพีชา อวิรุฬฺหิฉนฺทา" = พระอริยบุคคลเหล่านั้นมีพืชสิ้นไปแล้ว มีความพอใจงอกไม่ได้อีก

"นิพฺพนฺติ ธีรา ยถายมฺปทีโป" = เป็นผู้มีปัญญา ย่อมปรินิพพาน เหมือนประทีปอันดับไปฉะนั้น

นี้เป็นลักษณะของอโหสิกรรมตามธรรมะ

ที่ชาวบ้าน เอาคำ "อโหสิกรรม" มาใช้หมายความแทนอภัย-กรรม หรือขมากรรม เช่นเวลากุลบุตรไปลาบวชก็ดี หรือผู้ที่ไปรดน้ำศพ หรือเผาศพก็ดี เรามักได้ยินท่านผู้หลักผู้ใหญ่สั่งบุตรหลาน

หรือแนะนำบรรดาญาติมิตรของท่านว่า "ไปขออโหสิกรรมท่านเสีย" หรือ "ไปขออโหสิกรรมกันเสีย" ดังนี้บ่อย ๆ นี่ก็ยังไม่สมกับความมุ่งหมายอันแท้จริงทั้งในเชิงศัพท์และภาษา เพราะการขออภัยหรือขอขมา เป็นเรื่องของคนต่อคนคือ

คำว่า "ขออภัย" หมายถึงการขอโทษที่เราได้ทำล่วงเกินไปแล้วแก่ท่าน เพื่อไม่ให้ท่านถือสาอาฆาต จองเวรจองกรรมกันต่อไป นี้เป็นการขออภัยโทษที่ทำล่วงเกินไปแล้วอย่างเดียว

คำว่า "ขอขมา" หมายถึงการสารภาพโทษที่เราได้ทำผิดไปแล้วแก่ท่าน เพื่อไม่ให้ท่านถือสาอาฆาต เป็นทำนองเดียวกัน แถมมีปฏิญญาณว่า ต่อไปจะไม่มีการประพฤติผิดเช่นนี้อีกด้วย เป็นคำขอซ้อนกันอยู่ ๒ ชั้น แต่ทว่าทั้ง "ขออภัย" และ "ขอขมา" ก็จัดว่าเป็นมรรยาทอันดีงามทางวัฒนธรรมประจำชาติ และเป็นการคารวะแด่ท่านด้วยกันทั้ง ๒ นัย

ส่วนคำว่า "อโหสิกรรม" โดยเฉพาะกรรมเป็นพลังงานอย่างหนึ่ง ซึ่งย่อมจะติดตามให้ผลแก่ผู้กระทำได้ทั่วทุกหนทุกแห่ง ไม่ว่าเราจะหลบหลีกไปซ่อนเร้นอยู่ ณ ถิ่นฐานใดในสารทิศใด กรรมก็จะตามให้ผลได้ ประดุจเงาติดตามตัวเราไปฉะนั้น ฉะนั้นเมื่อเราไม่สามารถจะลบเงาของเรา ที่ติดตามตัวเราไปปรากฏได้ในที่ทุกสถาน ให้หายไปเสียได้ฉันใด ใครทำผิดต่อเรา เราก็ไม่อาจยกกรรมให้แก่เขา เป็นการยกโทษให้เลิกแล้วกันไปเสียได้ ก็ฉันนั้นเหมือนกัน เพราะฉะนั้นจึงพึงทำความเข้าใจในหลักกรรมไว้เสียว่าการขออภัย และขอขมา แล้วให้

อภัยซึ่งกันและกันนั้นเป็นเรื่องของคนต่อคนด้วยกัน ทำด้วยความเคารพต่อกัน เป็นมรรยาททางวัฒนธรรมประจำชาติ เราทำได้ แต่การอโหสิกรรม เป็นเรื่องของกรรมเป็นหลักของกรรมทางพระศาสนา เราจะอโหสิกรรมให้แก่ใคร ๆ ไม่ได้ และใคร ๆ ก็จะอโหสิกรรมให้แก่เราไม่ได้เหมือนกัน ที่เราเอาศาสนโวหารมาพูดปะปนกัน หรือใช้แทนความหมายทางโวหารโลก โดยรู้เท่าไม่ถึงการณ์จึงดูไม่ควร เพราะจะทำให้อนุชนรุ่นหลัง ๆ หลงเข้าใจผิด ดังประการที่ว่านี้ได้.

## กถาสรุป

เรื่องกรรม ทั้งโดยเหตุและโดยผล ที่ได้แยกกล่าวเป็นหมวดและประเภทตามกรณีของกรรม มาโดยยืดยาวนี้ ก็เพื่อหวังจะให้ท่านผู้อ่านผู้ฟังทั้งหลายได้เข้าใจเรื่องกรรม ทั้งที่เป็นกรรมโดยตรง และโดยปริยาย ด้วยอาศัยอารมณ์และจิตเป็นเครื่องประกอบ ถ้าจะกล่าวเฉพาะกรรมโดยตรง ก็จะสรุปเนื้อความได้ดังนี้

กรรม ว่าโดยเหตุ ได้แก่การกระทำตามกฎของกรรม เรียกว่า "กรรมกิริยาวัตถุ" ฝ่ายกุศลมีกฎ ๑๖ ข้อ เป็นบุญอย่างหนึ่ง ฝ่ายอกุศลมีกฎอยู่ ๑๐ ข้อ เป็นบาปอย่างหนึ่ง

กรรม ว่าโดยผลก็ได้แก่บุญและบาปทั้ง ๒ อย่างนี้แหละ บุญบาปเป็นนามธรรม เป็นพลังงาน เป็นรอยจารึก เป็นกรรมลิขิต ติดตามให้ผลแก่ผู้กระทำ ประดุจเงาตามตัวไปฉะนั้น ท่านแยกประเภทตามความหนักเบาของกรรมไว้เป็น ๔ ประเภท คือ

๑. ครุกรรม กรรมหนัก

๒. อาจิณกรรม กรรมที่ได้ทำมามาก

๓. อาสันนกรรม กรรมที่ได้ทำใกล้จะจุติ

๔. กตัตตากรรม กรรมที่ได้ทำโดยไม่จงใจ และเป็นกรรมเล็ก ๆ น้อย ๆ

กรรมโดยผลทั้ง ๔ ประเภทนี้ เป็นพันธกรรม ให้มีอาการผูกพันผู้กระทำเข้าเป็นพวกพ้องในกรรม ๕ สถาน

สถานที่ ๑ ชื่อว่า "กมฺมสฺสโกมฺหิ" เรามีกรรมเป็นของ ๆ ตน

สถานที่ ๒ ชื่อว่า "กมฺมทายาโท" มีกรรมเป็นผู้ให้ผล

สถานที่ ๓ ชื่อว่า "กมฺมโยนี" มีกรรมเป็นแดนเกิด

สถานที่ ๔ ชื่อว่า "กมฺมพนฺธู" มีกรรมเป็นผู้ติดตาม

สถานที่ ๕ ชื่อว่า "กมฺมปฏิสฺสรโณ" มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย และกรรมโดยผลทั้ง ๔ ประเภทนี้ จะอำนวยวิบากผลแก่ผู้กระทำตามขณะทั้ง ๓ ดังนี้

ครุกรรม กรรมหนัก อำนวยวิบากให้

(๑) ในขณะจุติ ให้เกิดอารมณ์แก่จิตจุติ ก่อนกรรมอื่น ๆ และกรรมอื่นไม่สามารถจะขัดขวางตัดรอนได้

(๒) ในขณะปฏิสนธิ

ก. ให้เป็นชนกกรรม แต่งปฏิสนธิ

ข. ให้เป็น อุปปชฺชเวทนิยกมฺม นำปฏิสนธิได้ในชาติที่ ๒ แล้วครุกรรมฝ่ายกุศล ก็หมดหน้าที่คงเหลือแต่

ฝ่ายอกุศลซีกเดียวที่จะให้ผลในขณะปวัตติต่อไป

(๓) ในขณะปวัตติ

ก. ให้เป็นอุปัตถัมภกกรรม สนับสนุนฝ่ายอกุศลของกรรมอื่น

ข. ให้เป็นอุปปีฬกกรรม บีบคั้นกุศลของกรรมประเภทอื่น ไม่ให้เผล็ดผลได้เต็มที่

ค. ให้เป็นอุปฆาตกกรรม ตัดรอนกุศลของกรรมประเภทอื่นเสีย แล้วเข้าให้ผลแทนที่

**อาสันนกรรม** กรรมที่ทำใกล้จะตาย หรือให้ระลึกได้เมื่อใกล้จะตาย (ตอนหัวเลี้ยวหัวต่อ)

(๑) ในขณะจุติ ให้เกิดอารมณ์แก่จิตจุติ

(๒) ในขณะปฏิสนธิ ให้เกิดเป็นชนกกรรมแต่งปฏิสนธิ

**อาจิณกรรม** กรรมที่ทำมามาก

(๑) ในขณะจุติ ให้เกิดอารมณ์แก่จิตจุติ

(๒) ในขณะปฏิสนธิ ให้เกิดเป็นชนกกรรมแต่งปฏิสนธิ

(๓) ในขณะปวัตติ

ก. กรรมที่ให้ระลึกได้ในเวลาใกล้จะตาย กลายตัวไปเป็นอาสันนกรรม (ไม่ได้ให้ผลโดยตรง)

ข. กรรมที่เด่นเป็นมรรคกรรม ให้เป็นทิฏฐธัมมเวทนิยกมฺม กรรมให้ผลในชาตินี้ (เห็นทันตา)

ค. กรรมธรรมดา ให้ผลเป็น

๑. อุปัตถัมภกกรรม สนับสนุนกรรมประเภทอื่น

๒. อุปปีฬกกรรม บีบคั้นกรรมประเภทอื่น

๓. อุปฆาตกรรม ตัดรอนกรรมประเภทอื่น

ง. กรรม ( อ่อน ) มีความแรงในขณะชวนจิตที่ ๒ ถึง ๖ ให้ผลเป็นอปราปรเวทนิยกมฺม ในชาติที่ ๓

จ. เศษวิบากของกรรม ที่ตามมาทันเข้าแทรกแซงให้ผล ในตอนจุติ กรรมนี้กลายตัวเป็นกตัตตากรรมไป

**กตัตตากรรม** กรรมเล็ก ๆ น้อย ๆ ที่ทำด้วยไม่จงใจ

( ๑ ) **ในขณะจุติ** ให้เกิดอารมณ์แก่จิตจุติ

( ๒ ) **ในขณะปฏิสนธิ** ให้เกิดเป็นชนกกรรมแต่งปฏิสนธิ

( ๓ ) **ในขณะปวัตติ** ให้เป็นอุปัตถัมภกกรรม สนับสนุนกรรมประเภทอื่น

กรรมทั้งโดยเหตุและโดยผล ที่ได้แยกหมวดแยกประเภทตามกรณียกิจ ตลอดจนการให้ผลดังอธิบายมานี้ เมื่อเรายังเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในวัฏฏสงสาร กรรมเก่าสิ้นไป กรรมใหม่ก็เข้ามาแทน วนเวียนกันอยู่ดังนี้ ไม่รู้จบไม่รู้สิ้น ต่อเมื่อเราบำเพ็ญจนสำเร็จกิจพรหมจรรย์ เข้าถึงพระนิพพานธาตุเมื่อใดแล้ว เมื่อนั้นกรรมจึงจะถึงจุดจบเป็น "อโหสิกรรม"

ขอความสุขสวัสดี จงมีแด่ท่านทั้งหลายและสรรพสัตว์ ไม่มีที่สุด ไม่มีประมาณ ชั่วกาลนาน เทอญ ฯ

## บันทึกของพระสุมงคลมุนี

ได้อ่านตลอดแล้ว ได้ความชัดขึ้นในเรื่องกรรมต่างชื่อกันนี้ ขออนุโมทนา.

*พระสุมงคลมุนี*

วัดบวรมงคล ธนบุรี

---

ร. พ. มหามกุฏราชวิทยาลัย หน้าวัดบวรนิเวศ ฯ กรุงเทพ ฯ
นายพินิจ อู่สำราญ ผู้พิมพ์โฆษณา ๙/๑๒/๒๕๑๒